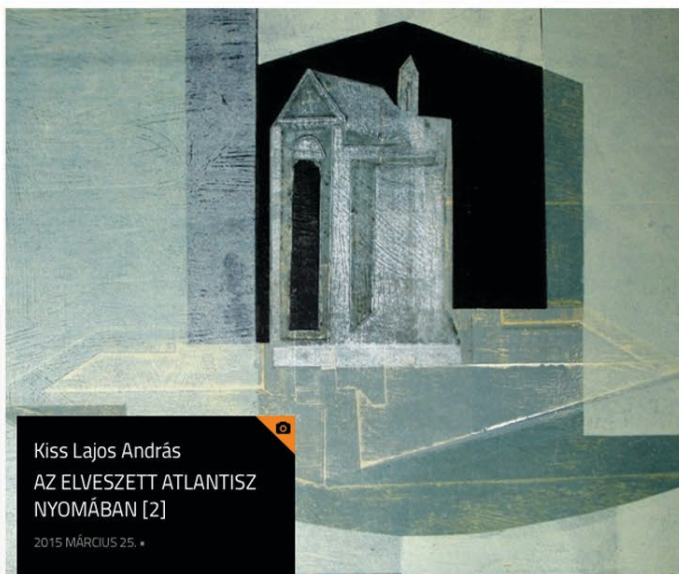
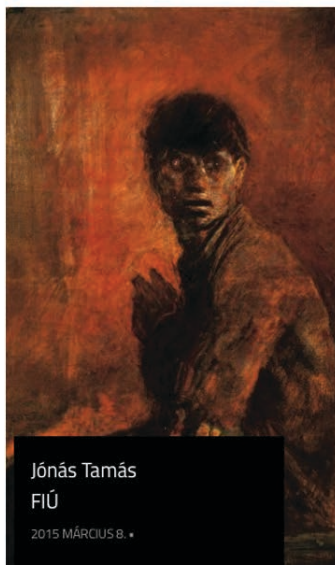

Inczédy Tamás
AZ AJTÓN TÚL
2015 MÁRCIUS 19. •

Kiss Lajos András
AZ ELVESZETT ATLANTISZ
NYOMÁBAN [2]
2015 MÁRCIUS 25. •

Jónás Tamás
FIÚ
2015 MÁRCIUS 8. •

Novák Gábor
NEMZETI KÖNYVNAPO
2015 MÁRCIUS 7. •

Kardos Sándor
HÓRUSZ PILLANTÁSA
[1. RÉSZ]
2015 MÁRCIUS 28. •

Bíró Béla
DŐZSA GYÖRGY MITIKUS
JELENLÉTE
2015 MÁRCIUS 22. •

Kovács Gábor
TRAUMÁK, VERESÉGEK ÉS
A NEMZETI JELLEM
2015 MÁRCIUS 31. •

LIGET

2015-3 március

TARTALOMJEGYZÉK [XXVIII.évfolyam 3. szám]

Polgár Teréz Eszter TAVASZCSALÁD	4
Bene Zoltán RÓZSASÁNDOR FOGSÁGBA ESIK	6
Czilczer Olga TŰZ, TŰZ!	10
Bíró Zsuzsa 1938. SZEPTEMBER VÉGE [tényfékező]	11
Szekeres Sándor Gábor NÉMA PÁRBESZÉD	16
Búth Emília TEJFEHÉR	19
Novák Gábor NEMZETI KÖNYVNAP [tényfékező]	20
Jónás Tamás FIÚ	27
Z. Karvalics László IZRAELI IZGALMAK	28
Győri Orsolya HÉTKÖZNAPI ÖRÖMÖK [tényfékező]	31
Szabó Attila MI KETTEN, ÉN MEG ÉN	32
Telléry Márton VAKÁCIÓ	34
Mesterházi Márton AZ ÖSBŰN [tényfékező]	41
V. Buzás Andrea PARADIESGASSE	45

Inczédy Tamás AZ AJTÓN TÚL [tényfékező]	50
Bíró Béla DÓZSA GYÖRGY MITIKUS JELENLÉTE	53
Németh Bálint AZ ÁRDRÁGÍTÓKNAK BEALKONYUL [tényfékező]	62
Kiss Lajos András AZ ELVESZETT ATLANTISZ NYOMÁBAN [2]	63
Kardos Sándor HÓRUSZ PILLANTÁSA [1. RÉSZ]	73
Kovács Gábor TRAUMÁK, VERESÉGEK ÉS A NEMZETI JELLEM	82

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó, Tamaskó Dávid
Tudományos lektorok | Kállay Géza, Kiss Lajos András,
Victor András

Támogató

Polgár Teréz Eszter TAVASZCSALÁD

(Március)

Állítólag volt apáca;
színész lett, a Tavaszt játssza,
éppen úgy, mint két nővére,
csak ő megfáradt, s pár éve
inkább dublóre a Télnek;
félig alszik, lassan ébred,
s addig nyújtózik, míg róla
le nem olvad takarója.

(Április)

Csapodár kis primadonna,
másba szerelmes naponta.
Halvány tüllruhában szökdell,
virágot kap, s neki több kell.
Kik remélik, férjet keres,
csalódnak: még kissé szeles.
Rosszalkodik, mint egy gyerek:
tördeli a friss rügyeket.

(Május)

Színpadra s vászonra termett
szépsége (kelleme mellett)
átragyog – bármit viseljen –
lombkoronán, rózsaselymen...
Mosolya nap, sosem hamis,
aranyat ér sírása is –
imádjuk nevetve, ríva:
orgonaillatú díva.

Bene Zoltán RÓZSASÁNDOR FOGSÁGBA ESIK

Az érdekes, nemes Rózsasándor és hűséges cimborája, a jó Panzasándor édesdeden durmoltak. Utóbbi úgy aludt, hogy a nyála is kicsordult belé. Álmában egy langaléta férfiút figyelt sajnálkozva, ahogyan szánni való módon, mégis valamelyes méltósággal belegabalyodik egy roskatag szélmalom vitorlájába, amelyet az imént rohamozott meg sovány gebéje hátán. A szélmalom kereke a magasba emeli az égimeszelőt, forgatja körbe és körbe, míg a jó Panzasándor oda nem ront, hogy a molnárt előrángatva leállíttassa a kereket.... S éppen amikor a kerekek megmerevednek Panzasándor fejében, az ő kedvelt uraságának, a betyárok legbetyárabbikának ezerakós hordóval vetekedő tüdejében bennszorul a hortyogás....

egyazon időmorzsában

Rózsasándor ugyanis mindezenközben arról álmodik, hogy vendéglátójuk, az ő édes egykomája, Katona Pál, a tanyás gazda nyakukra hozza Pandúrsándor gyalázatos szolgálhadát, akik bilincset és pisztolykakast csattogatva, nyelvükkel csettintgetve közelednek, szorul a hurok az igaz emberek körül és a gonoszok kerekednek fölül újfent, mint oly sokszor már ezen az elrontott világon. Rózsasándor és Panzasándor – egyazon időmorzsában különös riadalom ébredvén mindkettejük kebelében – egyszerre riadnak föl, egyszerre pattan ki a szemük, orrlukaik kitágulnak, izmaik megfeszülnek. Az ajtó nyílik, s nyílásában megjelenik először Katona Pál borvirágos orra, majd borzas üstöke, végül egész természetes valója, egyik kezében pálinkás butykos, másikkban aprócska poharak, arcának közepén széles, dohánytól sárga fogsorú, szalonnától csillogó bajuszú vigyor. Rózsasándor és Panzasándor megkönnyebbülten sóhajtanak föl. Aztán éjszakai zsibbadtságtól nehézkes mozdulatokkal tápáskodnak a szilvórium illatában, reményekkel telve. Katona Pál lötytyint nekik egy-egy kupicával, nyelik a pálinkát, akár kacsa a galuskát, érzik és élvezik, ahogyan tagjaikban végigáramlik a tüzes szesz jótékony melegsége. Lustálkodást terveznek aznapra, végtére is lótottak-futottak eleget az utóbbi napokban, holmi spionokkal, nőekkel bátor pandúrokkal, bojtárukat tángáló juhosgazdákkal meg hasonló aljanéppel vesződtek.

pohos vadbarom

– Ha nincs velem Panzasándor, kirekkentem az életet annak a pohos vadbaromnak a bensejéből – mesélte Rózsasándor. – Úgy ütötte a bojtárját, ahogy a hamis kutyát sem illik. Szóltam neki szépen, ne tegye. De rám se hederített. Szóltam kevésbé szépen, erre visszafeleselt, hogy a közöm ehhez pontosan annyi, mint ahhoz, hogy a császár őfelsége milyen színű alsógatyát visel. Még ekkor sem értem hozzá durván, csak egy kicsit félrelöktem...

– Egy-két bordájánál több nem is tört el akkor – vetette közbe Panzasándor.

– De erre meg óbégatni kezdett és szidta a mindenhatót és az összes fölmenőmet. El kellett agyabugyáljam, bárki megérti.

– Úgy kellett lefognom az én jó és nemes uraságomat, kit oly igen kedvelek – vette át a szót Panzasándor. – Ha nem teszem, agyoncsapja azt a tulkot.

– A bojtárt hazakísértük – fejezte be Rózsasándor –, a gazdát meg bevittük Szegedre, a ferencesek majd kikúrálják.

Katona Pál figyelmesen hallgatta szavait, s közben-közben bólintott.

kedvelt uraságom

– A különös az az egészben – tűnődött Panzasándor –, hogy én valami hasonlót többször is álmodtam. Mostanság egy hórihorgas figurával járok-kelek álmomban, s ez a hórihorgas egy alkalommal ugyancsak elvert egy juhos gazdát, aki a legényét bántalmazta. Csak ő hosszú petrencés rúddal tángálta a fickót, nem a puszta öklével, mint az én kedvelt uraságom szokta cselekedni nézeteltérések során, meg aztán olyan különös gúnyában jár, ráadásul mintha rozsdás vaslemezeket akasztana magára... Mármint a nyakigláb, az álmaimban...

Panzasándor talán még mondott volna valamit, de ekkor megdöngették az ajtót. Rózsasándor szigorú tekintetét Katona Pálra vetette.

– Így Pandúrsándor kompániája dönget – jegyezte meg epésen.

– Bizony az – vont elő egy töltött mordályt az inge alól Katona Pál, s vendégeire szegezte.

De szegeződött már azokra addigra hat másik acélcső: kettő az ablakon keresztül, négy az ajtóban, s utóbbiak közül maga Pandúrsándor tartotta markában az egyiket.

– Megvagy, lator – jelentette ki elégedetten, majd szolgálainak odavetette foghegyről:

– Kötözzétek, vigyétek!

Rózsasándor nem mozdult, nem ellenkezett. Ereiben meglassúdott a vér kerengése, orcái csöppet elsápadtak.

Panzasándor levegő után kapkodott, nem Pandúrsándor fogdmegjeitől, de az ő kedvelt urasága szokatlan beletörődésétől megilletődve.

Mikor Pandúrsándor alávaló zsoldosai kikísérték a megkötözött foglyokat Katona Pál tanyás ingatlanáról, Rózsasándor szomorú szóval fordult egykori cimborája és vendéglátója felé:

– Aztán mi végre, komám?

Katona Pál ábrázatát ördögi vigyor szelte ketté.

– Másszor kérdezz, mielőtt gypálsz, Rózsasándor! – sziszegte. – Tudakozódj, mielőtt a szuszt is kiszorítod az én anyám fiából, Katona Pétőrből!

Rózsasándor mélyet sóhajtott ezekre a szavakra, Panzasándor pedig, mielőtt Pandúrsándor szájon verte, megjegyezte:

– A hirtelenség, mindig mondtam én, a hirtelenség, kedvelt urass....

tekintetük kifürkészhetetlen

A pusztán keresztül a jó Szeged városa felé hét ló és egy öszvér trappolt egyenletes tempóban. Az egyik ménen és az öszvéren senki sem ült, egy hatalmas, almásderes csődör mögé kötve viszont két, ingre-gatyára csupasztított férfiú botladozott. Rózsasándor és Panzasándor. A hatalmas, almásderes csődör nyergében Pandúrsándor pöffeszkedett, Rózsasándor ősi ellensége, népének nyúzója. A két fogoly némán bukdácsolt, arcuk immár egykedvű, tekintetük kifürkészhetetlen, véresre dörgölt csuklójukról öt-hat lépésenként egy-egy vörös csöppecske hullott a pusztá földjére, amely nyomban és mohón beitta a nedvességet. Ha olykor-olykor lehunyták pilláikat, a szegedi vár börtönét és Kufstein meg Teréziaváros karcereit látták a semmiben lebegni, de lelkük erős volt és elszánt, s mikor elérték a jó Szeged városát, melynek népe lesunyt fejjel és lopva a könnyeit törölgetve állt sorfalat nekik a vár kapujáig, Rózsasándor csöndesen odasúgta Panzasándornak:

– Nem tudta, mit cselekszik. Elvette az eszét a bosszú.

Panzasándor kurtán biccentett, jelezvén, hogy megértette kedvelt urasága szavait, s tudomásul is vette valamennyit. De ekkorra már bezárult mögöttük a vár kapuja.

illusztráció | [Török Eszter](#)

Czilczer Olga TŰZ, TŰZ!

Kapcsolatunk félregombolva. Az emelet ablakai lejjebb ereszkedtek. Most már beláthatsz szobámba. Ha előre nézel, ott a piros faliszőnyeg, valójában az alkonyat visszfényez. Ha balra, a vakablak a víztoronnyal, ha jobbra, a könyves fal, köztük a zongora. Langyos... langyos... errefelé. A hangok tájékán keress, melyek nem is a töredezett elefántcsont mögül szállnak fel. Bekapcsolva a lemezjátszó. Ne a szvitre figyelj, inkább a gigue^[1] utáni csöndre! Most megy le a zárótétel.

Engem itt eljátszott a tél, táncról táncra. Azt hiszed, a pillantásodra vártam, oldja le rólam a báli dér csipkefüggönyét? Fel sem ismernél. Látványnak már nem kínálkozom. No most, hallhatod, lecsendült, vége. Tűz, tűz! Itt megtalálasz.

[1] a szvit táncműveit általában ezzel zárják, utána csend jön

kép | Henri Matisse: Szobabelső padlízánokkal

Bíró Zsuzsa 1938. SZEPTEMBER VÉGE

megérdemli, hogy tönkremenjen

Eljött az idő, az Anschluss után, amikor a papám úgy döntött, ha még lehet, kivándorlunk Argentínába. A tervet egy ott élő rokon meghívására alapozta, a váratlanul előbukkant unokaöcs nagylelkű ígéreterre, hogy kezdetben mindenben segíteni fog, ámbár úgy véli, erre nem lesz szükség, mert egy jó statikus mérnök Buenos Airesben értékes hiánycikknek számít, kapkodnak érte; a papa tehát, mint a világ legjobb statikus mérnöke, joggal számíthat fényes karrierre. A mamám nem osztotta ezt az optimizmust, tudta, hogy menni kell, ha mód van rá, de nem akarta magára hagyni öreg szüleit, a feloldhatatlan dilemmától búskomorságba esett. Hősies kis nagyanyám példamutatással akart belé lelket verni, úgy tett, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne elszakadni egymástól, egy másik földrészre menni, egyszer mindenkinek menni kell, mondogatta, annak idején ő is megtette a maga nagy ugrását, egy belga városból jött, hogy Bécsből idetelepülő nagyapám felesége legyen, jó döntés volt, azóta is makacsul bízik a megérzéseiben. A nagypapa is hozzászólt, valamelyik szellemóriás mondását idézte, miként azt nehéz helyzetekben szokta, ezúttal Goethe gondolataiból merített: Minden mi keletkezik, megérdemli, hogy tönkremenjen! A mai rezsim sem tart örökké, mondta a nagypapa, addig azonban a fiatalok menjenek biztonságosabb helyre, őt meg a nagymamát ne féltsük, a magyar civilizált nép. A nagypapa itt kis szünetet tartott, gondolkodott, megismételte: a magyar civilizált nép, tiszteli az öregeket, bármilyen felekezethez vagy nemzethez tartoznak, gondoljunk az öreg Kossuth Lajost övező kultuszra. Valami nagyon félresiklott ebben a szövegben, mert a mamám akkor egész este zokogott. Azon a nyáron a nővérem meg én többször voltunk hasonló sírórohamok tanúi, de ez nem befolyásolt bennünket, alig vártuk, hogy már az óriás tengeri hajón legyünk, ahol uszoda van és mozi és minden étkezés után fagyalt.

semmi realitása

Bánat és könnyek ellenére a mamám három hónap alatt megtanult spanyolul, több mint alapfokon, tűrhetően írt, olvasott, beszélt. Szeptember vége felé aztán kiderült, hogy az újonnan felfedezett argentin unokaöcs, ahelyett, hogy közbenjárt volna, szándékosan akadályozta ügyeink intézését, és kivándorlásunknak nincsen semmi realitása. Akkor hát maradunk, mondta megkönnyebbülten anyám, és rohamos gyorsasággal elfelejtett spanyolul, csak egy dalt jegyzett meg, népszerű dal volt, eredeti változata a reneszánsz idején született, amikor Aragónia és Kasztília megszabadult a mórok uralmától. Imádtam ezt a nótát, és csak úgy aludtam el, ha a mama újra és újra elénekelte, egy svábbogárról szólt, amely nem tud többé sétálni, mert elvesztette az egyik hátsó lábát. *La cucaracha, la cucaracha, ya no puede caminar*. Ezt a fogyatékkal élő csótányt valahogy nagyon megsajnáltam.

Itt maradtunk hát, édes hazánkban.

nem jó ember

Akkor már Mussolini térnek nevezték az Oktogont, télen, mikor a műjégre mentünk, ott szálltunk fel a földalattira. Sokkal többet nem tudtam a külpolitikából: Mussolini nem jó ember, a Kormányzó sem jó ember, Hitler a leggonoszabb, de ezekről a dolgokról okosabb nem beszélni. Nem beszéltem erről, csak a legjobb barátnőmmel, Pannival, akinek szintén azt mondták, hogy ne beszéljen erről senkivel. Egyébként egyikünk sem tudta, hogy a leggonoszabb alatt mit kell érteni, milyen gonoszságokat, de ezen nem gondolkodtunk. Bámulatos, hogy az ember gyerekkorában mennyi nehezen megérthető dolgon töri a fejét, mik a színek, mi a hang, a halál, a csillagok, hogy építkeznek a hangyák, és mért ciripel a tücsök, könnyen megválaszolható evidenciákra azonban úgy tekint, mint súlyos titkokra, amelyeket okosabb nem bolygatni.

engem sem szeret

Ötéves voltam akkor, a háborút általában karddal és mordállyal képzeltem el, ahogy a János vitézben láttam, amikor karácsonykor a mamánk elvitt bennünket az Operába. Vajon volt-e átjárás a gyerekszoba és a megbomlott világ között? A ránk leselkedő veszélyekről annyit tudtam, hogy a Kormányzó úr, ott fenn a Várban, többek között azért nem jó ember, mert nem szereti a zsidókat, vagyis engem sem szeret. Ezt a szomorú tényét nehéz szívvel vallottam be a házmesterék tízéves fiának, akinek akkor a menyasszonya voltam, ő azonban kezet adott rá, hogy én, csakis én leszek a felesége, hosszú menyasszonyi ruhában, fátyollal. Azt hiszem, a vőlegényem neve tetszett legjobban, zengett, zúgott, ilyen szép neve senkinek sem volt: Adalbert. Nagy zűrzavar volt a fejemben: mesék, képek, fogalmak és a felnőttek beszélgetéseinek foszlányai, minden ott kavargott együtt az álmokkal, amelyeket reggelre elfelejtettem.

cserébe

Hány titkom van, kérdezte a barátnóm, Panni, aki a következő évben osztálytársnóm is volt. Szégyenkezve vallottam be, hogy egy titkom sincs, de ez titok. Megértően bólintott. Neki két titka van, közölte, egy születéses és egy karácsonyos, de ezekről továbbiakat csak akkor árul el, ha majd cserébe tőlem is hall két olyan dolgot, amiről senki más nem tud. Noha ma már százezer titkot cipelek a hátamon, úgy alakult, hogy a cserét nem ejtettük meg.

ami vicces, az érdekes

Még valami fontosra emlékszem abból a harmincnyolcas kora őszből: megtanultam kézen állni és kézen járni, és tapasztalatot szereztem arról a nagy igazságról, hogy fordított perspektívából minden érdekesebb, mert vicces, vagyis ami vicces, az érdekes. Hogy odakint a világban ez a törvény nem érvényes, az nem érdekelt.

kofferes baba

Ama szeptember végi napokban, harmincnyolcban, a mamám egyik barátnője azt bizonygatta, hogy ami most következik, az le van írva a Bibliában, az Apokalipszis negyedik lovasa címszó alatt (Jelenések 6:8), „És láttam íme, egy fakó ló, a rajta ülőnek neve Halál, és a Pokol követte őt”. A hölgy csalódott volt, mert szüleimet hidegen hagyta ez a szöveg, a nővérem meg szigorúan megjegyezte, hogy nem a Halál, hanem Edward király ül azon a fakó lovon. Én azonban állítólag sírva fakadtam, emiatt a hölgy úgy elszégyellte magát, hogy másnap egy kofferes babát hozott nekem ajándékba, a legszebb ajándék volt, amiről csak álmodhattam: szőke loknis baba bőrrönddel, benne ruhák, télre-nyárra-őszre, merő boldogság. „Még nyaklánc is van!” – mondta sóváran Panni. És mért ne legyen karkötője is? Másik nyaklánc? Még egy ruhája? Elmerültünk az elegancia és bőség világában, színes rongyokból és gyöngyökből toaletteket és ékszereket gyártottunk, varázslat volt, a nagyszerű Adalbert is részt vett a játékban, Miminek nevezte el a babát és papundekliből házat gyártott számára.

feltételes reflex

Ahogy akkoriban mondták, Európa órája öt perccel tizenkettő előtt állt. Családom már többé-kevésbé lélegzetét visszafojtva követte az eseményeket, de nekem erről nincs emlékem, mindazt, amiről itt megemlékezem, a háború dolgairól vagy a családi ügyekről, a szüleim elbeszéléséből tudom, vagy később olvastam. Arra viszont jól emlékszem, hogy az Ötödik szimfónia kezdő taktusaival csak ezerkilencszáznegyvenegyől jelezték a BBC híreit, ez már örökre a memóriámba vésődött, feltételes reflex, ha meghallom, újra és újra átélem az egykori ünnepélyes-szorongó hangulatot.

alantas regiszter

Szeptember huszonötödikén Thomas Mann, aki ekkor már Princetonban élt, ezt írta a naplójába: „Nagy és mélyreható feszültség. Hitler vajon a pusztulásba rohan? Bármilyen meglepetés elképzelhető.” És később: „Bejelentették, hogy Hitler beszédet mond a Sportpalotában. Ismét végig fogja játszani valamennyi alantas regiszterét, hogy sakkban tartsa a nyugati hatalmakat, és összezavarja a világot...”

a nagy zabálás

Végigjátszotta, több húron, de leginkább a közel hárommillió Csehszlovákiában élő szudétanémet iránti szent kötelességről beszélt, ez volt a vezérmotívum, hogy a Birodalomnak meg kell őket védeni attól a balsorstól, amit a cseh kormányfő szán nekik. Okos emberek tudták, hogy ez csak az előétel, az igazi lakoma, a nagy zabálás majd ezután következik, amikor felfalja egész Csehszlovákiát, mert szüksége van az ottani élenjáró fegyveriparra. Mivel az angolokat, franciákat és csehszlovákokat szövetségi szerződés kötötte, a világháború bármikor kitörhetett.

– A szudéták miatt van az egész – mondja Mathieu *A szabadság útjai* című Sartre-trilógia második, A haladék kötetének egyik hőse, akit az író önmagáról mintázott:

– Kérlek, ne beszélj úgy, mint a házmesterem – szól rá Jacques. – Ne hívd őket szudétáknak. A Szudéták hegyek. Mondd, hogy „a németek a Szudéták vidékéről, vagy csak röviden, hogy a németek.”

A németek, a németek, a németek.

az emberek elhülyülnek

Azok a német gyerekdalok. Jákobon, az esetlen kis medvén, akinek nincs otthon kenyere, mindig nevetnem kellett. Szegény Jánoskát, aki egyedül ment a nagy erdőbe, kalappal a fején, kezében bottal, mindig megsajnáltam. És megszántam a manócskát is, aki egyedül álldogált az erdőben. Néha, amikor a nagypapa nálunk vendégeskedett, és este bejött a gyerekszobába, és eloltotta a villanyt, és elénekelte az éjjeli őr dalát, az csodálatos volt. Vagy húsz év múlva aztán felismertem a dalt egy Nürnbergi mesterdalnokok előadásán, dallam és szöveg, minden ugyanaz volt, csak éppen a nagypapának az a viccesen rekedt hangja volt más. Wagnert ki

kell törölni az európai kultúra nagykönyvéből, mondta szigorúan a kofferes babás hölgy. Dumme Ganz. Buta liba. Így a nagypapa. A családi krónika szerint abban az időben nagyapám gyakran dühbe gurult, bosszantotta, hogy mindazt, amit ő evidensnek tart, mások nem értik... az emberek elhülyülnek, ha háború van... – mondta dühösen. Még nincs háború, szólt rá a mamám. Ha, ha, ha... A nagypapa nagyon gonoszul tudott nevetni. Voltak napok, amikor mindenkit kinevetett, mintha ő lett volna az egyetlen épeszű ember a világon.

megszelídül

Ott volt például Chamberlain, az angol miniszterelnök, aki egész szeptember hónapban azon fáradozott, hogy megkísérelje a lehetetlent, és megmentse a békét. Úgy vélte, korrektül kell bánni Hitlerrel, akkor majd fokról fokra megszeli, ha azonban veszett kutyának vagy páriának tekintik, végül a valóságban is azzá válik.

békeangyal

Hatvankilenc évesen életében először repülőre ült, többször is, hogy Hitlerrel találkozzék. A nagypapa bizonyos leereszkedő jóindulattal méltányolta Chamberlain erőfeszítéseit, talán derék ember, de fogalma sincs arról, hogy mit kell tenni, nem tudja, hogy a pestissel az ember nem tárgy, hanem tűzzel-vassal irtja? Ezt úgy mondta, mintha elvben bármelyik percben megszólalhatott volna a telefon, itt Chamberlain, bocsásson meg, hogy zavarom, de meg kell mentenem a világot, adna néhány jó tanácsot? A nagypapa megvetően legyintett. Ez a Chamberlain békeangyalnak képzele magát, pedig csak egy középszerű tökfaj, nem a sors embere. – Miért, ki a Sors Embere? – kérdezte a mamám. – Winston Churchill. – mondta a nagypapa és felállt, és rászólt a mamámra: – Haptákba, kislány, ha Churchill neve elhangzik. – És a mamám is felállt. Apám akkor nem volt jelen, de ő is haptákba állt volna, az biztos. Később, a háború folyamán minden újkor, elsőnek Churchillre emelte a poharát.

szorongva és tehetetlenül

Azon a napon, szeptember huszonnyolcadikán, a fekete szerdán, ahogy akkor mondták, súlyos feszültség vibrált a levegőben, a sötét felhők vihart ígértek, de a vihar nem tört ki, csak szokatlan jelenségnek számító forró, kellemetlen szél támadt, nagy erővel magával sodorva a páratömegeket. Mintha a régi mesék újra feltámadtak volna, hogy is volt tizennégyben, kérdezték egymástól az emberek, hogyan is volt azon az utolsó éjszakán, mielőtt a háború kitört? Tudod, az a nagy vihar, amikor Budapesten sorban törtek be az ablakok... Az emberek szorongva és tehetetlenül várták a hírt a háborúról, nyoma sem volt annak a lázas büszkeségnek, ami tizennégyben az első napokat olyan mámorossá tette, most csak ültek a rádiók előtt, a gombokat csavargatták, várták a híreket arról, hogy ismét kitört egy világháború.

Mit tudtam én akkor minderről?

a Homokemberke

Azokban a napokban egy mese tartott ébren, amivel a nagypapa, az általa ostobának bélyegzett svábbogárról szóló dal helyett akart bennünket álomba ringatni, ha nálunk járt. A mese a Homokemberkéről szólt, arról a csodálatos kis lényről, aki álomporral, varázslattal altatja el a gyerekeket. Csakhogy a nagypapa nem elégedett meg a mese kisgyerekeknek szóló változatával, hanem Hoffmann összes rémítő motívumát beleszórt, ráadásul nagy összevisszaságban. A nővérem jól mulatott a történeten, egy percig sem vette komolyan. Én azonban rettegve hallgattam, minél zagyvábban adta elő a nagypapa, annál félelmetesebben hangzott, nem a háborútól féltém, hanem attól a borzalmas pillanattól, amikor majd a Homokemberke megjelenik az ágyam mellett, és beleszórtja az álomport a szemembe, ezt azonban nem árultam el senkinek.

utolsó esély

Már csak egy nap volt hátra az ultimátum lejártáig, de Chamberlain még bízott a békés megoldásban.

Szerencsés inspirációtól vezetve Mussolinit szólította meg, jó döntés volt, az olasz diktátornak megtetszett a békeangyal nemes szerepe, utolsó esély jelszóval sikeresen kicsikart Hitlertől még egy utolsó napi haladékokat, huszonnégy óra nagy idő, azalatt egy világtrend is ellenkezőjére fordulhat.

mindenben utánozta

Másnap, szeptember huszonkilencedikén délre az istenek tanácsa, az angol és a francia miniszterelnök, Chamberlain és Daladier, valamint Mussolini és Hitler összegyűlt. Helyszínnek a müncheni Königsplatz-on az új Führerhaus jelöltetett ki, a tárgyalás tizenhat órán át tartott. Mussolini volt a nap hőse, egyedül ő nem szorult tolmácsra, jól beszélt franciául és németül, és angolul is tudott, Hitler megbabonázva nézett rá, mindenben utánozta, ő is haragosan nézett, ha Mussolini arca elborult, ő is nevetett, ha Mussolini nevetett, különös szimbiózis volt ez a két diktátor között, rokonlelkek fúziója. Hajnal volt már, mire a döntés megszületett: Csehszlovákiát feldarabolják, a háború veszélye elhárult.

Elhárult?

Másnap Jodl tábornok ezt írta a naplójába:

„A müncheni paktum aláíratott. A csehek nem léteznek többé úgy, mint valamely hatalom... A Führer zsenialitása és eltökéltsége nem lankadt, és ez megint egyszer győzelemhez vezetett, anélkül, hogy erőszakhoz kellene folyamodni. Reméljük, hogy a hitetleneket, a gyöngéket és a langyosokat végleg meggyőzte ez a siker.”

Egy regényben azt írnánk, hogy akkor Jodl még nem sejtette, hogy ő lesz az, akit majd arra szemel ki a sors, hogy ezerkilencszáznegyvenöt május hetedikén Reimsben, Dönitz vezértengernagyot képviselve a németek feltétel nélküli megadásáról szóló dokumentumot aláírja.

– Jodl egy barom – mondta a papám.

rettenetes lesz

Ez olyan reggeli utáni beszélgetés volt, a nővérem már elment az iskolába, én meg titokban az asztal alól hallgattam a szüleimet. Nem sokat értettem az egészből, de annyit igen, hogy előbb-utóbb mégis kitör a háború, és az rettenetes lesz, a Homokemberke meséjénél is rettenetesebb. Ettől úgy megijedtem, hogy sírni kezdtem, a mamám meg mérgesen azt mondta a papámnak, hogy ő a barom.

Szekeres Sándor Gábor NÉMA PÁRBESZÉD

Botticellivel

Rosszkor jött a baleset. De melyik baleset jön jókor? Eltervezted, hogy jövő héttől kezdődik a szabad élet, mert ott a nyugdíj, és mondtad is neki, hogy befizettél kettőtöknek egy körutazást, csupa olyan helyre mentek, amiről álmodoztatok, most végre sikerül. De jó lesz! Aztán bekövetkezett. Az öröm leple alatt, hogy már csak három nap, és utaztok, és éppen akkor, amikor gondolatban az Uffizi Képtárban Botticelli Tavaszát néztétek, ami a fiatalságotokra emlékeztetett, éppen akkor jött az az autó, ami szabálytalanul áthajtott a piroson, és már későn vette észre, hogy te is ott vagy Botticellivel a fejedben.

újra és újra

Három év alatt volt idő újra és újra átélni a balesetet, hogy minden részletét megfigyeld, elemezd, hátha vissza tudsz valahogyan menni a múltba, és elkerülheted az elkerülhetetlent, de mindannyiszor, amikor odaértél, hogy lelépsz a járdáról, mindannyiszor beléd száguldott az autó, és te sehogyan sem tudtál tenni ellene. Azt tervezted, hogy megállítod magadat, még mielőtt lelépsz a járdáról. Megpróbáltad kilökni a kezedből a könyvet, amit ajándékba vettél neki, mert úgy gondoltad, hogy akkor le kell majd hajolnod a könyvért, így időt nyersz, az autó elmegy, te átkozódsz, miért kap jogosítványt egy ilyen örült, aki áthajt a piroson, majd átgyalogolsz a zebrán, és megúszod az egészet. A könyv nem esett le, könnyűszerrel elkaptad esés közben. Kiabáltál, ordítottál magadnak, hogy állj meg, te hülye, nem látod, hogy jön az az autó, de a fejedben lévő hangokat elnyomta az eufórikus hangulat. A tócsa sem állított meg, amibe beléptél. Nem zavart, pedig máskor órákig bosszankodtál, ha felcsaptad a város porától zavaros vizet a nadrágodra. Mentél tovább jókedvűen a zebra felé, a sorsod felé, a sötét és elviselhetetlenül nehéz sorsod felé.

Három éve fekszel az ágyon, mert nem tudsz mást, csak feküdni. Kiprészelték belőled a mozgást. Nem tudsz szólani, nem tudod kinyitni a szemedet, nem tudod megmozdítani a karodat, pedig mondanád, pedig ránéznél, pedig megérintenéd, mert itt ül melletted, mint ahogyan minden nap ezt teszi. Tehetetlen test, ennyi vagy.

– Bezártak – mondod.

– Bezárták – mondja.

– Hallak – mondod.

– Nem szól – mondja.

– Itt vagyok – mondod.

– Messze jár – mondja.

Az orvos bejön, ráteszi kezét a vállára. Ő először nem érti az orvos szándékát, de aztán mégis. A mozdulat sürgeti, hogy döntsön. De úgy nem tud dönteni, hogy az orvos keze a vállán nyugszik, és azt várja, döntsön! Nem lehet egy pillanat alatt elsöpörni a múltat, meg az elképzelt jövőt, hogy mi lett volna, ha... Nem lehet, hogy eldönti, és kész! Ez nem ilyen egyszerű!

Ország Lili: Kóró

Az orvos felfogja ezt a pillantásából, illendően kimegy, hogy ő együtt lehessen veled, és döntsön. Érzed a kezét a kezeden, meg azt, hogy felemeli kezedet és megsimogatja vele az arcát.

– Milyen finom! – mondod.

– Milyen finom! – mondja.

Ott tartja arcán a kezedet, hogy érezze ereidben a lüktetést, hogy tudja, ott vagy még és nem máshol. Igen, az ereid még jelzik számára ezt, és te örülsz, hogy azok a mozgások, amelyeknek nem voltál ura sohasem, most segítenek.

Ajkával megérinti ujjaidat, az orrából kiáramló levegő kellemes melegséget okoz a bőrödön.

– Ezt még! – mondod.

– Még – mondja.

Felnéz az ágy melletti gépre, és látja, ahogyan a monitoron fel és le ugrálnak a vonalak, hallgatja a lélegeztető gép ütemes hangját, meg a csipogást, ami azt jelzi, hogy vagy még.

– Még? – kérdezi.

– Nem tudom – mondod.

– Érdekes? – kérdezi.

– Nem biztos – mondod.

Téged néz.

– Nem könnyű – mondja.

– Nem – mondod.

jó döntése-e

Az orvos újra bejön, és egy papírt rak elé. Remeg a keze, amikor megfogja a tollat, mert a tollat ilyenkor nagyon nehéz biztosan tartani. Elkezdi húzni a vonalat, de az is nehéz. A papír mintha szándékosan fogná és húzná vissza a golyóstoll hegyét a kiindulási helyzetbe. Pontonként jelenik meg nevének első betűje, az utolsó pontnál elidőz, hogy valóban jó döntése-e. A monitor vonalai, a lélegeztető gép, a csipogás meg az orvos részvét-tekintete továbbblendítik a kezét. Belefog a második betűbe. Hosszú percek telnek el, amíg az összes betű a helyére kerül.

Hallod a golyóstoll kattánását, amikor kikapcsolja, és tudod, hogy nem kell tovább kísértened a múltat.

Köszönöm, mondanád, de egyetlen gombnyomással kipréselik belőled a gondolatokat is.

Fenti kép | Ország Lili: Tenger úszó figurával

Búth Emília TEJFEHÉR

Egy hónappal az elesés,
két héttel a műtét után
(combnyaktörés)
elmondhatjuk,
hogy túl vagyunk a nehezén;
nagyamama jár.
Óvatosan,
lassan,
lépésről lépésre
hódítja vissza a szobát:
ágy-szék-asztal,
(ide s tova)
a képlet egyszerű, tiszta.
A mézes tejet úgy issza,
mint legszófogadóbb kislány korában,
ős-nyugalommal,
csukott szemmel,
az utolsó kortyig,
levegőt sem véve.
Törékeny ujjai alatt reszketve sápad a csésze.

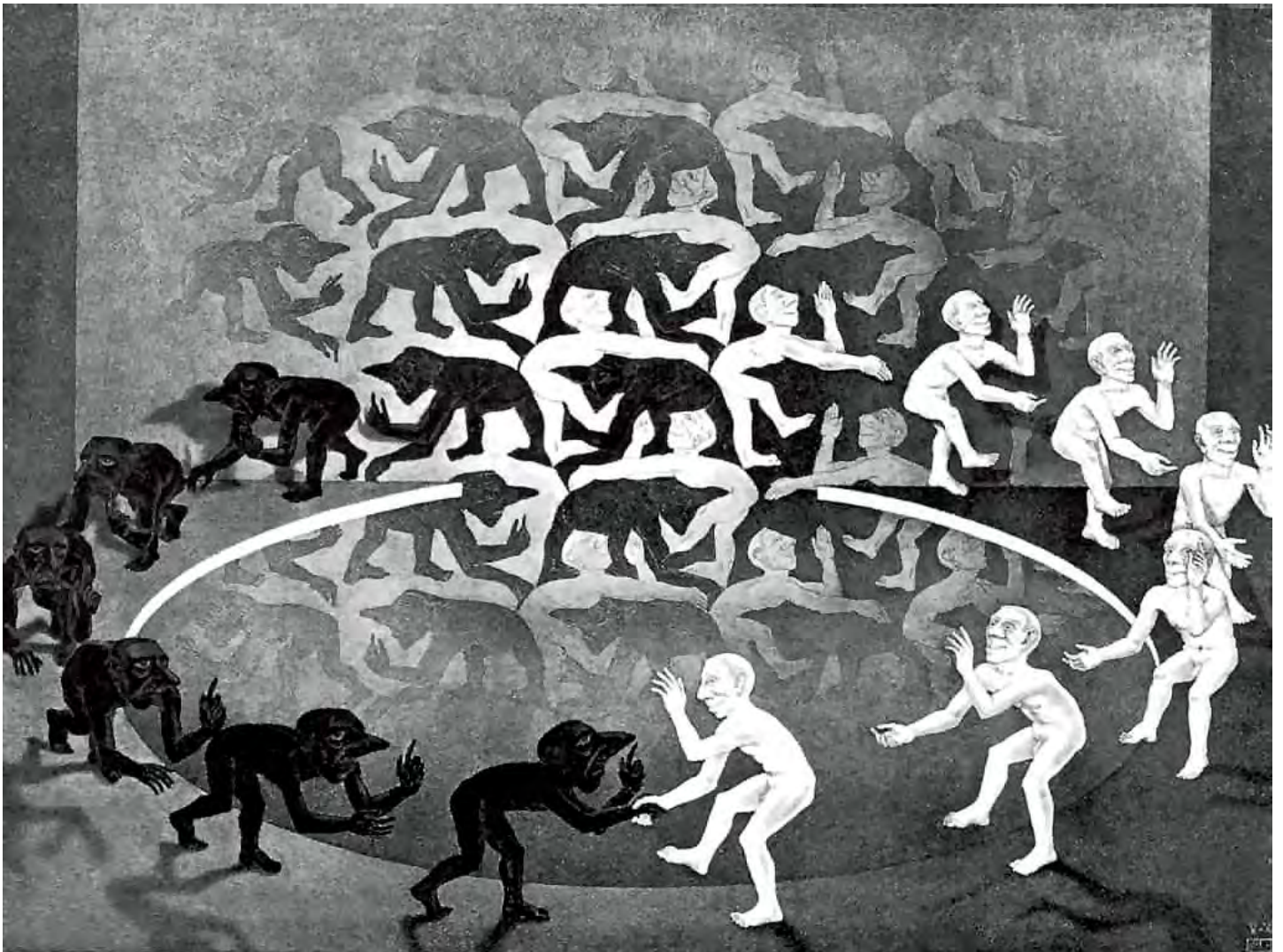
kép | [Bohnchang Koo](#) | lensculture.com

Novák Gábor NEMZETI KÖNYVNAP

Ahogy a fiú kifordult a sikátorból a főutcára, az árnyékból a napfényre, ösztönösen összehúzta magát – jobbjával a gallérját babrálta, hunyorogva vissza-visszapillantott a válla felett, és anélkül, hogy észrevette volna, a fal mellé csusszant, úgy haladt tovább, zubbonya ujja súrolta a házak vakolatát.

A kamasz mellett jól öltözött úr viharzott el valami alantasa kíséretében, haján brillantin, körötte parfümillat – az úr ágált, társának magyarázott, közben a szemét forgatta, bajszát rágta: – És akkor elém áll az a gigerli tiszt, és megkérdi, hogy én milyen vallású vagyok. És vigyorgott hozzá pökhendin. Hát erre én, kérlek, mert én nem tűröm, ha sértegetnek... Erre én előbb pofon vágtam jobbról, aztán pofon vágtam balról. Gondolhatod, hogy abbahagyta a vigyorgást! Engem ne gyanúsítgasson senki... – az úr, a hangja és a társa tovasodrótak a homogén masszaként hömpölygő tömegben.

Vállak, hátaik álltak össze fallá, tollas, női kalapok és hideg-rideg cvikkerek mögül éles pillantások villóztak elő – ártatlan beszédfoszlányok kavarodtak rosszindulatú ciklonná, mely homokot fújt a szembe, szemetet vágott az arcba – a fiú riadtan hunyta le pilláit, segélykérően kapaszkodott egy ódon kapurácsba – mikor újból körbetekintett, ismét a nyári utcán találta magát, a könyvfesztiválra igyekvők között.

Úgy tűnt, mindenki tartozik valakihez, hölgyek karoltak lovagjaikba, apák vezették-terelték fiaikat, anyák lányaikat – csak Joachim sodródott magányosan, kamaszdaccal és remegő horpasszal.

Bátyját tavasszal hívták be – „fegyver nélküli katonai szolgálat” – csikorogta a hivatalos szöveg, és valami szikár perjelek közé szorított rendeletszámokat idézett – Joachim emlékezett, anyjuk napokon át kivörösödött szemmel járt-kelt a lakásban, a legváratlanabb pillanatokban ugrott fel, és rohant ki a spájzba, hogy a befőttesüvegek és konzervek magányában bugyborékoljon elő belőle a sírás – apjuk, a cingár kis könyvelő pedig hamuszürke arccal gyújtott egyik cigarettáról a másikra, szinte eltűnt a karosszékében, mellette az olvasatlan napilap, és egyre csak motyogta tehetetlen: „De hát mi nem is...”

Egyedül a báty tartotta magát – mikor eljött az indulás napja, próbált fesztelen maradni, ugyanolyan fölényesen mosolygott, vágta hanyagul zsebre jobb kezét, mint mikor ex-évfolyamtársaival Magyar Csillagról, Új Időkről, elsodort falvagról folytatta véget nem érő vitáit – magához húzta és megcsókolta anyját, biztatón meglapogatta apja hátát, majd öccséhez fordult: – Idén ki kell hagynom a könyvfesztivált. De ígérem, ha visszajöttem, jövőre...

Joachim üres, ártatlan tekintettel nézett bátyjára: – De hát nem jössz vissza.

Ahogy a bárd a hóhér kezében, ha pályája holtpontjára ér, mindannyian megdermedtek egy pillanatra – aztán az anya felsikoltott, és ökölbe szorított, sovány kis kezével ütni kezdte Joachimot. A fiú némán állt, túrt az arcára záporozó, ügyetlen kis csapásokat, míg apja le nem fogta, és ki nem vezette anyját a szobából – bátyja zavartan köhintett, kényszeredetten mosolygott.

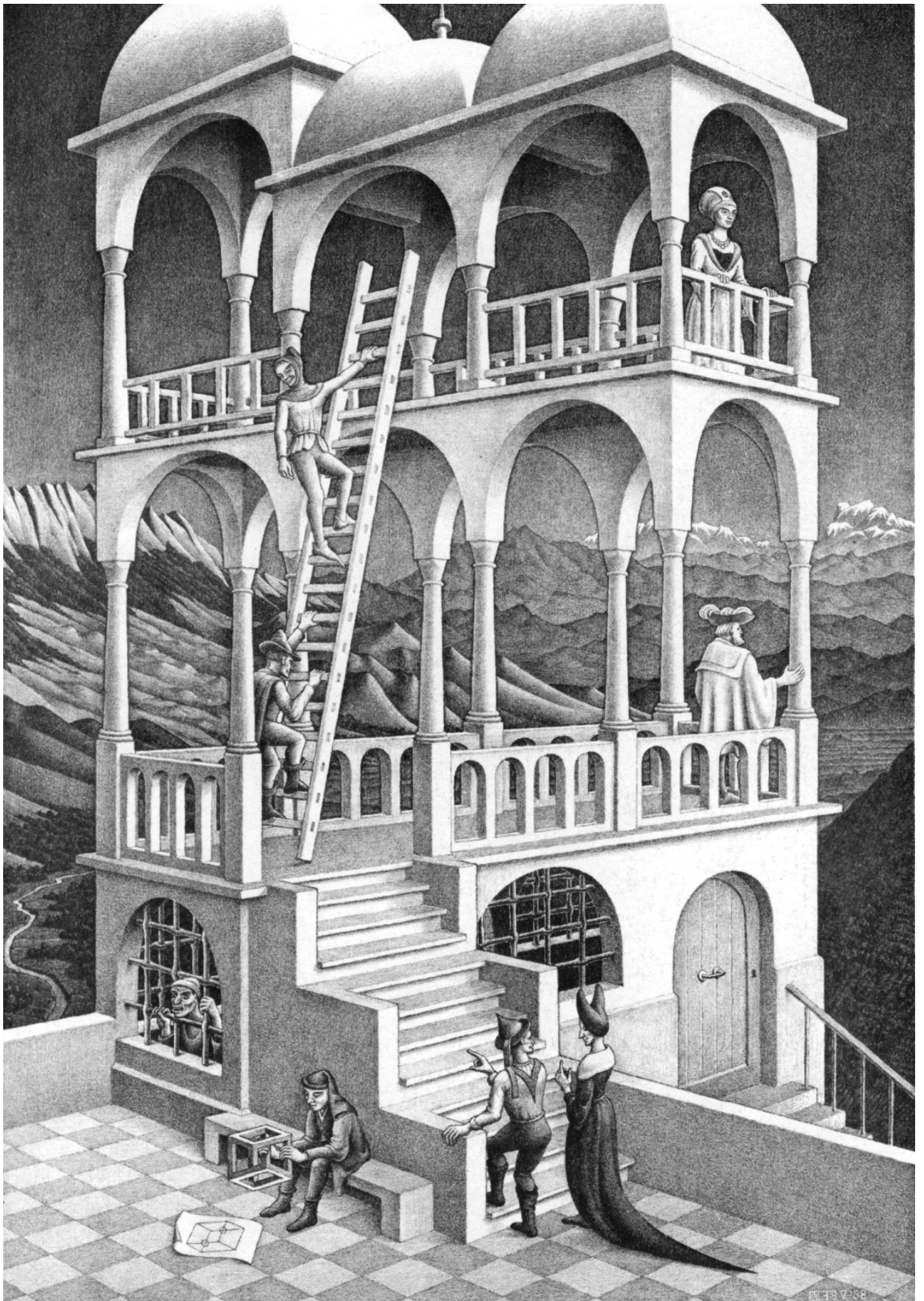
– Azért én igyekszem vissza. Tudod... – elharapta a mondatot, kisetett a szobából. Joachim egyedül maradt.

Most pedig ott bolyongott a téren, a standok, könyvek, emberek közt, egyedül, megint csak egyedül – bátyja, és annak szenvedélyes magyarázatai, bibliofil derűje nélkül a rég várt fesztivál vásári-vurstli mulatsággá ízetlenedett a szemében.

Hogy a sátorra hogyan bukkant, nem tudta felidézni – lehetetlen, gondolta, hogy egy rendezvényen, ahol Mein Kampfot kapni, ahol Méhely-köteteket árulnak, megtűrték volna az öreget a furcsa-keleties megjelenésével és ódon, kabbalisztikus könyveivel – mégis, Joachim egyszer csak arra eszmélt, hogy ott áll a sátor előtt, és az archaikus cégtáblát betűzi – Ahasvérus, Antikvitás.

– Érdeklí valamelyik? – Az antikvárius alacsony, szikár ember volt, haja, szeme sötét, bőre olajosan barna – úgy festett, mint aki bibliai tájakon kóborolta végig életét, és csak tévedésből vagy szórakozottságból került valahogy Pestre. Lehetett hatvanéves éppúgy, mint nyolcvan – ahogy végigmutatott portékáján, Joachimnak az az érzése támadt, egy csontváz kezét látja, melyre száraz pergament húztak. – Igazi különlegesség mindegyik.

A fiúba minden addiginál erősebb fájdalomként hasított bele bátyja hiánya – ő aztán gond nélkül eligazodna a különös jelek között – de ő nincs itt, tán nincs is már sehol – két hete nem kaptak róla hírt – Joachim, hogy leplezze zavarát és felindultságát, végighúzta ujját a kiállított, ódon kötetek fedlapjain. Az egyik könyv, egy nyolcadrét alakú, megragadta a figyelmét. Borítóján homokszínű, drapp és sárga sávok és foltok folytak egymásba, lassú és folyamatos mozgással, ahogy a homokdűnék változtatják helyüket. A fiú érzéksalódsra gyanakodott, megdörzsölte szemét, pislogott párat, de ahogy tekintete találkozott Ahasvéruséval, már tudta, szó sincs itt fata morgánáról.

– Homokkönyv – mondta kurtán az öreg. – Akarod?

Joachim a borítót nézte meredten. Akarta, persze, hogy akarta, fantáziája meglódult, szárnyra kelt – hiszen ez még csak a borító, mi lehet odabenn? Kitapogatta zsebében az erszényét, erre lelkesedése is csökkent valamelyest.

– Szeretném – felelte, majd becsülettel hozzátette –, de nincs túl sok pénzem.

– Nem baj – mondta nagyvonalúan az öreg. – Annyit adj, amennyit jó szívvvel rááldoznál.

Ez meglepte a fiút, kissé gyanakvóvá is tette. Hátha nem is olyan értékes ez a könyv, ha a gazdája ilyen könnyen túlradna rajta?

– Azt mondja, annyit fizetek, amennyit szeretnék?

– Annyit – biccentett kurtán az öreg.

A kamasz habozott – kellett neki a könyv, de ha túl sokat ad érte, ostobának fog tűnni, ha túl keveset, fukarnak. Végül úgy döntött, nyolc pengő elég lesz – az Arany János összesért tizenötöt kértek, és az kétekkora kötet. Igen, legyen nyolc pengő, spórolt pénze zöme. Előkereste erszényét, leszámolta az asztalra az összeget – egypengősök, ötven-, húsz- és tízfilléresek. Ahasvérus rendíthetetlen nyugalommal figyelt.

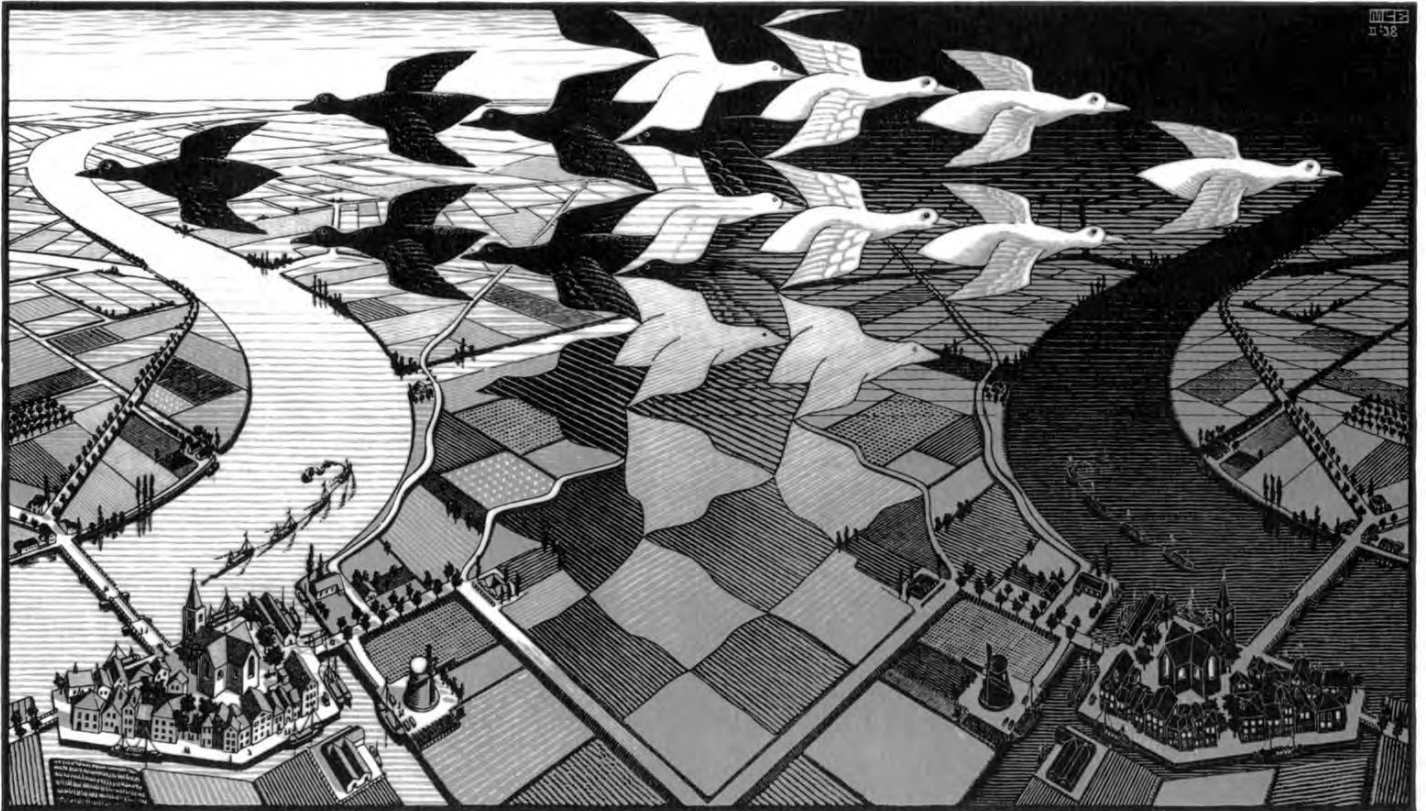
– Rendben vagyunk? – kérdezte óvatosan Joachim.

– Rendben. – Az öreg ujjával, mely hosszú és vékony volt, akár egy száraz gally, a kötetre mutatott. – Vidd!

A fiú felkapta a könyvet, és mint aki attól fél, a másik meggondolja magát, nekiiramodott az utcának.

Járókelőknek ment neki, lábakra tiport, könyökök szúrtak az oldalába, dühöd kiáltások csattantak körülötte, de ő csak a zsákmányát figyelte, a hullámzó sávokat, a lassan változó mintázatot – megbűvölten húzta végig tenyerét a sosem-volt kötésen, a betűk nélküli gerincen, aztán nagy levegőt vett, és felcsapta a homokkönyvet.

Az első meglepetés akkor érte, mikor megpillantotta a szétnyíló lapokat – az oldalakon azonos mérettel, de a legkülönbélebb írásjelekkel, arab, héber, latin, görög, föníciai, nabateus, és még ki tudja, hány fajta betűvel szedett szavak kavargtak – a második meglepetés, mikor tovább pörgette az oldalakat – az, amit egy lapnak gondolt, kettő, négy, nyolc, majd még több és több, lehetetlenül vékony lapra esett szét.

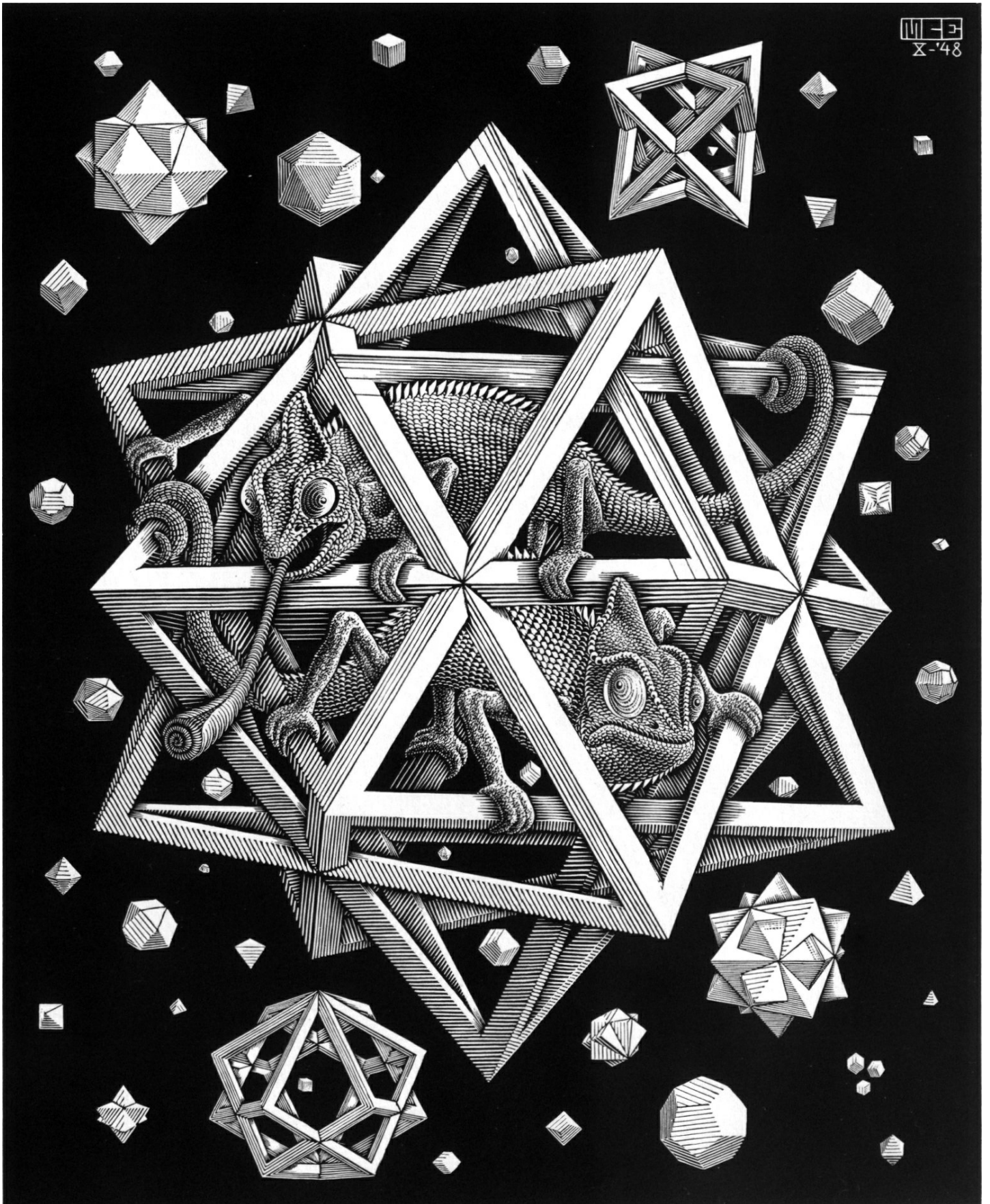

– Ez nem lehet... – Ábrák, rég elfeledett vagy semmit sem jelentő szavak villantak fel, majd tűntek el fellelhetetlenül a betűk táncában. Joachim észrevette, hogy amelyek oldalról tovalapozott, azt már nem találja meg újra – mintha maga a könyv végtelen számú, egymásra helyezett síkból állna, melyek közt időtlen időkiig kutathatna az olvasó.

A lehetőség döbbenetes volt. A fiú agyán átcikázott a fantasztikus gondolat – ha a homokkönyv valóban végtelen, úgy a kusza betű-tengerben, mint óceánban a szigetek, fellelhető minden már megírt vagy megírásra kerülő szöveg, mese, prófécia és történet. Valahol a lapok közt ott az ő sorsa is, minden, ami vele és családjával történt és történni fog.

Joachim megállt, mély levegőt vett, felpillantott a sorok közül – ekkor érte a harmadik, utolsó meglepetés. Körülötte eltűnt a sátrak sokasága, eltűntek az emberek – csak az épületek maradtak, de azok is furcsán, mintha elvesztették volna harmadik dimenziójukat: a homlokzatokon gyűrődések futottak végig, egy klasszikus timpanon pedig szakadtan integetett a szélben, akár egy ócska papírmásé-díszlet darabja.

A fiú továbbcsietett, továbblapozott, egyre mélyebbre hatolva a nyelvlabirintusba – az összefüggéstelen káoszról itt-ott elővillant egy ismerős kifejezés, egy értelmesnek tűnő szövegrész –, egy helyütt a héber ábécé betűi sorjáltak egymás után, másutt olaszul tűnő szövegből Cavalieri neve bukkant fel, ismét máshol két és fél oldalon át, perverz következetességgel ismétlődött a „borges” szó. Joachim nekihevíülve, dühödten olvasott tovább, kereste saját magát, a kiutat a pergamen- és papírmásé-útvesztőből. Szeme előtt összefolytak a sorok, írisze körül elpattantak az erek, ujjá begyét felvagdosták a lapok éles szélei, lába sajgott a talpalástól. Időérzéke cserbenhagyta – hiába nézett fel, nem látta sem a napot, sem a holdat, valami forrás nélküli, egyenletes, szórt ragyogás töltötte be az eget.

– Hát nincs kiút? – Szövegtöredékek és palimpszesztus-darabkák jelezték Joachim útját, lába alatt fővennyé változott a talaj, ő pedig bokáig merült a homokba – Hermész Triszmegisztosz elveszett írásain lapozott keresztül, preszókratikusok tanait lökte odébb a kétségbeesettek türelmetlenségével, hogy megtalálja azt, amit keres – a kimerültségtől és éhségtől zavarossá váló elméjében a labirintusból kivezető kulcs és saját története összekavarodott, ok és okozat kergetőzött, nem lehetett már eldönteni, melyik volt előbb.

A napok-órák ciklikusága eltűnt, ezzel megszűnt idő lenni, a házak sora Möbius-szalag-szerűen ismétlődött újra meg újra – Joachim térből és időből kiesve rogyott le egy papirosfal tövébe, nehezen szedte a levegőt, árnyékot keresett, de a szórt fényben azt sem talált – tudata utolsó fellobbanásával fordított még egyet a következő lapon, és mielőtt eszméletét veszítette, elmosolyodott, mert félig hunyt pillái mögül megpillantotta a szikár, latin betűs szöveget: Blum Joachim, született 1928-ban, eltűnt 1942 júniusában, a Nemzeti Könyvnapon.

film | filmhiradokonline.hu

képek | M. C. Escher

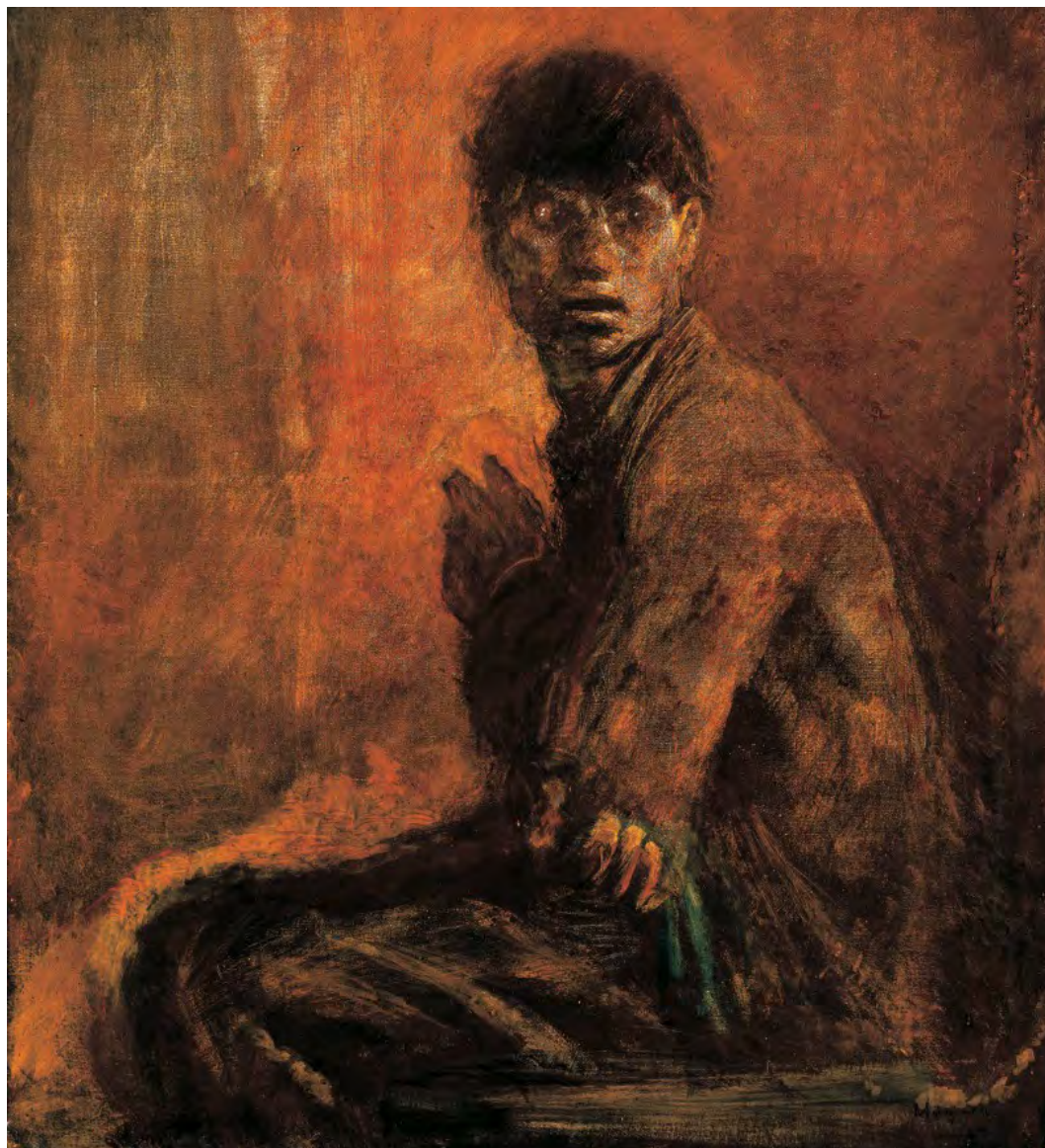
Jónás Tamás FIÚ

Kalapja nem volt.
Hosszú haját
magára gombolt
fény fogta át.

Rettegtek tőle
kegyelmesék.
Ne igyon, s főleg:
egyen mesét!

Az idő kiállta,
ő ki nem állt.
Kövekkel dobálta
kis csillagát.

kép | Mednyánszky László | Verekedés után

Z. Karvalics László IZRAELI IZGALMAK

Ismeretlen földön minden idegen hangra felfigyelünk.

Itteni idő szerint hajnali fél kettő. A Leonardo Hotel negyedik emelete Tel-Aviv Herzliya nevű tengerparti elővárosában (ami egykori honfitársunk, a Dohány utca szülötte, Herzl Tivadar nevét őrzi, és amit előszeretettel neveznek a szentföldi Szilícium-völgynek, a technológia izraeli fellegvárának).

Óriási fényvillanásra, hatalmas dörgésre, s persze a válaszul rögtön koncertezni kezdő autószirénákra riadunk, gondolom, más emeletek, más közeli szállodák és más épületek lakóival együtt. Kiáltások, főleg férfihangok, de miért nem maradnak abba? Hiszen senki sincs az utcán.

Azonnal eszembe jut, amit alig néhány órája, még az interdiszciplináris egyetemi központban mesélt egy diplomata: amikor nyáron lőtték a várost, ők pedig szemrehányó sürgönyt kaptak, hogy miért nem reagáltak három órán belül az elküldött kérdésekre, csak annyit üzentek vissza: *mert a bunkerben voltunk, bazmeg.*

Ajaj. Sőt, ajvé. Vajon nálunk hol lehet az óvóhely? Nem kellene azonnal csomagolni?

Szerencsére az újabb villanás meg az immár érzékelhető késéssel követő, egyre felismerhetőbb és kevésbé éles, morgó hang egyértelművé teszi: csak égháborúról van szó, ami valahonnan tart valahová, de esővel és orkánszerű szellőkéséssel teszi barátságtalanná és ellenségessé a világot. Viharnak még nem örültem ennyire, azért csak vonuljon el az ítéletidő minél hamarabb, különben hogyan szállhatunk fel néhány óra múlva a reptérről?

Fehér Város

A szélnek irtózatos ereje van. Feltépi, fáradhatatlanul zörgeti az otromba bádog- és műanyaglemezekből tákolt, jelképes kerítéseket, amelyekkel a parkoló autókat próbálják védeni az itteniek – egy kis harmadik világot csempésznek ezzel a letisztult építészeti formáira büszke „Fehér Városba”, Tel-Avivba. Most fáj csak igazán, hogy az időnk lejár: már nem lesz módunk akárcsak néhányat is szemrevételezni a nagyjából négyezer, immár világörökségi védelem alá tartozó Bauhaus-épületből.

narancs-tetemek

Milyen látvány jut ehelyett? Pár percre lépünk csak ki a konferenciánknak helyet adó egyetemi épületből, de a menzához vezető úton szétloccsant narancs-tetemek százait kerülgetjük. A DrMáriás képeit idéző szürreális látvány címe akár „Citrusok aknatámadása” is lehetne. Bennem felidéződik egy hajdanvolt göcseji gombászás emléke. A frissen, sörtésztában kirántva különlegesen finom, nagy kalapú, erős húsú rizikére vadászva egyszer csak narancssárga erdei bombamezőn találtuk magunkat. Valaki gondosan szétrugdalta ugyanis a kiterjedt riziketelep minden egyes darabját, ráadásul néhány perccel előttünk, mert még majdnem vérpirosan frissek voltak. Tudtuk, hogy pár perc, és törvényszerűen visszatetsző zombizölddé fakulnak, érthetővé téve, hogy miért

meggyőződése a helyieknek: a rizike fogyasztásra alkalmatlan. És azt is tudnunk kellett, hogy nem rosszindulat vagy agresszió nyomát látjuk: a csizma gazdája mindössze segíteni akart, hogy más gombászok idejét ne rabolja egy távolról ígéretesnek tűnő lelőhely, amin úgyszólván csak selejtet találnak.

belepte a hó

De vissza Herzliyába! Házigazdáink szükségesnek tartják megosztani a vendégekkel, hogy az effajta időjárási szélsőség ritka ezen a tájon (mondjuk Herzl Tivadar is a Szentföldön kapott tüdőgyulladást és lett lázas beteg, hogy Bécsbe menjen meghalni 1904-ben). A recepciós hölgy sem mulasztja el megemlíteni búcsúzáskor, hogy a híradó szerint Jeruzsálemet is belepte a hó, ezen a télen már másodszor, lehet, hogy elmegy megnézni, ki tudja, mikor láthat megint ilyet.

nagy álom

Indulunk. A hajnali utcán már célgépek gyűjtik a letört ágakat, leveleket – gondolom, viszik majd komposztálni mind, a tegnap földre vert narancsok maradványaival együtt, hogy evvel is Ben Gurion nagy álmát, a sivatag termővé tételét segítsék. A maguk mögött hosszú kocsisorokat duzzasztó takarítóautósok vidáman évődnek a türelmes taxisokkal, hát igen, van, amin már csak a humor segít.

mókás nevek

De hogy az lehet morbidan fekete is, azt soha nem gondoltam volna. Beer Sheba városának talán legjobb vendéglőjében, az Arabicában, ahol minden idők egyik legfinomabb rántott gombája az előétel, mókás neveket kaptak a wifi hotspotok. A legerősebb jelet az Al-Kaida Toborzóiroda (Al-Kaida recruitment) sugározza, amin igazán jól derül a derék nemzetközi tudóskompánia – de valahogy mégsem akaródzik senkinek, hogy ennek révén csatlakozzon fel a hálózatra. Mert noha egészen biztos, hogy úgy, ahogy van, vicc az egész, mégis: olyan vidéken járunk, ahol nem árt az óvatosság.

Győri Orsolya HÉTKÖZNAPI ÖRÖMÖK

1. Korcsolyázás

A jövő reménysége
már a múlté.

2. Úszás

Köd üli meg a partot,
s az arcon játszi mosoly,
a fény felhőkön szűrten
színezi át a felszínt,

előbb apró ráncot vet,
hogy utóbb elsimítson.
Filmszélig ér az idő-
szemcsés csend, majd határt sért,

beborítja a jelent,
s cinkos bűvészként hallgat:
ami egykor volt, nincsen,

s a néző eleven holt,
törékeny illúzió,
a jövő hiátusa.

3. Egyéb sportok

Hogy mindez hamis,
mint a filmzene?
Amíg egy másik
osztag újratölt,

az élet él, és
közhelyeket remél.
Két görcs között is
az arcokon feszül

fejenállásban
az inverz mosoly.

kép | Műkorcsolyázó világbajnokság 1939. február, Városliget, fortepan.hu

Szabó Attila MI KETTEN, ÉN MEG ÉN

Sötét szobádban üldögélsz,
engedsz a fojtó kényszereknek,
örömet keresni a konyhába mész,
szalámit vágsz vajás kenyérszeletre.

Magányod átítat,
mint céklalé az inged.
Felvehetsz másikat,
kérhetsz online cateringet,
dombornyomású folttisztogatót.

Várod, szóljon már a csengő.
Kitartó mormogásod néha megpihen.
Az egész, így ez a kép, szájalmas, esendő,
nem vár rád senki sem.

Gondolkodsz könnyű elmúláson,
szemedből reflektor vakít,
száguldasz az emnulláson,
felvennél végre valakit.

Az este közben elszökött, itt hagyott magadra.
Rágatlanul, akár az ostya, íze még a szájpadról sodon.
Kopott mackófelsőben kiülsz a napra,
a földön érvek hemperegnek: ma mégsem változom.

Várom a következő estét,
következő napunk,
a színesre pingált balszerencsét,
s mindennap kissé egymásba halunk.

kép | flickr.com

Telléry Márton VAKÁCIÓ

Könnyed, humoros történet következik. Mondjuk, nem is értem, miért akarna bárki másfélét olvasni. Mindnyájan tudjuk, mennyi szörnyűség történik a világban, ahogy azt is, életünk viszonylag rövid időn belül halállal végződik. Ezért önmagában képtelenség – találó kifejezéssel – könyvekbe temetkezni, hát még, ha a létünk kilátástalanságát boncolgatja, hosszasan és unalmasan. Mint a házukban lakó magányos, depresszív figura, aki egész nap sötét, földszinti lakásában ül, és már borítójukkal nyomasztó hatást keltő folyóiratokban novellákat olvas sötét, földszinti lakásokban élő, magányos, depresszív figurákról, akik egész nap otthon ülnek, és már borítójukkal nyomasztó hatást keltő folyóiratokat olvasnak. Mit mondjak: gratulálok.

véletlenül kivasalta

Persze, ízlés dolga, mit nevezünk humorosnak. Előfordul, hogy népirtással viccelődünk, és mindenki nevet, máskor meg szúrós tekintetek és dühös pisszegés jár azért, ha az ember élcelődni talál, hogy unokahúga véletlenül kivasalta a kisfia ingzsebében alvó fehéregerét. Egy haverom végigröhögte a *Passió* című, Jézus szenvedéseiről szóló filmet – azt hitte, vígjátékot lát. Tehát inkább azt mondom: szerintem humoros lesz a történetem, amit véletlenül hallottam.

Szeptember elején anyukámmal nyaraltunk a Balatonon. Ritkán fordul elő ilyesmi, talán ezért emlékszem mindenre. Ő a parton napozott, én a vízben lubickoltam, figyeltem az embereket.

– Gyuszi, menjél kijebbi! – tizenéves lány intette öccsét. – Ha megfulladsz, én leszek rohadtul leszidva.

Felnevettem, mire buta, meglepett arccal néztek felém. Két sört ittam csak, de a napsütéstől és víztől kellemes, bódult állapotba kerültem. Nem tudom, utoljára mikor éreztem ilyen jól magam.

A part felé tempóztam, hogy vessek egy pillantást anyukámra. Csukott szemmel feküdt, hatalmas, hájas teste mellett sörösüvegek heverték. Jóval többet ivott, mint én. Látszólag kifejezéstelen volt az arca, de éreztem, hogy boldog. Ő hatvanegy, én negyvenkét éves voltam. Egész életemben együtt laktunk, a börtönben töltött időt leszámítva.

jó az ilyesmiben

Mostanában szinte soha nem tudunk kimozdulni Budapestről, mert két idős, otthonához kötött embert látunk el, akik rajtunk kívül senkire nem számíthatnak. Akkor úgy éreztük, muszáj kikapcsolódnunk, megkértünk hát egy ismerőst, vállalja őket néhány napra. Mindkét öreggel eltartási szerződésünk van, miénk lesz a lakásuk, ha meghalnak. Anyukám intézte, jó az ilyesmiben. Emellett minden hónapban ilyen-olyan ürüggyel elszedjük a nyugdíjukat – nem panaszkodnak, nincs kinek. Különben is, azért spóroljanak, hogy az állam vagy valami távoli rokon örökölje meg? Jobb helyen van nálunk.

a szakma elitje

Nem mentem fel a lépcsőn, a part menti sekély víz iszapjában ülve néztem anyukámat. Régen sokat utaztunk együtt, jó móka volt. Külföldre is jártunk – főleg Ausztriába, Németországba, Svájcba, Észak-Olaszországba. A rendőrség a hozzánk hasonlókat utazó áruházi tolvajoknak nevezi. A szakma elitjéhez tartoztunk; jó kocsival, elegáns ruhában jártunk, megtanultunk kicsit németül, angolul és olaszul is. Parfümtől a ruháig mindent loptunk, leginkább elektronikai cikkeket. Az évek során szinte tökélyre vittük módszerünket, bár minden munka más volt, és állandóan tanulni, fejlődni kellett. Villámgyorsan, észrevétlenül csíptük le a lopásgátlókat, ügyelve, hogy háttal álljunk a kamerának, és ne tegyünk árulkodó mozdulatokat, amikor elrakjuk az árut. Nemegyszer lappal, de lapos képernyős tévével a kabátom alatt is kísértéltem a pénztárnál. Aztán, hogy anyukám idősebb lett, nem mozog már olyan jól, és börtönbe sem szívesen kerülnénk vissza, nyugalmasabb foglalkozást választottunk.

Felálltam, és ismét befelé indultam. A déli parton sokáig alig mélyül, jócskán kellett gyalogolni, hogy legalább derékig érjen. Középkorú pár mellett haladtam el, fröcsköltem magam előtt a vizet. Már vagy két órája fürödtem, de nem tudtam megunni.

– Valahogy lelkifurdalásom volt, ahogy néztem a riportot – hallottam a nőt. – Nyilván butaság, nem tehetünk róla, de akkor is. Egész nyáron itt pancsoltunk, szép volt minden, a legnagyobb gondunk, hogy hol adnak jobb fagyit, közben nem is olyan messze délre, Boszniában több mint harmincan haltak meg az árvízben. Ahogy mutatták azt az idős nénit a háza romjai előtt, amiben benne volt az egész élete, és már sírni sem volt ereje...

Lebuktam a víz alá, és tempózni kezdtem. Ki akartam próbálni, milyen messzire jutok egy levegővétellel. Ahogy húztam magam előre a cseppfolyósságban, fogantatásom története jutott eszembe, és ellenállhatatlan nevetnékem támadt. Prüszkölve buktam a felszínre. Anyukám mesélte, hogy troliztak apámmal – soha nem láttam –, és még hat óra előtt be akartak szaladni a patikába. Utána mentek fel hozzájuk. Visszont áramkimaradás miatt megállt a troli, és vagy tíz percig vesztegelt a Városligetnél. Mire odaértek, a patika bezárt. Ezért lettem én. Ha mindvégig megfelelő a vezeték áramellátása, ezt például nem tehetném – magasba rúgtam a lábamat, és csukott szemmel zuhantam a vízbe.

Aztán háton úsztam. Általános iskolás koromban jártam úszni az osztállyal. Anyukám mindig kakaóscsigát hozott, mikor értem jött. Most beleütközött a kezem valamibe – egy labda volt. Körbenéztem, és néhány huszoneves fiút pillantottam meg egy gumimatrac körül. Visszadobtam nekik a labdát.

– Köszönjük! – kiáltotta egyikük. – Na, hallod, Bálint, meséld már el nekik is, de részletesen! – fordult aztán a mellette állóhoz. – Annyira beteg történet, hogy beszartok.

filózol

– Jó, hát ööö... – kezdte az izmos, szőkésbarna srác. Szinte irritálón jóképű volt, akár a tinisztárok az amerikai filmekben. – Szóval, már így évekkkel ezelőtt kezdtem gondolkodni, hogy kéne valahogy jótékonykodni. Tudjátok, szegény, beteg gyerekek, vagy valami. Amikor ilyesmit látsz a tévében, filózol, hogy milyen szerencsés az életed, végül is mindened megvan, és segítened kellene. Szóval, szarul érzed magad, hogy nem teszel semmit, pedig volna rá lehetőség. Én meg ugye, már a fősuli alatt apám egyik cégében dolgoztam, akkor sem ment rosszul, most még jobban össze vagyok szedve... Jó, nyilván nem vagyok milliárdos, vagy ilyenek, de azért nincsenek gondjaim.

– Ja, nyilván. Értjük.

elkezdtem agyalni

– Szóval, elkezdtem utalgatni összegeket alapítványoknak meg szervezeteknek. Nem ilyen durva pénzeket; ötven-százezer forintokat, mikor hogy jött ki. Volt, hogy el is mentem ilyen helyekre, és megkérdeztem, mi kéne, és ha olyan volt, megvettem. És ez így tényleg kurva jó érzés, ha konkrétan látod, hogy segítesz. Mit tudom én, például egy mozgássérült gyerek használja a laptopot, amit vettél, tanulásra meg mindenre. Szóval, tök jó, csak

egy idő után... Nem is az, hogy meguntam, csak elkezdtem agyalni, hogy lehetne valahogy feldobni a dolgot, valami poént vinni bele. Meg mindig volt bennem egy kis szadista hajlam is, vagy hogy nevezsem. Hogy miért, mondjuk, nem tudom... de az most nem is lényeg.

– Ja, az most mindegy. Csak mondd!

milyen durva már

– Mondom, mondom. Tehát, egy darabig nem utaltam senkinek, viszont gyűjtöttem. Minden hónapban félretettem valamennyit jótékony célra. Közben olyan csajokkal próbáltam ismerkedni, akik megfelelőek lehetnek. Nem volt könnyű, mert a mi körünkben, meg az ő barátnőik között nem igazán voltak ilyenek, én pedig meg akartam találni a tökéleteset. Mindegy, nem részletezem, eltartott egy darabig, de végül sikerült. Egy Móni nevű csajt szedtem össze egy proosztó szórakozóhelyen. Húszéves, szőke... nem nézett ki rosszul, de így semmi különös. Egy APEH kirendeltség büféjében dolgozott, ilyen, izé... büfésként. Poénkodtam is vele, hogy keresztülment-e valami átvilágításon, hogy megkapja ezt a felelősségteljes állást. Szülei elváltak, anyjával lakott albérletben, aki takarítónő egy kórházban. Enyhén szólva nem vetette fel őket a pénz. Mindegy, rendesen udvaroltam neki, elegáns éttermekbe vittem, ajándékot vettem, virágot satöbbi. Közben beszélgettünk utazásról, meg ilyenekről, és kiderült, hogy soha életében nem volt külföldön! Ez nekem tökéletes hír volt, de akkor is, milyen durva már! El se akartam hinni először. Mert jó, ha egy nyírségi tanyáról valaki húszéves koráig nem járt külföldön, nem csodálkozom. De egy ilyen pesti csaj! Rendben van, hogy csórók, de akkor is. Bécs busszal sem több, mint három óra, ki lehet ugrani egy napra. Vagy felülsz egy vonatra észak felé, és máris Szlovákiában vagy.

– Felvidéken.

kurva lelkes volt

– Jó, mindegy. Külföld. De a horvát tengerparton is lent vagy öt óra alatt kocsival. Négy alatt is, ha rendesen nyomod neki. Mindegy, lényeg a lényeg, egyre szorosabbra fűztem a kapcsolatunkat, és megígértem, hogy elviszem egy egzotikus nyaralásra. A karácsonyi szünetet tűztük ki erre a célra; mondtam, addig gyűjtse a szabadságot, hogy legyen legalább három hetünk. Aztán útikönyveket nézegettünk, az internetet satöbbi, beszélgettünk, hogy hova menjünk... Kurva lelkes volt, azt el nem tudjátok képzelni. Hülyeség, de az jutott eszembe, mintha eljött volna neki a megváltó, és felajánlotta, hogy elviszi kirándulni a mennybe, vagy nem tudom... Mindegy, végül egy Karib-szigeteki nyaralás mellett döntöttünk; gyönyörű tengerpart, pálmafák, luxusszálloda, luxushajó-kirándulás, satöbbi, előtte néhány nap New Yorkban karácsonyi vásárlással, limuzinos városnézéssel... Az anyja egyedül tölti majd az ünnepeket, de ez van. Kap szép szuvenírt.

undorodtam tőle

– Persze, ezután állandóan az utazást tervezgettük, hogy lesz, mint lesz, mit csinálunk majd ott... Elvittem új bikinit venni, bár még hónapokra volt az indulás. Aztán egyik este, mikor nálam volt, mondtam, hogy másnap befizetjük a nyaralás egy részét. Előtte kivettem a bankból a kétmillió forintot, amit erre szántam – nemcsak húszasokban, hanem öt- meg tízezresekben is, hogy fizikailag minél többnek tűnjön. Kipakoltam az asztalra, mondtam, fogja meg, rakosgassa nyugodtan. Azt az ilyen... nem is tudom, félszeg, de egyszerre átszellemült arcot... Á, nem is tudom leírni baszd meg... Valahogy undorodtam tőle akkor. Később poénból pókéreztünk a pénzzel – egész este nem tért magához, olyan volt, mintha be lenne állva.

teljesebb boldogság

– Na, aztán a következő délután elmentünk befizetni a cuccot. Előre megbeszéltem az alapítvánnyal – kicsit csodálkoztak, mondjuk, hogy készpénzben viszem, de nem ellenkeztek. Az volt a poén, hogy Móninak az utolsó pillanatig nem tűnt fel, hogy nem egy utazási irodában, vagy valami hasonló helyen vagyunk. Csak miután átadtam a pénzt, és az alapítvány vezető munkatársai meg a szülők képviselői megköszönték a gyerekek nevében, kezdte kapizsgálni, hogy gáz van. Amúgy akkor értettem meg, miért mondják, hogy „leesett az álla” valakinek. Kinyílt a szája, és nem bírta becsukni. Ezután elmondtam, hogy eleinte a barátnőmmel egzotikus utazásra gyűjtöttük a pénzt, de rájöttünk, hogy sokkal jobb, ha beteg gyerekek gyógyulását segítjük elő. Mi hál’ Istennek egészségesek vagyunk, és egyetértettünk abban, hogy ez a cselekedet mérhetetlenül teljesebb boldogsággal fog eltölteni, mint a tenger meg a pálmafák. Közben alig bírtam ki röhögés nélkül, mert a csaj olyan arcot vágott, mint egy különösen ostoba, döglött csirke, aki nem képes elhinni, hogy kipurcant, vagy nem is tudom...

vicces

A fiú hallgatósága nevetésben tört ki. Én is. Közben a partot kémleltem, és láttam, anyukám igyekszik feltápáskodni a törölközőről, csak állandóan visszahuppan. Szívesen meghallgattam volna még a történet végét, de félttem, megüti magát, úgyhogy elindultam kifelé. Egy darabig nyugton ült, csak a fejét ingatta, aztán megint megpróbált felállni. Kiabáltam, hogy maradjon, mindjárt ott leszek és segítek – hiába. El is jutott odáig, hogy két lábra emelkedjen, és kis terpeszben, berogyasztott térdel billegett, akár egy óriási, részeg kacsa. De nem tudta tartani magát, lassan négykézlábra ereszkedett. Iszonyat vicces látványt nyújtott.

Aztán kiértem a partra, megittam hideg vízzel, és megmostam az arcát. Forró volt a bőre, és vörös, mint a rák. Nagy nehezen eltámogattam egy vécéig, majd vissza az apartmanunkhoz – szerencsére a közelben volt. Közben nem beszélt, csak dűnnyögött valamit.

A kertben fektettem le egy árnyékos nyugágyba. Napozás utáni sprayt kerestem, befújtam a testét. Alig tiltakozott. Hoztam neki egy üveg vizet, magamnak sört, és mellé telepedtem egy kempingszékbe.

- Műa aa – hallottam motyogását egy idő után.
- Mi van? – kérdeztem.
- Műanyag – mondta érthetőbben, és tétován az ég felé bökött.

Teljesen felhőtlen volt az ég, és olyan hibátlan sötét-világoskék, amilyen csak szeptemberben lehet. Ahogy megvizsgáltam, nekem is természetellenesnek tűnt. Kellemesen természetellenesnek, mint egy gondosan festett gyerekjáték.

- Műanyag... – folytatta –, nem igazi... Akkor alatta se... – legyintett körbe – semmi se igazi...
- Anyuka – nevettem –, te nagyon be vagy nyomva.

kép | Tamara Lischka lensculture.com

Mesterházi Márton AZ ŐSBÚN

Amióta felnőtt szemmel nézem a világot, foglalkoztat az ősbún: az I. világháború. Időről időre, újra meg újra fölvetődik valami uszadékfa az információ-tengerből, ami elgondolkodtat, és elindít egy-egy asszociáció-sort.

Nem éppen arról, hogy másképp is történhetett volna. Bár másképp is történhetett volna. Akár. Még kevésbé arról, hogy kit terhel az erkölcsi felelősség az egészért, ki kezdte. Érdekesebbek a miértek és a hogyanok.

A hadviselő felek közül élesen kiválnak a nemzetek, amelyeket valamely sérelem vagy ambíció rántott a vérontásba. (Ellentétben azokkal, akik szívük szerint kimaradtak volna belőle.)

A sérelem mindig múltbeli háborús vereség.

Mind közül a legősibb a szerbeké: az 1389. június 28-i rigómezei csatavesztés, amely Dusán cár két-tenger-mosta birodalmának romlását, a szerb nemzeti függetlenség vesztét jelentette. A jelképes dátum köré az évszázadok során legendák rakódtak, például Milos Obilicsről, aki a csatavesztésért I. Murad szultán megölésével állt bosszút. Június 28. Szent Vitus napja, máig megünneplik a honfiak; groteszk módon a trónörökös-pár fatális szarajevói látogatása is ekkorra esett.

A nemzeti sérelemből logikusan fakad a nemzeti ambíció: helyreállítani (nem „megteremteni”, nem „létrehozni”) – ha nem is Dusán birodalmát, mert az Görögország jelentős részét is magában foglalta – minden szerbek egyesített birodalmát, Nagy-Szerbiát. Ezt a szerb királyság expressis verbis nem hirdette meg, de a nemzeti sajtó úton-útfélen harsogta, a tisztikar által szervezett félkatonai hálózat ügynökei (például Gavrilo Princip és különítménye) pedig az ország határain túl igyekeztek előkészíteni. Hiszen minden déli szláv szerb, legfőljebb az évszázados idegen (bolgár, osztrák, magyar) elnyomás, katolikus-mohamedán butítás miatt tévesen bosnyáknak, dalmátnak, horvátnak, vajdaságinak, szlovénak, makedónnak véli magát. Nagy-Szerbia pedig – miután minden szomszédjától restitált egy jó darabot – tengeri kijáratot is szerezne.

A tengeri kijárat az orosz nemzeti sérelem és a vele egybefonódó nemzeti ambíció egyik fő motívuma. A geográfia keserves tréfája, hogy az orosz Fekete-tengernek nincs kijárata: mint fürdőkadát a dugó, lezárják a török szorosok. Logikus és könnyen kivihető ambíciónak tűnt, hogy az orosz flotta – a rogyadozó török tiltakozást letörve – szabadon kijusson a Földközi-tengerre. Ám az ambíció hübrisznek bizonyult: a török birodalom (meg a keleti gyarmati útvonalak) védelmében felállt (alapvetően) angol–francia koalíció a krími háborúban (1853–56)

súlyos vereséget mért az oroszokra. A hajdani ellenségeket utóbb összefűzte az antant; de a török szorosokra szomjazó orosz nemzeti ambíció – ha diplomáciai okokból nem is hangzottak – soha nem csillapult.

Vereség és ambíció Franciaország esetében is összefonódott, csak a sérelem volt frissebb és fájóbb az oroszokénál és szerbekénél. 1870–71-ben a francia hadsereg megalázó vereséget szenvedett a poroszoktól. A még megalázóbb béke értelmében Németország megszerezte Elzászt és Lotaringiát, ezen fölül ötmilliárd aranyfrank hadisarchoz jutott. A bosszú, a revans indulata ettől fogva meghatározta a francia nemzeti sajtót és a külpolitikát.

A sértettek és a kimaradni vágyók belerángatták egymást a háborúba.

Az Osztrák–Magyar Monarchia az utolsó kaland, Bosznia annektálása (1908) után csak arra vágyott, hogy békében hagyják; a sarajevói merénylet jelképes csapdájából viszont kívánatos kiutat hozhatott a háború. A Szerbiához intézett ultimátum (július 23.) kevés kétséget hagyott efelől.

Bár a szerbek hajlottak volna a föltételek elfogadására, Oroszország rántott egyet rajtuk: július 25-én megüzente, hogy fegyverrel támogatja őket a Monarchia ellen.

A Monarchia július 28-án megkönnyebbülten hadat üzent.

Az oroszok – ígéretükhöz híven – részlegesen mozgósítottak a Monarchiával közös határon. Ekkor Franciaország rántott egyet rajtuk: július 30-án általános mozgósítást rendeltek el, Németország ellen is.

A németek erre nem reagálhattak másképp: augusztus 1-én hadat üzentek Oroszországnak.

A brit kormány aznapi ülésén az európai (Franciaország melletti) intervenció ellen foglalt állást. (Bár a flotta harckészültségét megszavazta.)

Viszont Németország a kőbe vésett katonai doktrína értelmében nem az oroszok, hanem a franciák ellen indult meg augusztus 4-én, méghozzá Belgiumon keresztül – s így Nagy-Britanniát is belerántotta a háborúba.

A sértettek és a kimaradni vágyók úgy rángatták bele egymást a háborúba, mint egy gyöngé dzsúdó mérkőzésen: az ellenfelek vastag vászonkabátjuknál fogva húzzák-vonják egymást, és nemhogy a másik mozgását nem képesek irányítani, a maguk lépteinek sem urai.

A világháború iszonyatos volt, de olykor „szörnyű víg tragédia” is.

1914. június 28-án a felséges házaspárt kísérő biztonságiak parancsnoka a sarajevói vasútállomáson beszállt az egyik protokoll-gépkocsiba, az alakulatot pedig otthagya vakarózni. A küldöttség a város közepén nyitott kocsikban haladt, a széles Ferenc József utcán lelkes tömeg tolongott, de katonák nem álltak sorfalat. Nem véletlen, hogy az egyik terrorista, Nedeljko Čabrinović elhajíthatta kézigránáját; véletlen, hogy csak egyetlen embert sebesített meg.

Az ünnepi fogadás után elhatározták, hogy az eredeti tervtől eltérően nem a Nemzeti Múzeumba mennek, hanem meglátogatják a sebesült katonatisztet, Erik von Merizzi ezredest. Csak a sofőröknek felejtettek el szólni, akik nem kanyarodtak le a Ferenc József utcáról a helyőrségi kórház felé. Aztán persze megálltak, s elindultak vissza: mivel a gépkocsikban nem volt rükverc, emberi erővel.

Ekkor lőtt Gavrilo Princip.

A július 7-i koronatanácson döntöttek a Szerbiához intézendő ultimátum alapelveiről; a többször átdolgozott végleges szöveget a 19-i koronatanács fogadta el azzal a megkötéssel, hogy 23-ig (amíg Poincaré, a francia miniszterelnök haza nem tér a cárnál tett látogatásáról) tilos nyilvánosságra hozni, nehogy fölkészülhessenek az ellenpropagandára. Az ultimátum vázlata azonban a római nagykövetség közvetítésével már 11-én Szentpétervárra került; 16-án az alapelveket egy veterán osztrák diplomata is kifecsegte orosz kollégájának.

A július 7-i koronatanácson az ultimátum nyomában indítandó hadműveletekről is döntöttek. Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök ismertette a hadműveleti tervet. Fölmerült az orosz beavatkozás eshetősége, de mint valószínűtlen elvetették; ha mégis bekövetkeznék, a szerb határon koncentrált haderő átcsoportosításával akarták megoldani a problémát.

Mint tudjuk, Oroszország beavatkozott. Az átcsoportosított haderő egy hónapon belül háromszázötvenezer katonáját veszítette el.

Mindebből – akár az egész I. világháborúból – levonható mai tanulság nincs.

Az, hogy Nagy-Szerbia szelleme nem oly rég több százezer áldozatot produkált, és ma is él némely szerb szívekben; hogy a földközi-tengeri kijárat felszabadítása ma is Oroszország nemzeti ambíciója: nem bizonyít semmit.

Más sérelmek, más ambíciók fűtik az ismerős szereplőket. De fűtik őket.

Nincsenek tisztában önmagukkal, s a véletlenen múlik, hogy az örök héják és galambok közül melyik csoportosulás milyen hányadát birtokolja a hatalomnak. Még kevésbé ismerik a szereplők egymást, hiába elemzik kommunikációjukat a legmodernebb számítógépes technikával, hiába fürkészik barátaikat-ellenségeiket kremlinológiai és titkosszolgálati módszerekkel.

A biztonsági szolgálatok sokat fejlődtek. A merénylők se keveset. Színre léptek új, ismeretlen, olykor baljós szereplők. A haditechnika mindeközben – mint mondani szokás – rohamtempóban fejlődik.

Az ősbűn ismételhető és ismétlődik is.

**kép | ww1blog.osborneink.com, upload.wikimedia.org, nationalarchives.gov.uk
film | filmhiradokonline.hu**

V. Buzás Andrea PARADIESGASSE

Ha Frau Josefa nem keresgéli az ágyban a szenteltvizes üvegcséjét, nem veszítünk értékes másodperceket, és időben kiérünk a vécére. Frau Josefa nem kakil be, én nem kiabálok, és akkor még ma is van állásom. Ráadásul jól fizettek. 1300 euró négy hétért, plusz teljes ellátás, teljes útiköltség oda-vissza, és nem kellett beleszakadni a munkába. A 250 eurós konyhapénz is elég volt mindenre.

sötét árnyak

Emlékszem, a sötét árnyak torz mélytengeri lényekként úszkáltak a fejem fölött, amikor először léptem a Paradiesgasse ódon macskaköveire. Patinás utca koszlott, duzzadt felhők alatt. Ruth nyitott ajtót, hatvanas évei végén járt. Szívélyesen fogadott, érdeklődött, milyen volt az utam, aztán a szobámba vezetett. Kellemes hely volt, ablakai egy kis kávézóra, a Lebenskünstlerre nyíltak. Öreg hippik, resignált, bohém figurák tanyáztak a teraszán, mindig ült köztük néhány ősz hajú, copfos nő is, így ismertem meg Irenét, de erről majd később.

üzleti zseni

Ruth végigvezetett a lakáson. Nehéz, antik bútorok, értékes porcelánok, hatalmas pálmák, kissé poros, polgári hangulat. A falon az ősök fotói. Később jól el tudtam képzelni, ahogy lesétálnak a képekről, be az idő enyhén állott terébe, nyújtózkodnak egyet, aztán körbeülik az oroszlánfejes étkezőt. Herr Altmann, a pékdinasztia alapítója az asztalfőn, jobbján felesége, a kemény vonású, szikár Ulrike, köröttük a három felnőtt gyerek. Josefa üzleti zsenijére koccintanak. A két fivéren látok némi neheztelést, ők lehetőséget se kaptak, hogy kibontakoztassák a becsvágyó Ulrike vízióját, a Nagy Rendező ugyanis hamar kiírta őket a családtörténetből, az elsők közt estek el a háborúban.

Ruth végül az öregasszonyhoz vezetett. Vékony, száraz, szúrós tekintetű matrónát képzelj el, lebernyeges pelikántokája fölött vörösre rúzsozott szájjal, hatalmas műfogsorral.

– Nennen Sie mich Frau Josefa – nyújtotta kezét a tolokocsiból. Ruth dicsérte a németemet, kérdezte, valóban tanár vagyok-e. Bólintottam, tekintetében a *tanár létére miért vállal ilyen munkát?* kérdést láttam, de nem faggatott. Az öregasszony viszont gyanakodva vizslatott. A tekintetük később sem változott, én azonban idővel magabiztosabb lettem, hamar belejöttem a munkába.

– Anyám 96 éves. Nem könnyű eset, ne vegye majd zokon – mondta Ruth, és ahogy később is mindig, megkönnyebbülve lépett ki a lakásból, melynek falai közt együttlélegzett a volt és a van, sőt a lesz is, az idő Szentháromsága, persze az egyedül cselekvőképes jelen dominanciájával.

Ketten maradtunk a lakásban, szoktam-szagoltam a 80 négyzetmétert, amikor nyöszörgés szűrődött ki az öregasszony hálójából. Oldalra lapulva, viaszos arccal találtam a szék sarkában, megkövülten bámult a sarkig tárt ablakokra.

– Frau Josefa...?! Mi történt?

– Értem jöttek – motyogta üveges szemmel.

– Kik?

– Nem látja? – mordult rám. Megbátorodva visszabillent, az ablak felé mutatott. – A varjak...

Vihar előtti szél öklözte a két oldalra húzott függönyöket. Az ablakkeretben *hitchcocki* mozi pörgött – amorf lidércek röpködtek vagy gubbasztottak dacosfeketén a hold neonfényében. Tömzsi árnyak szárnyuhogása, rekedt rikácsolása visszhangzott a tűzfalak közti belső udvarból. Gépiesen nyugtatgattam az öregasszonyt, közben becsuktam az ablakot.

– Így is hallom – nyöszörögte, és a szenteltvizes üvegjébe kapaszkodott. Egy pillanatra se hagyhattam egyedül, éjjel egykor már azt se bántam volna, ha néhány varjú beröpül, karmaik közé csippentik, aztán viszik, átrepülnek

vele az utcán, át a pályaudvaron, az újságos pultnál, a Stern és a Süddeutsche Zeitung közt nekirepülnek az átjárónak, és egyenesen Hádész elé pottyantják.

Reggelre nyoma se volt éjszakai riadalmának, nagyvilági göggel, kirúzsozva sikanírozott:

– Ohh... meine Liebe, ihre Aussprache! Das hört sich ja schrecklich... – affektálta. Szóval, hogy rettenetes a kiejtésem, és a névelőt se találok el.

– *Der Zwieback, meine Liebe, der!*

Belemosolyogtam krokodiltekintetébe, ez később a legmegbízhatóbb fegyverem lett, javítson nyugodtan, mondtam, szeretnék helyesen beszélni. Aztán kimentem a konyhába, és – ahogy a lelkemre kötötte – hajszáritóval száritgattam a salátaleveleket. Közben memorizáltam: der Zwieback, die Einlage, das Nockerl... der Zwieback, die Einlage, das Nockerl...

Így kezdődött. Sokat mesélhetnék erről a másfél évről, de most inkább Irenéről...

Gyakori vendég volt a Lebenskünstler teraszán. Egy nagyobb, harsány társaság törzsasztala volt ott. Hamar feltűnt, hogy a még hatvanvalahány évesen is feltűnően szép nő leplezetlenül figyel. Egyszer aztán megszólított:

– So viele Drachenfutter!

– Wie, bitte?

– Josefának viszed? – váltott magyarra, és nevetve magához intett. – Régóta figyellek, észrevehetted. Iszol valamit? – kérdezte, és helyetl kínál.

– Nem maradhatok sokáig.

– Tudom. Morogni fog a vénasszony. Hogy bánik veled?

Irene enyhe akcentussal beszélt, közben barátságosan méregetett.

– Jól van. Nem kell mondanod semmit. Ismeri itt mindenki.

Mikor leültem, lerúgta papucsszandálját, lábát nagy lendülettel a szomszéd székre emelte. A homlokán két függőleges ránc futott, ornyergén egy vízszintesen fekvő barázda. Ez a vízszintes árok keményen metszette az ívesen kanyargó, pókhálófinom ráncok textúráját. Irene beletúrt dúsán omló, szürke fűrtjeibe.

– Jó okod lehet, hogy az öregasszony fenekét pucold. De mesélek én neked valamit, Schätzchen – mondta selymes torokhangon. Rendelt két kapucsínót, kényelmesen rágyújtott, közben az öregasszony házáat, a főtérré futó utca utolsó előtti épületét pásztázta. – Még Josefa apja, Herr Altmann építtette ezt a házat. Hamar meghalt a szerencsétlen, azt mondják, agyondolgozta magát, Ulrike hajszolta a nagy építkezésbe. Gyerekkoromban jártam itt néhányszor, a földszinten volt a bolt, mögötte a pékműhely. Akkoriban már Josefa vitte az üzletet, a rettegett hisztérika, de apám örült, hogy egyáltalán munkát kapott nála. Menekültek voltunk, Schätzchen, földönfutók. Kitelepített svábok, akiket '48-ban Magyarország kirabolt és nincstelenségbe kergetett. Négyéves voltam akkor, de még ma is hallom apám zokogását. Mostanában egyre gyakrabban... Láttam, ahogy megtörte a nincstelenség, a csillapíthatatlan honvágy. Anyám szerint Josefa mindennapos megalázásai kergették a halálba. Ott akasztotta föl magát, a padláson – mutatott Irene a háromemeletes épület vörösréztől csillogó hagymakupolája felé. – Azt mesélték, aznap délután rengeteg varjú körözött a ház fölött, feketéllet tőlük a tető. Sokáig emlegették, még az üzletből is kiszaladtak az emberek. Apámat a segéd találta meg másnap reggel.

Irene tenyerének párnái közé szorította halántékát.

– A főn... sose tudtam megszokni. Ahogy a hontalanságot se. Hogy tekeregsz súlytalanul, akár ez a száraz, alpesi szél. Érintheted, simogathatod, lökdösheted, akár fel is kavarhatod a körötted lévő, akkor is súlytalan maradsz. – Selymes hangja gyűrött lett, árnyalattal hangosabb, hangszíne mélyebb, beszédtempója enyhén felgyorsult. – Theót a hatvanas évek végén ismertem meg. Amikor megtudtam, kinek a fia, szakítani akartam.

Theo könyörgött, az anyja persze az első pillanattól üdözött. Akkoriban már nagy potentátoknak számítottak a városban. Cukrászdáik voltak, elegáns kávéházaik és egy hoteljük a belvárosban. Josefa még a politikába is beleártotta magát, a kereszténydemokratáknál nyüzsgött. Tudtad, hogy '57 nyarán plakátot ragasztott ki a CDU? – A kávéjába kortyolt. – *Denkt an Ungarn!** Josefa cukrászdáján is volt egy. Privát részvételre persze senki nem számíthatott nála, én, a földönfutó, akinek az apja a padlásán akasztotta föl magát, főleg nem... Az öregasszony jobb partit szánt a fiának. Theo sokáig ellenállt, az anyja ultimátuma végül mégis meggyőzte. Az ukáz része volt, hogy huszonnégy órán belül Hamburgba utazik, és ott folytatja a tanulmányait. Ha másképp dönt, többé egy pfenniggel se támogatja, és mindenéből kitagadja. Theo ismerte az anyja hajthatatlanságát, tudta azt is, mit veszíthet. Vonatra ült, és soha többé nem tért vissza. Egy kekszgyáros lányát vette el, két gyerekük született. Theo különben korán meghalt, tán tíz éve valahol Mallorcán, egy átlumpolt éjszaka után. Már elment, amikor megtudtam, hogy terhes vagyok... Az volt az első, egyben az utolsó terhességem. A küret után többé nem lehetett gyerekem...

Az ornyergét metsző barázda zuhanni látszott, a finom redők, lágy kanyarok éles sarkokra, szúrós szögekre hullottak.

Később, az ebédlő falán, Herr Altmann, Ruth és a többiek társaságában beazonosítottam Theót. Magas, sármos férfi volt, széles, vastag ajka két oldalán egy-egy rövid, mély ránc, mintha zárójelbe tették volna mindazt, amit valaha Irenének ígért. Későbbi fotóin látszott, hogy hamar megöszült. A nő mellette, a kekszgyáros lánya, magabiztos és gögös tekintetű, minden bizonnyal Frau Josefa választása. Időnként a helyére képzeltem Irenét, tökéletesen összeillők voltak Theóval.

– Ha segítségre lenne szükséged, itt a számom – mondta Irene, és felírta egy papírzsebkendőre. – Kannibál a vénasszony, zabálja az idegeket. Ne hagyd, hogy agyonszekáljon!

Egy darabig még fürkészve nézett, *van benned valami különös, Schätzchen*, közölte tárgyilagosan, aztán elbúcsúztunk. Később is gyakran láttam, időnként beszélgettünk, és mindig valami zavarba ejtő, kihívó várakozást láttam a tekintetében.

Ruth sajnálta a történeteket, azt a bizonyos utolsó napi incidenst. *Kein wunder, dass Sie manchmal ausrasten* – mondta, vagyis nem csodálkozik, ha néha én is kiakadok. Megértő volt, marasztalt. Én persze beleegyeztem, jól jött volna még egy fél év, de az öregasszony fejcsóválva rázta lebernyeges pelikántokáját:

– Szó sem lehet róla! – hördült fel. Meghökkenett a hüllőráncok mélyedéséből felpárolgó hideg gyűlölet, ahogy kéregarca utálkozó grimaszba rándult. Pedig úgy éreztem, hálás, amiért beszoktattam a varjakat. Hiszen amióta azt a rengeteg férget kipiszkálták belőle, éjszakánként egyre ritkábban gubbasztott a lidérceivel hadakozva.

Tulajdonképpen megkönnyebbülve sétáltam ki a Paradiesgasséból. Október vége volt, enyhén szemerkélt az eső. A Lebenskünstler székei már a fal mellett tornyosultak.

* Gondoljatok Magyarországra!

kép | altfrankfurt.com, fortepan.hu

Inczédy Tamás AZ AJTÓN TÚL

Az ajtón túl por, pókhálók és egy kis levélkupac várta Kovács Tivadar hadnagyot. Hideg volt, a falak alaposan áthűltek három év alatt. Körbenézett. Annyira hozzászokott már a fenekestül felfordult világ képéhez, hogy most meglepte: itt mindent a helyén talál.

Befűtött és ölébe vette a leveleket – három darab volt, mindegyiket ugyanaz a kéz írta, a Csészi Margité. A hadnagy egykori menyasszonya. Csakhogy Kovács Tivadar akkoriban még nem volt hadnagy, és a szó szoros értelmében, a valóságban soha nem is lett azzá. Ami pedig Csészi Margit menyasszonyságát illeti, az, ha lehet, ennél is kuszább történet – vagy éppolyan egyszerű.

Margit azt írta három évvel korábbi keltezésű levelében, hogy hiába a sok szép ígélet, mivel Tivadar nem ment érte, sőt egy sort sem írt neki, a kettőjük dolgának vége. És hogy másik ember is szemet vetett rá, egy badacsonyi pékmester.

A hadnagy pipára gyújtott, aztán a gyufával együtt a levelet is a kályhába hajította.

Kovács Tivadar magában igazat adott a nőnek. Voltaképpen korábban is hazajöhetett volna a frontról.

Sokkal korábban dezertálhatott volna. Mert Kovács Tivadar közlegény hadiszökevény lett, amikor idegei felmondták a szolgálatot, önhatalmúlag, egy szál gatyában kimászott a lövészárokból, és elindult az ellenséges géppuskafészek felé. Mindkét tábor feszülten figyelte a senki földjén lépdelő holdkóros alakot.

Így jött ki rajta az örület, súgtak össze a sajátjai, és nem lőttek utána, ahogyan szemből sem bántotta senki. Tivadar pedig csak gyalogolt tovább, amerre vitte csupasz lába. A felhők mögött megbújó napkorongot követve bolyongott, azt hitte, hazafelé tart, és számtalan kacskaringóval tarkítva ugyan, de a kiszámíthatatlan sorsnak, vagy az isteni gondviselésnek köszönhetően valóban így is volt.

Napokkal később az út mentén ült, amikor gépesített hadikonvojt látott közeledni. Fáradt, éhenkórász szeme még nem tudta kivenni, melyik hadsereghez tartozik – igaz, ezekben a percekben azt sem igen tudta, hogy ő maga melyikhez tartozik –, amikor találat érte a legközelebbi járművet. Lehetséges persze, hogy a többit is, de arra Kovács Tivadar később már nem emlékezhetett, mert a detonáció hulláma őt is elérte, és elvesztette eszméletét.

Különös hadikórházban tért magához. Fájt minden porcikája, de még inkább megrémítette, hogy úgy tűnt, csupa köz- és önvészélyes örült veszi körül. A zsúfolt kórház minden haldoklója és sebesültje, saját erejéhez és sérüléséhez mérten ugyan, de hevesen ujjongott.

Néhány pillanat múlva értette meg az általános örület okát, és nyomban azonosult a bódult tömeggel: a háborúnak vége!

A második levélben Margit leírta, milyen nagyon hiányzik neki Tivadar, és hogy az első levelével csak szerette volna kiugrasztani a nyulat a bokorból, mert azt remélte, megjön a férfi esze, és válaszra méltatja, de most már nem vár tovább, hamarosan férjhez megy, így kettejük közt mindennek vége-vége, örökre, és esküszik, többé nem is hall róla.

Tivadar a második levelet is a kályhába dobta, és felbontotta a harmadikat. Három a magyar igazság, gondolta.

A nő a levél elején dörgedelmes szavakkal tárja fel, micsoda sötét erők szövetkeztek kettejük kapcsolatának megrontására. Nem elég egy istencsapása, mármint a háború, de ennek tetejébe egy második is a vesztükre tört, mert kisült, hogy a postás lánya féltékenységből rendre megetette Tivadar leveleit egy kecskével. Ő tehát kiadta a másik vőlegénye útját, hiszen Tivadart szereti igazán.

A levél második felében kifejti, hogy miután az eljegyzési gyűrű még nála van, Tivadar valójában a vőlegénye, és talán az volna a legjobb, ha fogná a cókmókját, elutazna azonnal Tivadar falujába, hogy addig is rendben tartsa a házat és a kertet, míg Tivadar visszatér.

A lap alján, becéző szavak és hímzett szívecskék társaságában, Margit megbocsájtja a férfinak, hogy az nem írt neki, illetve bárhogy is történt, de nem érte utol levelével.

Kovács Tivadar nézte, milyen gyorsan faliák fel a lángok az utolsó levél apró mintáit, s eszébe jutott, hogy ő maga is ilyen gyorsan vált közlegényből hadnaggyá.

A kórházban egy iratköteget cipelő nővér a nevét kérdezte, ő megmondta. A nővér lapozgatott a paksamétában,

aztán bólintott, és hamarosan egy hadnagyi egyenruhát hajítottak Kovács Tivadar ágyára. A férfi később úgy vélte, talán a közelében meglőtt gépesített menetoszlop – csakis a sajátjainak egy százada lehetett – segítséget kapott, és őt, az út mentén egy szál gatyában fekvőt is a menetoszlophoz tartozónak vélték, így kórházba szállították. Ekképp úszta meg ismét a statáriumot, továbbá ezúttal az éhhalált is. Bizonyára a konvoj roncsai között egy Kovács Tivadar nevű hadnagy is hősi halált halt. Így lett Kovács Tivadar közlegényből egyszerre hadnagy, épp a béke legelső napján.

A testén viselt sérülésnyom látványos volt ugyan, de a normális életben nemigen zavarta.

Hazafelé a tömött frontvonaton a hadnagyi egyenruhának köszönhetően viszonylag kényelmesen utazott. Nézte az elhúzó táj fokozatosan szűnő idegenségét, és hosszú idő óta ekkor gondolt először Csészi Margitra.

A fővárosba érve ünneplő sokaság és katonazenekar várta. Minden az indulásra hasonlított, épp csak a zászló változott: már nem az fogadta őket, amelyikért harcba mentek. A rokkantak és súlyos betegek számára a vonat bal oldalán nyílt leszállási lehetőség, mert a szerelvény jobb oldalán a filmhíradó felvevőgépe várta a frontról hazatérő egészségesebb katonákat.

Tivadarnak át kellett szállnia egy másik vonatra, ami falujába vitte. Az ablak közelében ült, és megfigyelte, hogy a fővárostól távolodva egyre kisebb katonazenekarok fogadták, a csinnadratta is halkult, lassan el is maradt. A korábbi állomásokon az emberek csillogó szemmel néztek rá és bajtársaira, aztán egyre gondterheltebb, félszeg, szinte félős pillantásokkal találkozott.

Apró szúrásfélét érzett a szíve táján, mikor a vonat a faluja állomásán fékezett. A főutcán gyerekkorának illatait érezte. Szülőháza üresen állt. A szomszéd kertből egy nő kukucskált át. Kisgyereket tartott a karjában. Pár pillanatig nézték egymás megváltozott arcát, aztán a nő udvariasan és röviden üdvözölte Kovács Tivadart. Azt mondta, a leveleket olvasás után égesse el, mert minden máshogyan alakult, és ő nem akar semmiféle haragot vagy félreértést a férje és Tivadar között.

Kovács Tivadar beleegyezően bólintott, átvette a feléje nyújtott eljegyzési gyűrűt. A bejáratú felé indult, amin túl por, pókhálók és egy kis levélkupac várta. A leveleket elolvasta és elégette, ahogy Csészi Margit kérte. Aztán nagyon lassan és gondosan kitakarította a házát.

**kép | rarehistoricalphotos.com, europebetweeneastandwest.wordpress.com
film | filmhiradokonline.hu**

BÍRÓ Béla DÓZSA GYÖRGY MITIKUS JELENLÉTE

Romsics Ignác Temesváron tartott *Haramia és/vagy népvezér* című előadásában rámutatott: a Dózsa-motívumot újabban főleg a szélsőjobb és a szélsőbal használja. Mégis, Dózsa alakja a mindenkori demokratikus törekvések mitikus jelképe.

aktív folyamat

Ernst Cassirer *A szimbolikus formák filozófiája* című művében írja, hogy a nyelv az *érzéki benyomások objektivációja*, a mítosz viszont az *érzelmek objektivációja*. A mítosz alapvető funkciója az archaikus korokban – és lényegében ma is –, hogy a társadalmi rítusok és a kultikus cselekvések eseménysorait értelmezze, és a közösségi érzések képi megjelenítésével lehetővé tegye a közösségek megújítását, megmentését vagy megteremtését. Így nem meglepő, hogy a mítosz a megváltozott körülmények között is folyamatosan jelen van a kultúrában. Cassirer ezért a mítoszt az „érzület egységének”, vagy még konkrétabban „képpé formált érzelmnek” nevezi. A mítosz képei nyersekek, groteszkek, fantasztikusak. Ezért a civilizálatlan emberek is könnyen megértik, hogy a természet és saját életük összefüggését kínálják. A mítoszban a korábban homályos és értelmezhetetlen jelenségek alakot öltenek, s a passzív állapot egyszerre aktív folyamattá alakul át. A kozmikus rend képeinek megteremtésével a mítosz mindenekelőtt félelmeinktől szabadíthat meg. A halálfélelemtől is. A halál-mítoszok a civilizáció legalacsonyabb és legmagasabb lépcsőfokain is a kultúra szerves részei. Világossá teszik, hogy az emberi szabadság egyetlen tényleges útja, a halálfélelem száműzése az emberi szellemből. A mítoszban minden aktív folyamat. A kozmikus rend képei pedig megszabadítanak a félelmeinktől – a halálfélelemtől is. A halál-mítoszok a civilizáció különböző szintjein formálódnak. Világossá teszik, hogy szabadság csak akkor lehetséges, ha száműzzük a halálfélelmet. „Aki megtanult meghalni – idézi Cassirer Montaigne-t –, elfelejtheti, mit jelent szolgátságban élni. A meghalni-tudás megszabadít bennünket minden alávetettségtől és kényszertől.” Ezt a montaigne-i tételt példázza – emberfeletti módon – a Dózsa-mítosz emblematikus jelenetében a tüzes trón.

kétségbeesett eszközök

Cassirer megmutatja, hogy a mítoszok negatív szerepet is játszhatnak a történelemben. Kétségbeesett körülmények között – írja – az emberek kétségbeesett eszközökhöz folyamodnak. A 20. század elejének és közepének politikai mítoszai jobbra ilyen kétségbeesett eszközök. Amikor az embert az ész cserbenhagyja, *ultima ratió*vá a csodálatos és a misztikus válik. A mítosz démoni erői a fasizmus és kommunizmus társadalmi rítusaiban és ezek mitikus interpretációiban térnek vissza. Erre a tényre alapozva a mítosz sokak számára érdektelen vagy pusztán negatív jelenség, a manipuláció és a megtévesztés alakzata. Mindez a Dózsa-mítoszból is ismerős. De külön-külön mindegyik túlságosan mély és átfogó ahhoz, hogy valamelyiknél megrekedjen.

metanyelv

A modern mítoszok szerkezetének mélyebb megértéséhez Roland Barthes segíthet. Felfogásában a mítosz egy másodlagos szemiotikai rendszer része. Ami az első szemiotikai rendszerben (a nyelvben) jel (azaz a jelölő és a jelölt egysége), az a másodlagos szemiotikai rendszerben (a mítoszban) jelölőként jelenik meg. Vagyis a mítosz az elsődleges – vagy tárgynyelvhez – viszonyítva metanyelvként funkcionál. A mítosz harmadik terminusa, mely a nyelvben – a jelölő és a jelölt egységeként – a jelnek felel meg, maga a jelentés. A mítosz esetében a jelentő és a jelentett nem jelet alkot, mint a nyelvben, hanem magát a konkrét dolgot teszi jelenvalóvá.

Nagy Gábor: Jópásztorok

alibi

Barthes a mítosz olvasásának három válfaját különbözteti meg. A szó szerinti olvasást, amikor a konkrét történet vagy kép szimbolikus jelentést nyer. A mítosz megteremtője ekkor egy fogalomból indul ki, ahhoz keres és talál formát. A Dózsa-mítoszban ez a szimbolikus fázis a megégetés – elrettentésül tüzes trónon. Második esetben az olvasó különbséget tesz a forma és az értelem (a fogalom) közt, s arra a változtatásra („torzításra”) összpontosítja a figyelmét, melyet a forma az értelmen végrehajt. Ez a megközelítés a mítosz jelentését lerombolja: a mítoszt megtévesztésként leplezi le. A mítosz alibi lesz. Dózsa esetében ez a szimbolikus aktus mögöttes szándékának, a nemesi felsőbbrendűség tételezésének a leplezése-lelepleződése.

egyenjogúság

A harmadik olvasási módban a befogadó az értelmet és a formát szerves egységben érzékeli és a mítoszt kétértelmű jelentésként fogja fel, a mitikus eljárásra reagál, a mítosz olvasójává válik. Ebben az olvasatban a mítosz tárgya nem példa, és nem is szimbólum többé, még kevésbé megtévesztés, hanem a tárgy által sugallt fogalomnak, a parasztság emberi-intellektuális egyenjogúságának *megjelenése*.

„Az első két beállítódás statikus és analitikus – írja Barthes –. Mindkettő megzavarja a mitikus jelentést. Vagy azzal, hogy szándékát nyilvánvalóvá teszi, vagy azzal, hogy leleplezi. Az első cinikus, a második demisztifikáló eljárás. A harmadik viszont dinamikus. A befogadó a mítoszt önnön szerkezetének megfelelően használja, igaz és ugyanakkor irreális történetként értelmezi.”

átalakít

Az első két alternatíva Barthes szerint hamis. A mítosz ugyanis nem rejt el semmit és nem tesz semmit közszemlére. A mítosz deformál, átalakít. Nem hazugság és nem beismerés. Azzal, hogy egy intencionális fogalmat nyelvileg következetesen megvalósít, a mítosz valóban árulásra kényszerül, hiszen a nyelv tényleg felszámolja a fogalmat, ha elrejt, leleplezi vagy kimondja. Az elkendőzés és a megsemmisítés alternatíváiból a mítoszi értelmezés úgy talál kiutat, hogy a fogalmat „természetessé”, magától értetődővé teszi. Tulajdonképpen alapelve a történelem természeté alakítása. A mítoszt nem mint szimbólumot, hanem mint megalapozást olvassuk: a mítosz *mértéktelenül* megalapozott narratíva.

összefonódik

De hogy a Dózsa-mítosz lényegét mélyebben feltárhassuk, különbséget kell tennünk a szakrális és a politikai mítoszok között, hogy aztán bizonyíthassuk: a kettő a Dózsa- mítoszban gyakran összefonódik. Manapság a politikai mítoszokat hajlamosak vagyunk a manipulációval azonosítani, gondolván, hogy a politika kizárólag a racionalitás terrénuma. De számos modern teoretikus bizonyítja, hogy értelmes és a társadalom önszerveződésében pozitív szerepet játszó politikai mítosz nélkül a társadalmi rendszer sem maradhat fenn.

gyaníthatjuk

A Dózsa-mítosz mindig is magán viselte a politikai jelleget. Dózsa alakja a kezdetektől a társadalmi egyenjogúságért és szabadságért vívott küzdelem szimbóluma. Az elvek ugyanis, amelyeket Dózsa nagy hatású beszédeiben kifejt, a korabeli szellemi irányzatok élvonalába tartoznak, s persze jobbra latin humanisták antik forrásokra visszavezethető szövegeiben maradtak fenn. Gyaníthatjuk ugyanakkor, hogy a szerzők olyasmiket is hősük szájába adnak, amiket az nem, vagy nem pontosan úgy mondott el.

kérdéses

Ez már az első verses dokumentumra, Taurinus István latin nyelvű *Stauromachiájára* is jellemző. A szöveg alig 4 évvel a parasztháború bukása után íródott (az 1519-es kötet ajánlását Taurinus 1519 januárjára datálta), s részletesen nyomon követi az előzményeket, a háború lefolyását és végkifejletét. Dózsa beszédeit is rekonstruálja, bár – amint azt a kutatás meggyőzően feltárta – ezeknek a beszédeknek a hitelessége meglehetősen kérdéses. Az eposz főúri közönséget szólít meg, Bakócz Tamás és Zápolya környezetét dicsőíti. Dózsa beszédei is ebbe kontextusba illeszkednek – az egész erősen Dózsa- és paraszttellenes.

megvetően nyilatkozik

Az eposz újrafelfedezésének időszakában, a reformkor elején a célközönség alapvetően megváltozik, a jobbra polgári vagy – a nemesség történelmi szerepét eltérően megítélő – nemesi olvasó Dózsa szavaiból egészen mást olvas ki, mint amit Taurinus mondani akart. Az ironikus utalások vagy retorikai fogások ellentétes jelentésűekké alakulnak. Taurinus Dózsáról mindig megvetően nyilatkozik, szőszegőnek, pénzéhesnek, erőszakosnak, kétszínűnek, karrieristának ábrázolja. Az önnön kiválasztottságának és erkölcsi magasabbrendűségének hitében élő nemesi olvasó szemében még Dózsa méltósággal viselt, a szerző szerint maradéktalanul kiérdemelt megkínzása és mártírhalála is a győzelmes nemesek (sikerességként felfogott) „erkölcsi” nagyságát példázza.

Nagy Gábor: Mezei jelenet

A modern kori olvasó azonban, főként, ha csupán az eposz célzatosan válogatott részeit ismeri, úgy érezheti, hogy a

történeti tények és a méltányosság követelménye még a mélységesen elfogult költőt is arra kényszerítették, hogy fejet hajtson Dózsa emberi nagysága előtt.

Dózsa megégetésének naturalista szenvtelenséggel ábrázolt jelenete a mai olvasó számára szadistán ironikus.

*Bármi halált adtok, ti egek: legyen az, mit akartok;
állhatatos szívvel, bátran fogadom, mert istenek ellen
nem tehetünk semmit [...]
Tűröm, amit hoz a sors. Úgyis nagyokat cselekedtem:
ím, Magyarországnak főrendeit én megaláztam.
A haza zsarnokait pusztítottam gyökerestül.
Ésszel, erővel ugyan ki haladt meg e pór viadalban?
Érdemet, ennyi sokat mint én, más senki se szerzett [...]
nem merül így többé feledésbe, hogy éltem. [...]*

*Hát meghalok, ámde a sorsom
és a szerencsét nem siratom – csak a százfejű bajra
hullatom átkomat én. Mert gazdagság meg a pompa
gyilkolnak meg most, ez a bús, az igaztalan élet;
ez romlasztott rútot, mifőlénk kerekedve.
Meghalok, és nékem nem kellene újra az élet.
Búcsúzó, te világ – isten veletek diadalmak! –*

*Így szólott. Azután sok vér áztatta ruháját
hóhér tépi le és égő botot ad a kezébe
és tüzesült koronát helyezett le királyi fejére;
így ékíti fel és így kente fel őt fejedelmül [...]*

*Tört koponyájának bőven buggyant ki a nedve,
ontja ki agyvelejét füle, szája s az orrüregén át. [...]
s förtelmes folyadék mázolta be végig az arcát.*

*Nádpálcával vert szolgálai körötte csapatban
vad táncot jártak s királyukat egyre kacagták.
Zápolya int, mire most vont pallossal fenyegették
őket, ezért rágják, megtépik a puszta fogukkal
nyomban a megroncsolt tagokat s úgy nyeldesik és a
Székely testéből jóllaknak, a vérit is isszák,
úgy falják be husát hitvány szolgálai uruknak.*

A Taurinus-szöveg alapján rögzült Dózsa-motívum a modern olvasó számára az első programszerű performansz is. A performansz lényege ugyanis éppen az, hogy nem megjelenít valamely korábbi valóságot, hanem valóságot teremt. A performansz az expresszivitás ellentéte. A performansz előadója nem kifejezi, ami a testében zajlik, hanem kényszeríti a nézőt, hogy átélje azt.

megtagadta kíznóitól

Egy félelemtől remegő, kegyelemért könyörgő, majd a fájdalomtól vonagló és ordító Dózsa György korántsem válhatta volna ki a jelenlévőkből és a történetét felidéző utódokból azt a döbbenetet, amelyet a néma Dózsa György. A korabeli néző és a későbbi olvasó azért érzi – saját testében – Dózsa György rettenetes fájdalmát, mert Dózsa megtagadta kíznóitól és mártíriumának kései felidézőitől ennek a fájdalomnak a látványát. A tüzes trón és az életéért esdeklő ember kontrasztja helyett – a színjáték megrendezőinek szándékai ellenére – Dózsa méltónak bizonyul a gúnyként eltervezett koronázásra. Dózsa a mártírumban minden földi királynál megszenteltebbé válik, szinte megistenül. S mert fájdalma önnön testünkben válik *jelenválóvá*, az emberi méltóság kitörülhetetlen élményünk lesz. A szó szoros értelmében vett mítosszá válik.

Főként, ha Taurinus szövegét a Johann Sommertól származó – 1580-ban kiadott – verses história passzusával is kiegészítjük: *Mit kieszelt embertelenül, leleménnyel a bosszú, /Azt a bakó keze mind üzte e férfiakon. / Nagy*

ekevasból súlyos vaskoronát kalapáltak, / S megpörkölte piros érce a Dózsa fejét. / Minden testrészen bő vér bugyogott az erekből, / S itta az alvadt vért néma paraszti ajak. / Györgynek a roppant gyötrelmek közepette se mondott / Jajszót szája, s a szem szárazon állta a kint, / És csak azért esdeklett, hogy testvére kegyelmet / Kapjon; bűnöket az nem követett sosem el.

perzselődő teste

A performativitás elmélete a jelenlét három értelmezését különbözteti meg. A gyenge értelmezés a színész színpadi jelenlétére vonatkozik. Az erős értelmezés: a színész tér fölötti uralmát és az önmagára koncentrált figyelmet jelenti. Radikális értelmezésben: a színész teste a szellem megnyilvánulási formájává alakul, a szellem nemcsak a testben jelenik meg, nem is létezhet a testen kívül, s a nézőt mágikus energiával sugározza be. Dózsa György tüzes trónon perzselődő teste mindhárom értelmezést sűríti. Végső aspektusában magával az emberi szellemmel válik azonossá. Ez a mártírium hosszú évszázadok után is mélyen megrázza, és a keresztény vértanúknak kijáró bámulattal tölti el az emlékezőt. A történeti-politikai aspektust a költészetben is gyakorta színezik át misztikus motívumok. Dózsát sokan messiásként látják és láttatják.

szinte feledésbe merül

A 19. és a 20. század költői újra és újra, szinte kényszeresen térnek vissza a rettenet képeihez. A mágikus energiát politikai tartalommal egészítik ki. Először Kazinczy Ferencnél jelenik meg a történet modern értelemben vett politikai motívumként. Bogáti Fazekas Miklós 1577-ben írt krónikás éneke, *Az alföldi hadakról László király idejében* című és Kölcsey Ferenc 1823-as *Zsarnok* című verse közt közel 250 esztendő telik el. Ezalatt a Dózsa-motívum szinte feledésbe merül. A témát a 18. századi polgári forradalmak teszik ismét aktuálissá. Az egyenlőség, testvériség, szabadság Dózsa által is hangoztatott eszméi, amelyek Taurinusnál még ironikus idézőjelbe kerültek, a magyar reformkorban a zömmel nemesi származású magyar értelmiség jelentős hányada is követendő értéknek tekintette.

Nagy Gábor: Tiszagáti történet

A reformkori gondolat Petőfinél radikalizálódik. *A nép nevében* végén megismételt nyitó szakasz a Dózsa-korabeli ábrázolások naturalizmusát a modern politikai szimbolika elemeivel vegyíti. A tüzes trón egyértelmű mitikus jelkép, a mártírhálál pedig apoteózis. S maga a tűz is mitikus, mert maga az eszme jelenik meg benne.

*Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz... úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!*

A Dózsa-motívum aztán Ady költészetében válik a magyar történelem egészére érvényes (a magyar államiság kezdeteitől a kuruc szabadságharcig és 1848-ig az antifeudális küzdelmek összes emblematisztikus mozzanatát felölelő) politikai mitológiává. A kiegyezéssel konszolidált magyar konzervativizmus ellenében szól Ady önidentifikációja:

*Dózsa György unokája vagyok én,
Népért síró, bús, bocskoros nemes.
Hé, nagyurak, jó lesz tán szóba állni
Kaszás népemmel, mert a Nyár heves.*

Az első világháború közeledtével a mítosz egyre kétségbeesettebb és kilátástalanabb. Az *Ülj törvényt, Werbőczy, az Egyszer volt csak, a Még egyszer jönne* című versekben a szarkazmus uralkodó.

A két világháború közti, úgynevezett népi irodalom, illetve a munkásmozgalmi költészet már ezt a Petőfi és Ady teremtette Dózsa-képet variálja. Dózsa végképp a forradalom, az ország modernizálására törekvők mitikus képviselője.

József Attila látásmódja más. *A Dunánál*-ban a partikularitásokat is összekötő „egyetemesség” mitikus:

*A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódítottak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben...*

A korszerűbb – a politikai jelszavakat meghaladó – mitológia azonban máig nem vált valósággá, azaz barthes-i értelemben vett jelenlétté.

kulturális mártírium

A második világháború utáni termés heterogén. A Dózsa-kultuszt a hagyományos magyar parasztság módszeres szétverése hitelteleníti. Számomra az egyik legfontosabb mű Székely János *Dózsa* poémája. A költő öt nagy jelenetben és két intermezzóban ábrázolja Dózsa dilemmáit, önmagával és ellenlábasaival folytatott vitáit. *A trón* című utolsó részben Dózsa már-már taurinusi „szenvtelenséggel” nézi végig és „kommentálja” saját megkínzását. Mivel a mítoszt a román politika is átvette, sőt kisajátította, Székelynek lehetősége nyílt, hogy a romániai magyarság Ceaușescu alatti kulturális mártíriumát hozza mitikus közelségbe, s *jelenvalóvá* tegye.

Nagy Gábor: Vörös iszap

A történészek adatai eddig is megkérdőjelezték, ki volt valójában Dózsa György. Ismert, hogy 1507 tavaszán a medgyesi vásárból hazatérő szász polgárokat útonállókat támadták meg, elvették vagyonkájukat, egyet közülük meg is öltek. Az egyik haramiát név szerint említi az okirat: Székely Dózsa György.

De ez a tény sem változtat a mitikus történet értékén. A tüzes trón képe – kérdésesnek bizonyult történeti hitelességétől és politikai töltetétől függetlenül is – testbe hasítóan *jelenváló*.

Németh Bálint AZ ÁRDRÁGÍTÓKNAK BEALKONYUL

Pestszentlőrincen vagy a Lipótvárosban történt hatvannyolc éve, esetleg tavaly, hogy árdragítóval szűrte össze a levet egy keményen dolgozó, ám túl hiszékeny asszony. Három napra megállítja a kenyér árának emelkedését, ezzel lépett hozzá a rossz szagú férfi a gyár kapujában. A test álmában, a lélek műszak végén a legsebezhetőbb: az asszony sorsa máris megpecsételődött. Mintha ajándék rózsa volna, a férfi olcsó kenyérrel udvarolt, a megbabonázott nő hálásan fizetett érte. A három nap, akár egy esztendő, letelt. De mint az infláció, ami először alattomosan kúszik, majd nekilódulva vágat, az apró gesztust nagyobbak követték, azokat még nagyobbak. Nyugati színvonalú házasságot ígért a férfi, később extraprofitot. Részesedést egy közműszolgáltatóból. Összebútoroztak, éjjelente aranyszegélyű lavórokba fölőzték le a hasznót. A környező lakásokban halkán sziszegve nőtt a rezsi, miközben gyanútlanul álmodtak a munkáscsaládok. A nő kialvatlanul járt be a gyárba, véreres szemmel sorolta, hogy megint többbe kerül a cipő, drágább lett az áram, részt vett az általános elégedetlenségben. Kettős játékát talán még mindig üzné, de egy nap meglátta a plakátot a falújságon: az árdragítóknak bealkonyult. Szeméről akkor hirtelen lehullt a hályog, egyenesen az irodába ment. Tisztítótűzként hatott rá a jótékony propaganda, bűneiket sorra jegyzőkönyvbe mondta. Másnap a reggeli műszak előtt a munkásbíróság sóhajtván összeült. Érdemei miatt a legenyhébb büntetést kapta: felakasztották, ne kelljen szégyenben élnie. Az árdragító az éj leple alatt Amerikába menekült. Mint később kiderült, fajtájának utolsó példánya volt. Így köszöntött be a teljes árstabilitás.

Kiss Lajos András AZ ELVESZETT ATLANTISZ NYOMÁBAN [2]

Az Új Jobboldal vezető teoretikusai, mint Alain de Benoist vagy Alekszandr Dugin, „történelemfelfogásukat” a „tradíció” és a „modernség” oppozíciójára építik, s ebben a szembeállításban persze a hagyomány játssza a pozitív, a modernség meg a negatív szerepet. Nem egészen eredeti az elképzelés, hiszen Julius Evola és René Guénon már a huszadik század első felében megteremtették e meglehetősen bizarr „történelemfelfogás” elméleti kereteit, illetve kidolgozták a hozzá kapcsolódó legfontosabb téziseket is. Alexander Höllwerth eljárását követem, mikor az imént idézőjelbe tettem a történelemfelfogás kifejezést, tudniillik a fejlődés lehetőségének tagadása a tradicionális iskola részéről eleve értelmetlenné teszi a történelem, illetve a történelemfilozófia kategóriájának bevett használatát, mivel csak a modernség felől értelmezve, azaz ha elvileg elfogadjuk a fejlődés lehetőségét – tehát egyfajta retrospektív konstrukció révén – jelenhet meg a történelem mint olyan.[1]

frusztrált olasz arisztokrata

Persze jelentős különbség van Guénon és Evola „tudományos” teljesítménye között. A legtöbb filozófiai kézikönyv és szakmunka ugyan nem, vagy csak periférikusan foglalkozik Guénon munkásságával; mindenesetre a francia ezoterikus gondolkodónak az orientalisztikában, közvetlenül pedig az iszlámkutatásban játszott szerepe nem vitatható. Némi jóindulattal a „komoly tudóst” is fel- és elismerhetjük benne. Julius Evola azonban csak egy frusztrált olasz arisztokrata, aki a második világháború előtt jobb híján az olasz fasizmus apológiájára rendezkedett be (a vereség után némileg korrigálta nézeteit), mégpedig egy meglehetősen zavaros, akárcsak átlagos filozófiai kultúrával és történelmi tudással rendelkező olvasó számára is elborzasztó abszurdításokat, közhelyeket és féligazságokat deklarálva. Noha mondanivalója a legkevésbé sem „dialógusbarát”, hiszen jobbára csak kinyilatkoztat és prófétál, megpróbálom valamennyire komolyan venni állításait, és racionális érvekkel vitatkozni vele.

Nádas Alexandra: Úszó templom I.

a kiteljesedett káosz

Guénon számára az úgynevezett „primordiális tradíció” fundamentumát a hyperboreai őseredet jelenti. Ugyanakkor – sietek hozzátenni – Guénon nem rasszista, sőt az árja civilizáció eredetmítoszát a modern világ „klasszikus illúziói közé sorolja.[2] Szilárd meggyőződése, hogy a hyperboreus tradíció azt a legősibb emberi ösztudást jeleníti meg, ami egyúttal egyfajta „őspólus” és centrum, s a későbbi civilizációkra is ennek az eredeti tradíciónak az ereje sugárzik ki, továbbá ebből magyarázható az ismert történelem minden lényeges mozzanata. A guénoni primordiális tradíció se nem nyugati, se nem keleti, hanem északi eredetű. Egyébként a francia tradicionális gondolkodó modernitáskritikája a „Nyugat” egészére kiterjed. Szerinte a modern nyugati világ a kiteljesedett káosz korszaka, amelyben a racionalizmus, az individualizmus, a demokrácia és az egyenlőség elvei végképp kiüresítették az „őseredeti bölcsességet”. Habár ennek az ősi bölcsességnek az eredete valamilyen eltűnt északi civilizációhoz kapcsolódik, mindezt Guénon kiegészíti egy Nyugat–Kelet oppozícióval. Miközben a Nyugat elvesztette kapcsolatát a tradícióval, illetve az ősi bölcsességet a múltba száműzte, a Kelet (mindenekelőtt India) képes volt megőrizni a hagyomány még élő erejét.[3]

mi, a nem beavatottak

Jellemző, hogy Guénon „történelemfelfogása” a *Manvantara* hindu doktrínájára épül. Eszerint egy emberi világciklus négy korszakra tagolódik, s e korszakokon előrehaladva a „(...) primordiális spiritualitás fokozatosan elhomályosodik; pontosan megegyeznek ezek az antik nyugati tradíciók által arany-, ezüst-, bronz- és vaskornak nevezett korszakokkal. A mi világunk immáron több mint hatezer éve a negyedik világkorban, az úgynevezett *kali-ygában*, a 'sötétség' korszakában jár, amelynek kezdete jóval korábbi a 'klasszikus' történelemben ismert legkorábbi korszakoknál.”[4] Szó se róla, ez egyenes beszéd! Mert minden, amit eddig történelemlésként ismertünk, már a hanyatlás korszakának része, s a „valódi történelem”, elsődlegesen a *krita-ygának* nevezett aranykor, csak a beavatottaknak és a kiválasztottaknak lehet pozitív tudás. Megdöbbentő ez a felfogás, hiszen mi, a nem beavatottak, eddig úgy tudtuk, hogy a hatezer évvel ezelőtti – tehát az államiságot és az írásbeliséget megelőző – korok történelmi eseményeiről alig-alig rendelkezünk ellenőrizhető ismeretekkel. Guénon szerint is: „Ettől az időponttól kezdve az

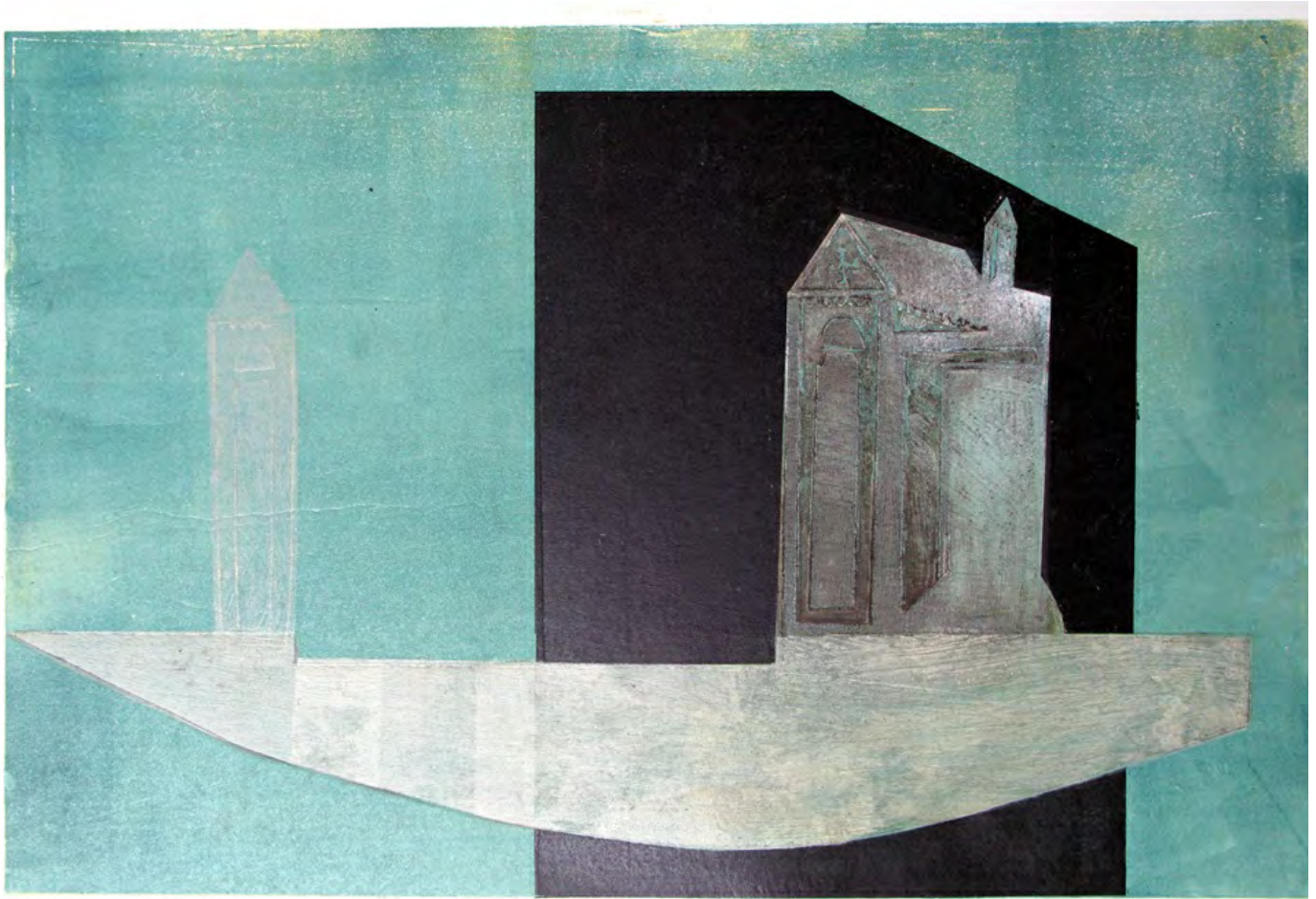
egykor minden ember számára könnyedén elérhető igazságok egyre rejtettebbekké, megközelíthetlenebbé válnak; fokozatosabban egyre kevesebben ismerik azokat, és bár az előbbi korszakokban még élő 'nem emberi' bölcsesség kincse sohasem veszhet el, mégis egyre áthatolhatatlanabb fátyolba burkolózik, elrejtőzve, és rendkívül nehezen felfedezhetővé válva az emberek számára.”[5]

rejtély

Mielőtt e különös „történelemfilozófia” ellentmondásosságának részletkérdéseire térnék, érdemes az „aranykor” és az „őspólus” névnel, illetve konkrét földrajzi elhelyezkedésénél megállni. Guénon hol Atlantisznak, hol Hyperboreae-nak, hol Agarthának mondja. A *Világkirály* című munkájának egyik lábjegyzetében írja: „Az atlantai és a hyperboreai tradíció találkozási pontjának pontos meghatározása nagy nehézségeket támaszt, mert bizonyos nevek felcserélése sokszoros zűrzavart okoz; mindazonáltal a kérdés talán nem teljesen megoldhatatlan.”[6] Nekem mint nem beavatottnak továbbra is rejtély, miképpen tudja a „szakrális geográfia” és a „szakrális történelem” ugyanazt a helyet hol az északi Hyerboreával (ez nagyjából a mai Grönland területe), hol a Himalája alatt található Agarththa „ősi civilizációjával”, némelykor pedig – valószínűleg a mai Észak-Afrika és a mai Közép-Amerika közé eső, vagyis az Atlanti óceán közepén található – elveszett Atlantisszal azonosítani.

legyünk nagyvonalúak

Guénon ezeket a dilemmákat vélhetően szórszálhasogatásnak tartotta volna, hiszen a „szakrális geográfia” világában a tények korántsem azt jelentik, mint a „profán gondolkodás” képviselőinek. A *mennyiség uralma és az idők jelei* című könyvében írja: „Éppen ezért Kelet és Nyugat kérdése nem egyszerűen földrajzi kérdés, ha csak e kifejezést nem modern értelmétől eltérő jelentésben alkalmazzuk, ugyanis létezik egy szimbolikus földrajz is (...).”[7] Így persze érthető, hogy az őspólus kapcsán Guénon hol spirituális centrumról, illetve centrumokról beszél (de legyünk nagyvonalúak: ebben az esetben nem érdemes a konkrét földrajzi és történeti tényeket számon kérni, hiszen mítoszokról van szó), hol pedig valóságosan is létező városokat, szigeteket nevez meg, ami azt sugallja, hogy az ősi helyet történetileg is létezőnek tekinti. Láthatóan igyekszik összekapcsolni a történelmet és a meta-történelmet, a geográfiát és a meta-geográfiát, s ez csakis tautologikus érveléssel lehetséges. Guénon a történeti tényeket nem empirikus események sokaságának tekinti, hanem olyan meta-empirikus, úgynevezett szakrális történetbe rakja, ahol a történelmileg létezett nyers tények – a maguk sajátos módján – egységes harmóniába, illetve egy szimbolikus megfelelési törvénynek köszönhetően, valamilyen magasabb rend igazságaiba fordulnak.[8] E magasabb rendű igazságok a modern tudomány (egyébként nem feltétlenül dogmatikus) „próza” kritériumrendszerével elérhetetlenek, hiszen a „magasabb rendű” igazságok éteri magasságokban lebegnek.

Nádas Alexandra: Úszó templom II.

a misztagóg

Érdekes itt visszatérni az idézetben is szereplő „magasabb rendű” (olykor a nyelvileg amúgy is képtelen fordításban a helyesírást felrúgva „magasabbrendű” alakban) kifejezéshez. E fogalommal ugyanis az okkultisták és a primordiális tradíció hívei munkáiban unos-untalan találkozhatunk. Az elszánt és szinte paranoiává vált „vertikalizmusnak” alapos elemzése izgalmas szociológiai és mélylélektani feladatot jelenthetne. De most lemondok erről az átfogó analízisről, s megelégszem Immanuel Kant néhány utalásával, amely napjainkban is példa lehet, miként kell az emelkedett „misztikus hangütést” kritizálni. Kant korának neoplatonikus és romantikus filozófusait bírálta, ám érvelése általánosítható, s ugyanúgy érvényes a modern és posztmodern misztikus és apokaliptikus beszédmódra. A *filozófiában újabban meghonosodott előkelő hangnemről* című írásban, miután Platón egyik leveléből idéz, amelyben a görög filozófus a tudatlan népet a beavatott filozófusokkal állítja szembe, Kant így kommentál: „Ki nem látja itt a misztagógot, aki nemcsak önmagáért rajong, hanem ugyanakkor egy klubnak is a tagja, s midőn úgy szól követőihez, hogy megkülönbözteti őket a néptől (a beavatatlanok összessége jelenti a népet), akkor állítólagos filozófiájával adja az előkelőt.”^[9] A következő mondatban pedig aktualizál, hogy manapság is rendre feltűnnek a modern kor misztagógjai, akik az előkelő, misztikus-platonikus nyelvezet feltámasztásával keltenének figyelmet – ilyen kijelentésekben: „Minden emberi filozófia csak a hajnalpírt rajzolhatja meg, a Napot sejteni kell.”^[10] Lehetséges, hogy mindez nagyon előkelően hangzik, mondja Kant, de ahhoz, hogy az ember sejtessen Napot, előbb mégiscsak látnia kell.^[11] Persze akik csak a színpadi Napot óhajtják rajongóikkal láttatni, nemigen törődnek az effajta érveléssel, mert az orákulumként „Izisz istennő fátyla” mögé bekukkantani akarók, a fátyol mögött úgyszólván azt vélik „látni”, amit mindig is látni szerettek volna.^[12]

mindig cél

Fontosabb most az a kritika, amelyet Kant *A fakultások vitája* című munkájának második szakaszában fogalmaz meg három lehetséges, de szerinte egyaránt téves történelemfilozófiai álláspontról. Az első felfogást (itt nem sorrendben haladok, Kant ezt másodikként említi) *eudémonizmusnak* vagy *chiliazmusnak* nevezi. Az álláspont képviselői az

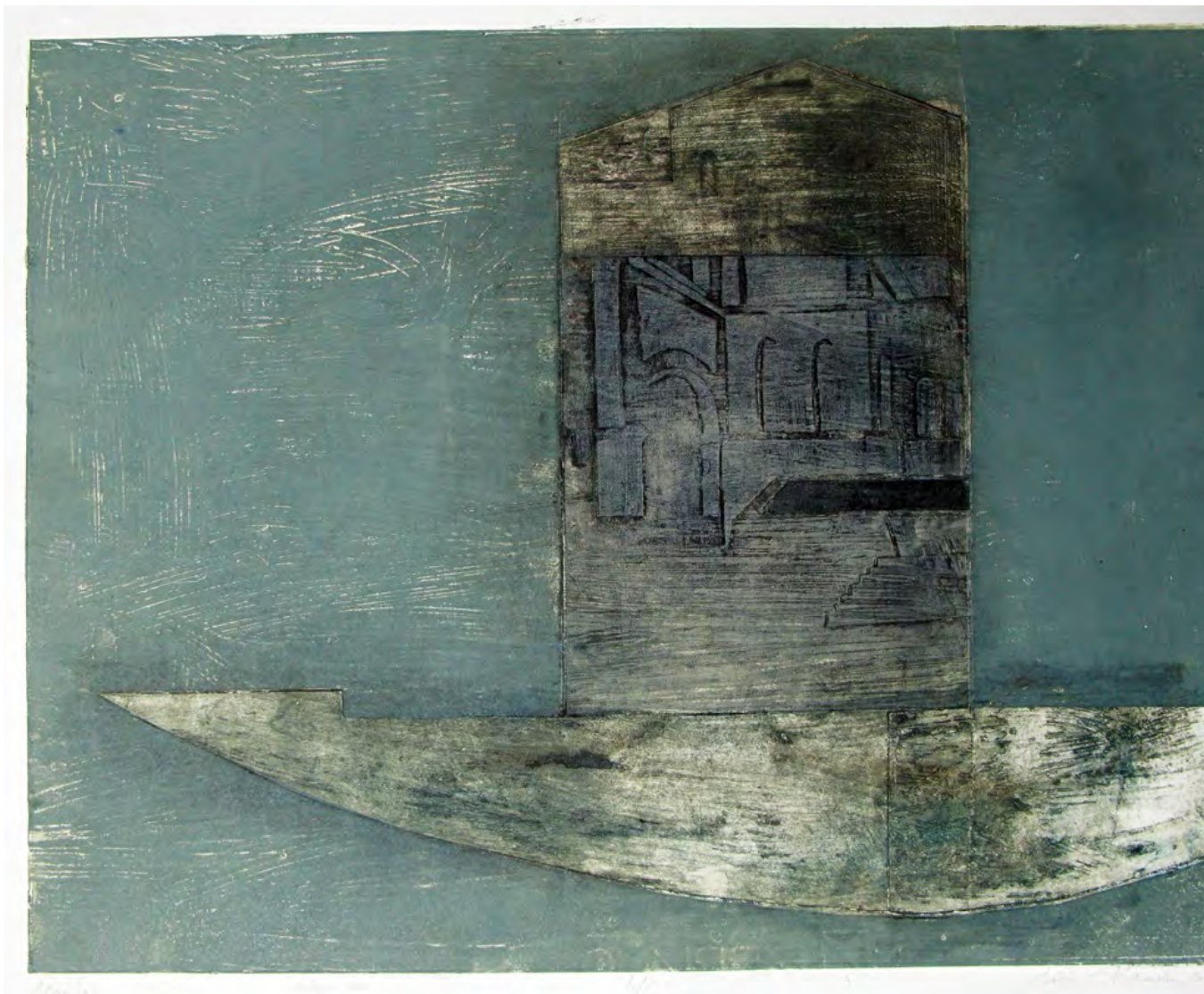
emberi nem „jó pályán haladásáról” beszélnek. Vagyis szerintük a történelem a szakadatlan fejlődés vonalát rajzolja meg. Meglepőnek tűnik, hogy a felvilágosodott Kant visszautasítja ezt a naiv „progresszívizmust”, mondván: az emberben lakozó jó és rossz aránya nemigen változott a történelem során. Magától adódik tehát a kérdés: egy olyan konstans természettel rendelkező lény, mint az ember, miként képes T_2 időpontban jobb világot teremteni annál, mint amilyenre T_1 időpontban képes volt? Kant szerint az „okozatok nem haladhatják meg az okozatok tehetségét (...)”. [13] Ráadásul ez a naiv progresszívizmus, illetve utópisztikus történelemfilozófiai felfogás komoly erkölcsi dilemmákat is felvet. Jól ismert a kanti etika első számú kategorikus imperatívusza, miszerint „embertársainkat sohase használjuk eszköz gyanánt, hanem mindig célnak tekintjük őket”.

hepiendizmus

Csak hogy Kant az „embertársaink” fogalmán nemcsak a mindenkori kortársakat érti, tehát nemcsak az ugyanahhoz a nemzedékhez tartozó embereket, hanem az előző nemzedékek tagjait is. A parancsnak így nem csupán szinkron, de egy diakronikus struktúrában is érvényesnek kell lennie. Tulajdonképpen az egykor élt embertársainkat sem tekinthetjük eszközöknek, mikor céljaink elérésére törekszünk. Márpedig minden progresszívizmus, illetve utópisztikus elmélet (az úgynevezett hepiendizmus), talán szándéktalanul, de ezt teszi! Könnyen belátható, érvel Kant, hogy a fejlődés csúcsára érő nemzedékek, csakis úgy élvezhetik a történelmi fejlődés paradicsomi végállapotát, ha eszközként használják az előző nemzedékek szenvedéseit. Pedig igaz, nem érünk kevesebbet, de többet sem, mint az évszázadokkal vagy évezredekkel előbb éltek.

bohózat

Az emberek többsége mégsem az effajta „hepiendizmus” bűvöletében él, hanem úgy tartja, hogy nemünk legfontosabb jellemvonása a balgaság. Vagyis mi, emberek, bizonyos hajlammal rendelkezünk, hogy olykor jó útra térjünk, „ám rajta meg nem maradhatunk, nehogy – akárcsak a változatosság kedvéért pusztán – gúzsba kössön bennünket egyetlen cél is”. Valahogy úgy cselekszünk, mint Sziszüphosz, aki felgörgeti a követ a hegyre, bár tudja, hogy visszagurul. Vagy mint a gyerekek, mikor homokból várat építenek, hogy aztán a kész művet széttapossák. Mintha az emberek szántsándékkal rónának magukra reménytelen és kilátástalan fáradozást. Kant *abderitizmus*nak [14] nevezi ezt az álláspontot, ami a remény és reménytelenség közötti állandó oszcillálásra kényszerít. Így az egész emberi történelem bohózattá lesz: a jó és rossz, a fejlődés és a hanyatlás korszakai állandóan változtatják egymást.

Nádas Alexandra: Úszóház

még mindig itt vagyunk

A legérdekesebb – s a vizsgált tradicionális iskola szempontjából döntő jelentőségű – álláspontot Kant „*morális terrorizmusnak*” nevezi. Eszerint a világban zajló történések és fejlemények irányát az állandó hanyatlás jellemzi. Ahogy előrehaladunk a történelemben, minden egyre rosszabb lesz. (Egyébként a tradicionális iskola hívei alapvetően ezt vallják.[15]) Kant elutasítja ezt a felfogást is, mondván: „Az emberi nem mind gonoszabb állapotok iránt tartó hanyatlása nem lehet makacsul szüntelen; hisz a romlás bizonyos fokán fölörldnénk nemünk. Szaporodván a nagy, hegyként tornyosuló szörnyettek s a velük arányos bajok, ezért mondják: feneketlenebb már nem lehet a gonoszság – fölvirrad az utolsó ítélet napja, s a jámbor rajongók minden dolog újjáteremtéséről és egy, a tűzben alámerülvén megújodott világról álmodnak máris.”[16] Ez a kissé nehézkes szöveg valóban primordiális jelentőségű. A mondat első fele, a nyaktekert megfogalmazással együtt is, viszonylag könnyen érthető: ha az emberi történelem hanyatlása megállíthatatlan folyamat volna, és a hanyatlás történelemtudományi szükségszerűség (egyúttal végzet) következményeként állna elő, már régen eltűnt volna az emberi nem. A tény, hogy még mindig itt vagyunk (és még most is, kétszáz évvel Kant után), legalábbis kételyeket ébreszt az „állandó hanyatlás” elvének univerzális érvényességével szemben.

az újrakezdés lehetősége

De még érdekesebb a mondat másik fele. Ez ugyanis azt mondja, hogy az apokalipszis prófétái önmagukkal valahogy mégiscsak kivételt tesznek, hiszen a történelem utolsó napja (az apokalipszis) több annál, semhogy „minden dolgok vége” legyen, mert számukra – de csakis számukra(!) -, a magasabb rendűek, a beavatottak, a *rasszok feletti rassz* (Evola) képviselői számára biztosított egy új, történelmen túli történelem, tehát az újrakezdés lehetősége. Nekik az

utolsó nap egyúttal az új világ első napja. Ez a különös attitűd emlékeztet az újabban – elsősorban az Egyesült Államokban – terjedő hóbortra, hogy a „világvégét váró” emberek egyes csoportjai tonnaszámra halmozzák fel a marhahúskonzervet, atombiztos óvóhelyeket építenek, egy kisebb állam hadseregének elegendő fegyverezést gyűjtenek össze stb., hogy ha valami katasztrófa következtében körülöttük el is pusztul a világ, ők túléljék az apokalipszist. A kérdések, például hogy mit ér az élet egy elborzasztó kilátásokkal kecsegtető kulturális és civilizációs sivatagban – hiszen a jól felszerelt óvóhelyekről előbb vagy utóbb elő kell bújni -, láthatóan nem foglalkoztatják őket. Ami engem illet, minden hibájával és erőtlenségével együtt magaménak vallom az utóbbi két és félezer év európai kultúrájának értékeit (a szabadságot, a keresztényi szeretetet, a humanizmust, az igazságosságot, a szolidaritást), mindazt, amit a primordiális tradíció hívei a rontott sudra-tudat szellemiségéhez sorolnak. Éppen ezért, amivel kecsegtetnek, nem vonz, ilyen áron még az apokalipszist sem szeretném túlélni.

csúcsértelmiségi rasszizmus

De maradjak nagyvonalú és önkritikus! Nemcsak a primordiális tradíció, bizonyos fokig a normáltudomány képviselői sem mentesek egyfajta, a „rasszok fölötti rasszizmus bűnétől”. Pierre Bourdieu egyik 1978-as előadásban erre figyelmeztet. *A rasszizmus és az értelmiség* központi tézise, hogy az értelmiség rasszizmusa különös rasszizmus, amely látszólag egészen más természetű, mint frusztrált kispolgár direkt és szókimondó rasszizmusa. Az értelmiségi, főképpen a tudomány területén működő csúcsértelmiségi rasszizmusa elsősorban saját referenciacsoportja kulturális tőkéjének reprodukciójához és transzmissziójához kapcsolódik. A tudomány emberei az általuk birtokolt kulturális és tudástőkét isteni adománynak tekintik, amely egyúttal privilegizált szerepet biztosít nekik a társadalmi struktúrában. De mint minden rasszizmus, ez is a felsőbbrendűség fantazmáját teremti meg. „Minden rasszizmus esszencialista, az értelmiség rasszizmusa is az uralkodó osztály szociodiceájának (eleve elrendelt társadalmi igazságosság) formáját ölti magára. Ennek a csoportnak a hatalma részint az olyan titulusok birtoklásán nyugszik, mint a kiváló egyetemeken szerzett diplomák. Ezek valódi garanciái az értelmiségi létnek, s egyúttal biztosítják, hogy ugyanolyan befolyásos hatalmi pozíciókat szerezzen valaki a gazdasági életben, mint amilyenekre régebben a nemesi címekkel és a vagyoni tulajdonnal lehetett szert tenni.”^[17] Ez az értelmiségi rasszizmus, ha mértéktelenné válik, nagyon veszélyes formát is ölthet, amelyre Bourdieu a francia Új Jobboldal értelmiségi műhelyének rafinált nyelvezetét hozza fel példának.^[18]

távlataiban veszélyes

A francia Új Jobboldal teoretikusai látszólag korrekt politikai nyelvezetet használnak. Az alacsonyabb rasszokról alkotott lebecsülő véleményüket eufémizmusokba öltöztetik, s argumentációjuk elsősorban nem a huszadik század közepére lejáratódott „biologizmus” fogalomrendszerére épít, hanem társadalomtudományi (szociológiai, antropológiai, archeológiai, néprajzi, vallástudományi) és filozófiai ismeretekkel operál. Szociológiailag magyarázható az új típusú rasszizmus erősödése (a modern vagy posztmodern kapitalizmus „ostora” sokszorosan sújtja a hagyományos humánértelmiséget, amelynek jó része amúgy is nehezen ismeri ki magát ebben a „futóhomokra” épülő világban), de erkölcsileg és a józan tudományosság érvrendszerével fel kell lépni ellene, mert távlataiban veszélyes. Bourdieu-vel együtt magam is úgy vélem, nem „stigmatizálni kell a stigmatizálókat”, hanem megkísérelni racionális érvekkel vitatkozni velük.

[folytatjuk...]

A tanulmány első része a Liget 2014 / 12. számában jelent meg.

[1] „Ugyanis (...) a 'történelem' olyan fogalom, amely a tradíció paradigmájától idegen, és a modernség paradigmájához rendelhető.” Höllwerth, Alexander: *Das sakrale eurasische Imperium des Aleksandr Dugin*. Eine Diskursanalyse zum postsowjetischen russischen Rechtsextremismus. Ibidem-Verlag. Stuttgart, 2007. 508.

[2] François, Stéphane: *Au-delà des vents du Nord*. L'extrême droite française, le pôle Nord et les Indo-Européens. Presses universitaires de Lyon. Lyon, 2014. 193–194.

[3] „Az elveszett tradíció csak az élő tradicionális szellemmel felvett kapcsolat révén állítható helyre és kelthető életre, ez a szellem pedig, mint fentebb elmondtuk, már csak Keleten él.” Lásd Guénon, René: *A modern világ válsága*. Kvintesszencia Kiadó. Debrecen, 2008. 38. Ford.: Baranyi Tibor Imre

[4] I. m. 13.

[5] I. m. 13.

[6] Guénon, René: *Metafizikai írások II*. A Világkirály. Farkas Lőrinc Imre Kiadó. Budapest, 1993. 76. Ford.: Baranyi Tibor Imre

[7] Guénon, René: *A mennyiség uralma és az idők jelei*. Kvintesszencia Kiadó. Budapest, 2006. Ford.: Buji Ferenc. Hogy méltányosak legyünk Guénonnal, a földrajzi és a kulturális-civilizációs fogalmak jelentéstartalmai valóban eltérhetnek egymástól. Például Edmund Husserl is úgy érvelt az 1935-ös híres prágai előadásában, hogy az európai szellem és az európai racionalitás immár nem korlátozódik a földrajzi értelemben vett Európára, pontosabban Nyugat-Európára, hanem jelen van az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Kanadában stb., vagyis mindenütt, ahol a modern nyugati racionalitás, a polgári demokrácia, a racionális-bürokratikus társadalomszervezési modell meghonosodott. (A mai olvasóban némi megütközést kelthet, hogy Husserl ugyanakkor az Európában kóborló cigányokat, legalábbis szellemi-kulturális értelemben, nem tekinti Európához tartozóknak.) Ugyanakkor Husserl nem hivatkozik semmiféle magasabb rendű (primordiális) tudásra, amely csak a „beavatottak” számára hozzáférhető, hanem a maga „krízisfilozófiájában” minden racionálisan gondolkodni képes embertársát igyekszik megszólítani. Lásd Husserl, Edmund: 'Az európai emberiség válsága és a filozófia'. In: Uő. *Válogatott tanulmányai*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1972. 323–367. Ford.: Baránszky Jób László.

[8] Lásd Guénon, René: *A mennyiség...*, De nem leszünk okosabbak akkor sem, ha Evola munkáira támaszkodunk. A *Lázadás a modern világ ellen* című könyvének egyik fejezetében (A 'Pólus' és a hyperboreus székhely) jórészt ő is Guénonra hagyatkozik, amikor azt állítja, hogy ez egyszerre szimbolikus és reális székhely, ami lényegében azt jelenti: geográfiaileg oda teszi, ahová éppen akarja. Lásd Evola, Julius: *Lázadás a modern világ ellen*. A cinóberösvény könyvei. Kötet Kiadó. Budapest-Nyíregyháza, 1997. Ford.: Szongott Rudolf. Főleg 235–251.

[9] Kant, Immanuel: 'A filozófiában újabban meghonosodott előkelő hangnemről'. In: Kant, Immanuel / Derrida, Jacques: *Minden dolgok vége*. Századvég Kiadó. Budapest, 1993. 22. Ford.: Nyizsnyánszki Ferenc

[10] Kant, i. m. 23.

[11] Guénon és Evola „szoláris” (a Napból kiinduló) őscivilizációról vagy tradícióról, illetve folyamatról beszél; Evola szerint ez nem mítosz, „hanem a mi igazságunk (...)” Majd néhány sorral lejjebb: „Az irániak a legtávolabbi Északon fekvő *airyanem vaejóról* beszélnek, és benne a 'fényistent' látják (...)”. Evola, Julius: *Pogány imperializmus*. Nemzetek Európája Kiadó. Budapest, 2003. 12. Ford.: Szmorad Csaba. Észre kell venni, hogy szinte minden korszak misztagógjai és okkultistái különös késztetést éreznek magukban, hogy a „Fény” és „Nap” szóvivőjének szerepében tetszelegjenek. Ez felettébb előkelő feladat, hiszen ennek révén nem is emberi, hanem „isteni úton” járnak.

[12] Figyelemre méltó Derrida megjegyzése a kanti szöveghez: „Kant kibocsátja fullánkját: nem közli velünk, mondja, mennyire vékony ez a fátyol. Valószínűleg nem elég vékony, még túlságosan vastag ahhoz, hogy ne tehessünk bármit a fátyla vagy leple mögött megbúvó kísértettel (*Gespenst*). Mert másképpen, ha a fátyol abszolút vékony és áttetsző volna, akkor látomásról, látásról (*Sehen*) lenne szó, márpedig, jegyzi meg Kant könyörtelenül célba találva, ezt el kell kerülni (*vermeiden*). Mindenekelőtt látnunk nem szabad, csak megsejtenünk valamit a fátyol alatt.” Derrida, Jacques: *A filozófiában újabban meghonosodott apokaliptikus hangnemről*. In: *Minden dolgok...*, 58. Ford.: Angyalosi Gergely

[13] A kanti történelemfilozófia kérdéseiről részletesebben is írok a „Mit remélhetünk?” – A remény fogalma a kanti történelemfilozófiában című írásomban. In: Kiss Lajos András: *Teóriák hálójában*. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2006. 147–158.

[14] Az abderitizmus teológiai műszó, amely az emberi nem történetének eleve elrendeltségét jelenti.

[15] A rend kedvéért el kell ismerni, hogy a primordiális tradíció képviselői olykor elfogadják a fejlődés lehetőségét, bár csekély szerepet tulajdonítanak neki. Az alászállás (degresszió) folyamata nem egyenletesen halad előre, mondja Guénon, hanem „(...) két ellentétes tendenciát kell nyomon követnünk mindenben, egy alászállót és egy felemelkedőt, vagy másképpen kifejezve, egy centrifugálist és egy centripetálist; az egyik vagy a másik tendencia eluralkodása eredményezi a megnyilvánulás két komplementer fázisát, amelyeket szimbolikusan gyakran a szívveréshez vagy a légzés két fázisához hasonlítanak.” Guénon, *A modern...*, 15. Lásd még Buji Ferenc: 'A modernitás premodern gyökerei'. Horváth Róbert / Murányi Tibor (szerk.): *Láthatatlan rezgéseim tánca minden*. A hetvenéves László András köszöntése. AKTÉMOSYNÉ. Budapest, 2012. 145.

[16] Kant, Immanuel: 'A fakultások vitája'. In: Uő. *Történelemfilozófiai írások*. ICTUS. Szeged, 1995–1997. 418. Ford.; Mesterházi Miklós

[17] Bourdieu, Pierre: Le racisme de l'intelligence. In: Uő. *Questions de sociologie*. Les Éditions de Minuit. Paris, 1987/2002. 264–265.

[18] G. R. E. C. E. Betűszó, teljes alakja: Groupement de Recherche et d'Études pour la Civilisation Européenne. Az elsősorban Alain de Benoist nevéhez kötődő szellemi csoportosulás, a francia Új Jobboldal nemzetközileg is ismert műhelye.

Lakatos László CSEND

lassan maga alá gyűr a mennyország,
arcomba csillagok taposnak árkot,
foszladozó teherré válik nevem.

kezed keresem, tapogatva
toporgok egyhelyben,
néma lettem, szelíd vadállat.

...

táltosfán kapaszkodom,
kezembe titkot szorítok,
s titkossal a távolba veszek.

összegyűrt, néma ugatás lettem
az Őreg Isten tarisznyájában.
de lehet, még az sem.

kép | [flickr.com](https://www.flickr.com/photos/ligetmuhely/)

Kardos Sándor HÓRUSZ PILLANTÁSA [1. rész]

Felvételek célfotókamerával (Kardos Sándor: Résfilm)

A tanulmány részei nem alkotnak zárt rendszert, a képközpontú elméletéről és fogalmi feltételeiről szóló gondolkodás nagyon különböző útjait próbálják integrálni. A képek megalkotásának és rögzítésének technikai feltételei csak gyakorlati megvalósulásai a bonyolult, több évezredes folyamatnak, amelynek következményeként kialakultak a vizuális kultúra képalkotási konvenciói. Bármilyen különös, ez a folyamat az élővilág ember előtti fejlődéstörténetébe nyúlik vissza. A művészet innovatív lehetőségei a konvenciók tudatosításában, megkérdőjelezésében és alkotó újratereztetésében rejlenek.

Kontár-hű ábrázolás

kutyafejjel és fallosszal

Történelmünk során, ha egy új művészeti ág megjelent, soha nem szüntette meg az előzőt. Sőt, minden új médium levette a felesleges terhet elődjéről, és visszahelyezte jogaiba, felmentvén a nem rá szabott kötelezettségek alól. E. H. Gombrich említ egy esetet (Gombrich, 1972. 5. o.), amikor Olaszországban bálnákat vetett partra a tenger, s a német kisváros újságja erről híradást akart közölni. Fotó még nem lévén, megbíztak egy grafikusot, hogy ábrázolja az eseményt. A grafikus azonban még sosem látott bálnát. Így született meg a korabeli riport, ahol a rajzon a parti fövény felett tornyos gót épületek emelkednek, a parton pedig hatalmas, otromba állat fekszik, óriási kutyafejjel és fallosszal. A fotó születésekor már ott szunnyad a fotóriport lehetősége, hiszen az új eljárás rendkívül realiztikus. Amikor a Lumière-fivérek bemutatták az első filmtekerécsket a Francia Tudományos Akadémián *A tenger Dover partjainál* címmel, a bírálók a hullámok nagyfokú valóságosságát emelték ki. Ez az elvárás azután végzettszerűen követte a fényképezést és a filmet. A bálnát nem kell többé képzelet alapján lerajzolni, mert lefényképezik, és a grafika felszabadul a hírközlés ostoba terhe alól, visszakapván eredeti értelmét: a vonal kifejezésének lehetőségeit.

elmondják

Shakespeare *Julius Caesar* című drámájában hatalmas csata dől, s két férfi a közönségnek háttal, egy szikla mögül néz le a csataterre, a színpadfenékre, melyet csak ők látnak, s hátrafelé kiabálva elmondják a nézőknek, mi történik odalent. Nyilván nem lehetett a korabeli színházban a harcot megjeleníteni. Ma az emberiség ilyen irányú igényeit orkok és egyéb lények digitálisan előállított seregével szokták kielégíteni, a színház pedig visszatérhetett az emberi jelenlét varázsához. Elmondhatjuk, hogy a változás általában a tudás megosztását hozza létre, de nem okoz veszteséget.

veszteség keletkezik

Mégis, amikor a technikai művészetek színre lépnek, veszteség keletkezik, amely a tömegigénnyel és az ábrázolás eszközeinek végességével függ össze. Amikor híres festőkhöz, Benczúr Gyulához fordult valaki, hogy portrét rendeljen, de a kelletnél csekélyebb összeget ajánlott, a festő titkára azt javasolta, ennyiért forduljon a mester valamely képzett tanítványához.

Ez idő tájt egyre szélesebb rétegek igényeltek portrét, és ekkor megjelent a fotográfia a „cabinet portrait” formájában. Nietzsche azt írja (Nietzsche, 1990), hogy ha a művésznek egyre szélesebb igényeket kell kielégítenie, nem tehet mást, mint a szakács a gulyással: felhígítja. Egyre több portréfestő áll át a fényképezésre.

Báró Kemény Zsigmond *Gyulai Pál* című regényéből idézek egy részletet (Kemény, 1896. 28. o.), amelyben ketten sietnek a királyhoz Lengyelországba. A király éppen az ifjú Zsigmondot akarja kinevezni Erdély fejedelmének.

kiostorozta volna

„Gyulai megrendelésből Zsigmondnak egy arcképét is magával vitte. A művész, kinek ecsete nagy és méltó hírben állott, s ki később a florenczi iskola első rangú egyéniségei közé soroztatott, lélekbúvár volt. Ő a vonalak titkos írását, az arczizmok rejtélyeit, a küzdő szenvedélyek színvegyítését s azon kinyomatokat, melyeknek hüvelyében jelennek meg érzések, indulatok, a rögeszmék s uralkodó hajlamok, szóval a lélek befolyását a szervezetre tökéletesen ismerte... Da Vinci kiostorozta volna a művészet templomából – mint a megváltó a synagógából az üzéreket – a természet azon szolgálai másolóját, ki kontár-hűn lerajzolta egy műarcz minden szőrszálát, pórusát és foltjait. Sőt, még a németalföldi iskola is, mely a hétköznapi élet jeleneteit szerette és örökíté meg, undorral tekintene fényképeinkre, melyeknek terjedése – nézetem szerint – egyik mérfoka korunk szépízlési hanyatlásának.”

a végzetes csapás

Íme az a bizonyos veszteség! Az arcról szerzett tudásunk, mint régi lovasok fegyverzetének csillogása, lassan eloszlott a ködben. Már csak a szemünket erőltetjük. Ez a fajta portré azóta sem létezik! A végzetes csapást fényképeink mérték rá. Szétszedhetjük az arcot mértani idomokra, ahogy a kubizmus tette, rakhatunk a stilizált arcba homogén kék szemet, s akár naggyá is válhatnak ezek az irányzatok, de nem él többé ember, aki a fönnbbi értelemben arcképet tud festeni.

nem olyan, mint a képen

Édesapám, aki kalandos életét az 50-es, 60-as években vándorfényképészként fejezte be, mindig azt mondta, ha egy hölgy elégedetlen volt a portréjával: „Asszonyom, az optika nem csal!”. Évtizedekig nem mertem magamban megfogalmazni – hiszen apám őszintén hitt ebben –, hogy az ember nem olyan, mint a képen, de nem tudtam, mit kell erről gondolni. Egy ízben magam is belesétáltam a csapdába. A megrendelt tizenhét kép egy családot ábrázolt. Néhány csoportkép és mindenkiről egy-egy portré. Az egyik lány arcképe mély hatással volt rám. Bár többen óvtak elhatározásomtól, ragaszkodtam hozzá, hogy az anyagot én szállítsam ki a megrendelőnek. Keservesen csalódtam. Édesapám mérhetetlenül büszke volt fényképmesteri teljesítményére, bár sanyarú sorsomban osztozott. A csapás hatása alatt elfelejtettem megkérdezni, hogy akkor most csal-e az objektív vagy nem.

Felvételek célifotókamerával (Kardos Sándor: Résfilm)

új módszerek

Sokszor hallottam életemben egy mondatot. Nekem mondták vagy másik operatőrnek a jelenlétemben: „milyen nagy teret varázsoltál abból a szűk szobából!”. Nos, a nagylátószögű objektív így viselkedik, és kész. Semmi varázslat, nem lehet vele mást csinálni, akár szeretnénk, akár nem. Közérről nagy térrészletet fog be, különös a perspektivikus hatása, és a térelemek másképpen takarják egymást, mint ahogy a mindennapi érzékelésnél megszoktuk. Ilyen,

akármit csinálunk. Egyet tehetünk, megpróbálunk új módszereket kitalálni, ahol ezeket a tulajdonságokat ki lehet használni, tagolhatjuk fényel a teret vagy használhatunk nagy előteret stb.

enyhén szólva nevetséges

A technikai művészetek egyik végzetes félreértése tehát, amit meg kell kerülni, a hit az objektivitásban. A másik ennél bonyolultabb és nehezebb talán: a konkrétság szenvedélye. „Számunkra minden művészetek között a legfontosabb a film” – mondta Lenin. A film konkrét, realiztikus formáival, és persze az alkotó hitével mindent el tudott hitetni (ilyen például Dziga Vertov első hangosfilmje, az 1931-es *A Donyec-medence szimfóniája*, ami a szovjet bányászok munkájának képeiből, zenéből és a helyszínen felvett különféle zörejeiből összeállított „szimfónia”). A helyzet az, hogy semmi sem torzítja el jobban a valóságot, mint ez a médium. A legnagyobb probléma azonban nem ez. Tegyük fel, hogy a FILM azt mondja: készül itt egy csodás történet Erzsébet királynő udvaráról, csak neked. Hű, mondom, ez aztán a téma, és gondolkodni kezdek. Tudom, csúnya nő volt, parókát kellett viselnie, eszembe jut Essex grófjához fűződő szerelme, melyről Sir Walter Scott *Kenilworth* című örökbecsű művében olvashattam. A szerelmes szív hajszál híján fölébe került Anglia iránti elkötelezettségének, mígnem az utóbbi győzedelmeskedett, s az érzelmi kérdést uralkodóhoz méltón nyakazással oldotta meg. És ekkor hangot hallék: mit csinálsz te itt, te csak ne képzelődj, ne fantáziálj, majd mi mindent pontosan megmutatunk neked, állítsd le magad, remek színészek lesznek! De épp ez az. Állandó problémám, hogy a színész karaktere erősen eltér az elképzelésemtől. Igen? Pedig több Oscarral dicsekedhet! Lehet, de a múltkor is, mint Mózes, enyhén szólva nevetséges volt. A maszk, a karakter, a gondos hajjapolás, nem hiszem el, hogy a sivatagban él. Negyven évig! Ez téves képzetek kontár-hű megvalósítása, ahogy báró Kemény Zsigmond mondaná. A film beindítja a fantáziát, aztán durván leállítja azt a maga konkrét mivoltával, és mindent tálcán hoz eléd, elengeded magad, hagyod, hogy vigyenek a hullámok, ringás, csak semmi szellemi erőfeszítés!

Felvételek célfotókamerával (Kardos Sándor: Résvilág)

nem látjuk

Technikai fogantatása okán a film túlságosan konkrét, ezért nehezen indítja be saját szellemi erőforrásainkat. Amikor Antoine de Saint-Exupéry könyvében a pilóta először találkozik a kis herceggel, ő arra kéri, rajzoljon neki egy bárányt. Három bárányt is rajzol, de egyik sem tetszik a kis hercegnek, mert mindnek van valami konkrét tulajdonsága, ami számára nem felel meg. Negyedszerre a pilóta kétségbeesésében egy kis ládát rajzol, amiben benne van a bárány, de nem látjuk. Ez már elnyeri a kis herceg tetszését! Csak annak fogunk szívből örülni, amit kitölthetünk a fantáziánkkal, és saját szellemi energiánkkal. A legjobb mű is holt anyag nélkülünk.

kiszolgáljuk a történeteket

Sokat ültem életemben a kamera mögött, és a kezdetek euforikus örömeinek elcsitultával meglepett egy furcsa érzés: mintha itt valami nem volna teljesen rendben. Ez az érzés egyre nyugtalanabbá tett, bár ettől még nagyon örültem annak, amit csinállok, és gyakran tett boldoggá az eredmény is. Sok idő elteltével mégis úgy éreztem, unalmas, ahogy képileg kiszolgáljuk a történeteket. A filmen mindig utánózzuk a mindennapi térérzetet, erre predesztinál maga a technikai képrögzítés. Ha Pálfi György négyszáz filmből össze tud vágni egy négyszázegyediket (*Final Cut: Hölgyeim és uraim*), az azt jelenti, hogy unalmasan és egy kaptafára dolgozunk. Ettől még persze az ő filmje nem unalmas, sőt! A módszer nagyon is alkalmas a probléma megkerülésére, hogy a szisztéma gyenge oldalából erő támadjon.

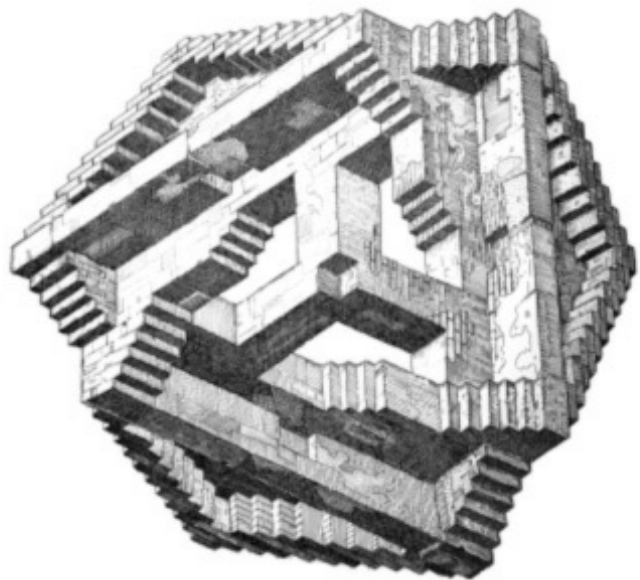
Felvételek célfotókamerával (Kardos Sándor: Résfilm)

mindennapi térérzet

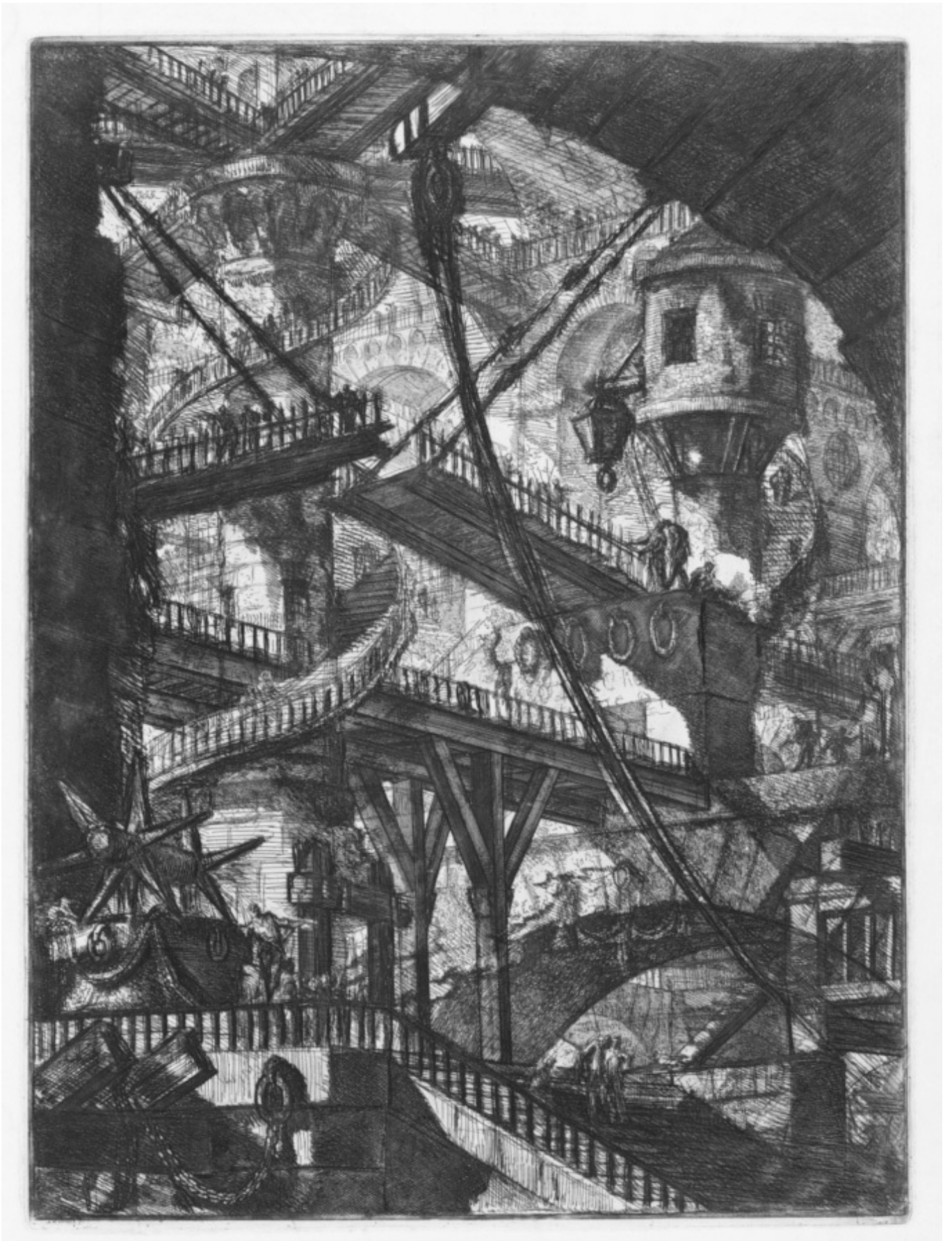
Így jutottam el a kérdéshez: lehet-e a teret másképpen ábrázolni, s a megszokottól eltérő térszervezéssel történetet mesélni? Nagyon megfogott, amikor először találkoztam olyan eszközzel, amelyikben művészetfilozófiai távlatokat sejtettem. Ez az ún. célfotó vagy réskamera. A szerkezetet úgy kell elképzelni, mint egy analóg fényképezőgépet, ahol a filmsík előtt függőleges, 0,2 mm-es rés van, és a film a rés mögött halad folyamatosan. Ezzel ellentmond a hagyományos képrögzítésnek, amely a másodpercenkénti 24 kockás sebességgel megtéveszti szemünket, és minden erejével a mindennapi térérzetet igyekszik visszaadni. Itt azonban másodpercenként végtelen sok függőleges vonalat rögzítünk, így minden vonal valamivel később ábrázolja ugyanazt a teret. Azt lehet mondani, a tér időben jelenik meg előttünk. Ez merőben elüt a tér minden addigi technikai reprodukciójától, mégsem trükk, és mégis azt a teret ábrázolja – csak másként. Minden egyes vonal egy kicsit később keletkezik, de ugyanazt a térkontingenst mutatja meg. Ami a legmegdöbbentőbb volt számomra, hogy egy épület vagy arc karakterét lényegre törőbben ábrázolja, mint a hagyományos képrögzítés. Nem szabad elfelejteni, hogy a mindennapi tapasztalat határait feszegető, annak szándékosan ellentmondó térábrázolásnak nagy hagyománya van, és a képzőművészetben ez senkit nem lep meg.

Piranesi illuzionizmusa

Orosz István ír a fiatal Goethéről, aki mikor először járt Rómában, mindent nagyon kicsinek látott előzetes elképzeléseihez képest. Ennek az volt az oka, hogy Piranesi grafikai albumából (*Antichita Romane*, 1756) készült fel az utazásra. Orosz hosszan elemzi Piranesi perspektivikus és technikai eljárásainak sajátosságait, amelyekkel felkelti a múlt monumentalitásának érzetét, s egyben ráébreszt saját kicsinységünkre. Említi a nézőpont és enyészpont sajátos kiválasztását, a távolabbi elemek enyhébb maratását a rézkarcokon, ami miatt még távolabbinak tűnnek. Orosz szerint Piranesi hatása máig érvényes, én pedig fenntartás nélkül hiszek neki. „Bár az építményt nagynak láttatni, vagy nagyra építeni korántsem mindegy, Párizs, Szentpétervár és Washington túlméretezett épületkolosszusaiért valamennyire Piranesi illuzionizmusa is felelős, és ez a felelősség tovább sugárzik a 20. századi politikai hatalmasságok építészetéig és a pénzbirodalmak 20. századi reprezentációjában megvalósuló, határokat alig ismerő dolyfig”. (Orosz, 2013, 172. o.)

Orosz István rézkarca

Piranesi: Elképzelt börtönök VII

Mert a fenséges múlt, amit utánozni akarnak, még fennköltebbé alakítva tálatatott elébük. Bárcsak egy fotóalbumnak vagy akár egy egész fotográfusi életműnek ily nagy hatást tulajdoníthatnánk!

a magas láznak tudható be

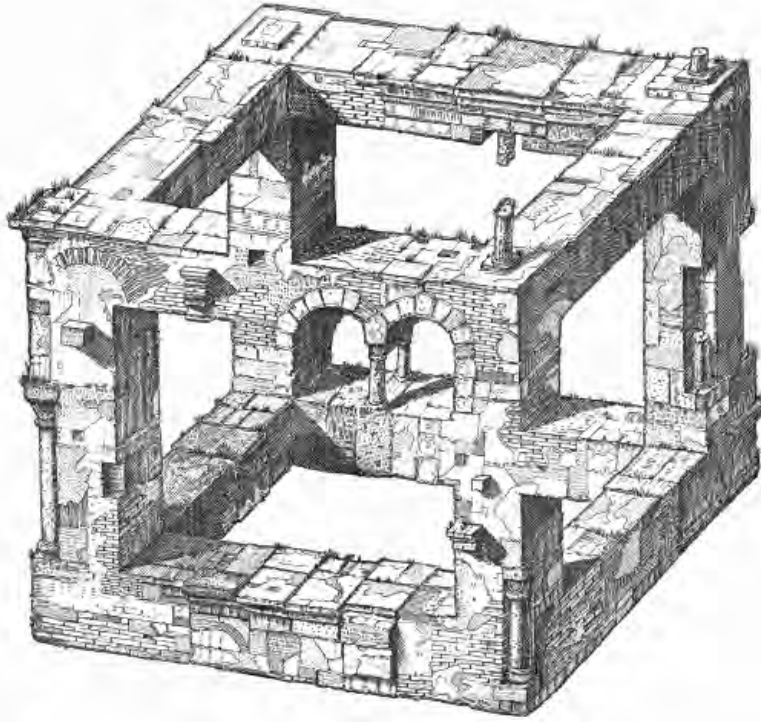
Ezek a megoldások még csak a valós tér álorcájában mutatkoztak meg. De teljesen el lehet rugaszkodni a megszokott valós tértől, és megkísérelni „nem létező” tereket ábrázolni. „Egy legenda szerint a huszonekét éves Giovanni Battista Piranesi maláriásan kezdett neki az *Elképzelt börtönök* (Carceri d'invenzione) című rézkarc-sorozatnak. A magyarázók szerint csak a magas láznak tudható be, hogy a 'normális' ábrázolástól annyira elrugaszkodva, oly különös szerkezetű, többszintes labirintusra emlékeztető, megépíthetetlenül torzuló konstrukciókat rajzolt. Nagy, nyomasztó építészeti terek jelennek meg a karcokon, néhány idegenül bolyongó staffázs alakot leszámítva gyakorlatilag szereplők nélküli, üres csarnokfüzérek, ám mindegyik oly szeszélyes, látomásos, fantasztikus világot tükröz, hogy mégis élő organizmusnak érezzük mindet – Victor Hugótól kölcsönzöm a hasonlatot: hatalmas agyvelőnek” (Orosz, i. m., 161. o.).

Piranesi: A Scipiók sírja

a valódi börtön

Számtalan magyarázat létezik e szokatlan ábrázolásra, ilyen rendhagyó esetekben mindenki rendhagyó magyarázatokat keres. A magam részéről arra kell gondolnom, hogy ha egy művész, Piranesitől M. C. Escheren át Oroszig, megvalósíthatatlan szerkezetű, repülő kőkolosszusokat ábrázol, és azokat börtönöknek nevezi, akkor a valódi börtön az ő számára az anyagi világ mindennapi megnyilvánulása, amittől nem szabadulhatunk, valamint annak megengedett, illedelmes ábrázolása, ahol csak rejtett szabálytalanságokban lelhetjük kedvünket. Újra és újra felvetődik a kérdés: lehetne ez másként is?

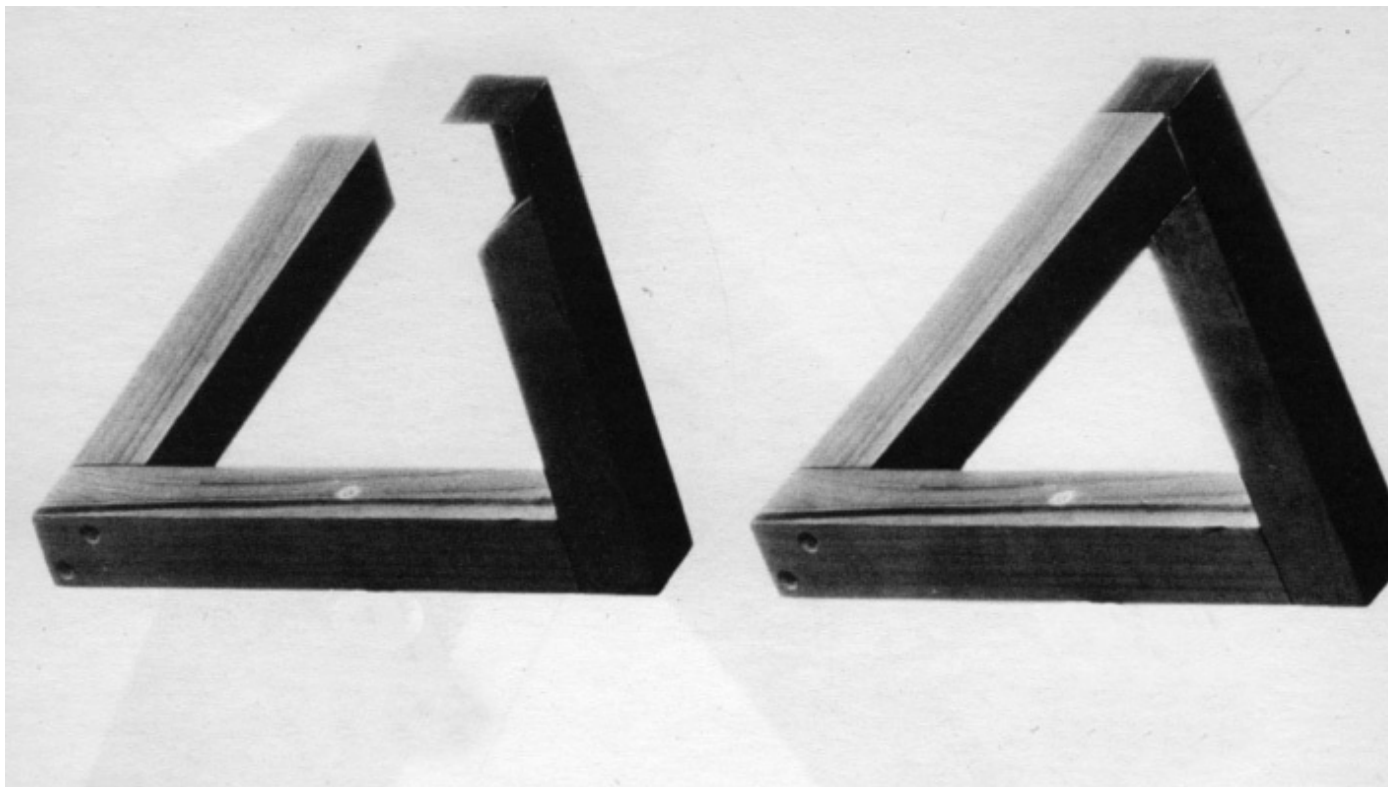

Orosz István rézkarca

Emlékszem, gyerekként mennyire foglalkoztatott, hogy ha létezne olyan lény, amelyik nem a visszavert fényt érzékelné, hanem a molekulákat, mit gondolna az autóbusról. Talán a kerekeket is rituális, vallásos elemnek tekintené. A tényleges funkció biztosan rejtve maradna.

„A gondolkodást olyan 'játszmának' tekinthetjük, amelyben a tárgyhipotézisek a figurák, s amely általában a nyelv mélystruktúráját követi. Hogy a szabályok érvényesek legyenek a hétköznapi helyzetekben, a hétköznapi tárgyi világ struktúráját kell tükrözniük. Ott várhatjuk el, hogy különleges nyelvek alakulnak ki, különböző mélystruktúrával, ahol a gondolkodást nem fékezi a normális tárgyi világ.” (Gregory, 1973, 29 . o.)

Tehát, aki megkerüli a hagyományos ábrázolást gondolkodásban, filmben, rézkarcban stb., az valamiféle szabadulásra vágyik.

Penrose háromszög

a tribád tér

Számtalan lehetetlen tárgy létezik vagy „nem tud” létezni. Egyet emelnék ki közülük, az ún. „tribádót”, közös névén a „Penrose-háromszöget”. Ha ezt az elemet lerajzolva látjuk, arra gondolunk, semmiféle formában nem jelenhet meg a létező világban. De vigyázat, ez csak a hagyományosan gondolkodó, pallérozott elme számára egyértelmű! Megalkották ugyanis a tribád térben létező lehetőségét. Ezt a lehetetlen tárgyat csak akkor éljük meg térben létező valóságként, ha egyetlenegy pontból nézzük, bármilyen más nézőpontból a forma téri szerveződése szétesik és értelmetlen alakzattá válik. Szeretem azt hinni, hogy a film szakasztott olyan, mint a Penrose-háromszög. Ha az egyetlen megfelelő pontba helyezzük a kamerát, ott vagyunk Erzsébet királynő udvarában, a sherwoodi erdőben vagy bárhol. Ha egy kicsit is odébb teszem vagy elfordítom, már szétesik az egész, belátszik a hangmérnök vagy az autók, bármi, és már nem a „lehetetlen” világában vagyok.

hatalmas ujjlenyomat

És még valami. Régi 6×6-os fénykép. 1920 körül Árpád-kori sírokat tárnak fel. Lefényképezik az egyik csontvázat a sírgödörben. Valamilyen gondatlanság folytán valaki belenyúlt a nedves negatívba, az egész képen hatalmas ujjlenyomat látható. Ez az eszményképem a Filmről: valakinek a végzetét szemlélem, megörökítem, rajta van az ujjlenyomatom, már egyikünk sem él, és még mindig van, aki nézi a képet.

Irodalomjegyzék I. rész

- Gombrich, E. (1972). *Művészet és illúzió*. Budapest: Gondolat.
- Nietzsche, F. (1990). *A vándor és árnyéka*. Budapest: Göncöl.
- Kemény Zs. (1896). *Gyulai Pál*. Budapest: Franklin.
- Orosz I. (2013). *Válogatott sejtések*. Budapest: Typotex.
- Gregory, R. L. (1973). *Az értelmes szem*. Budapest: Gondolat.

Kovács Gábor TRAUMÁK, VERESÉGEK ÉS A NEMZETI JELLEM

„Nemcsak rokonszenv, de még közöny sincs. A szociális temperatúra felajzott feszültség, és egyetlen szó elég ahhoz, hogy szikra legyen és a lőportorony robbanjon. A gépkocsivezető gyűlöli a járókelőt, és úgy hajt, hogy a sarat ráfröcskölje. A járókelő gyűlöli a gépkocsivezetőt, mint a kereskedő a vásárlót, akire rossz áruját igyekszik rásózni, a vásárló gyűlöli a kereskedőt, akit, ha lehet, megcsal. Az adófizető gyűlöli a hivatalnokot és feltételezi róla, hogy rosszhiszeműen többet követel tőle, és a hivatalnok gyűlöli az adófizetőt, akitől tényleg többet követel, anélkül, hogy neki abból haszna lenne. A kalauz gyűlöli az utast, akit egzecíroztat és akit lehord, és akinek vezényel és akit rendreutasít, a legtöbb esetben indokolatlanul, az utas gyűlöli a kalauzt, akit lehetőség szerint megcsal, és a csalás csíny és dicsőség. A munkás gyűlöli a mérnököt és a mérnök a munkást, gyűlölik egymást a szomszédok, akik egymásról megbecstelenítő eseteket suttoznak és terjesztenek, és akik egymást meglopják, és gyűlölik egymást a munkatársak, akik egymást feljebbvalóik előtt befeketítik, és gyűlölik a feljebbvalót, akit titokban rágalmaznak. És gyűlölik, aki a vasúti kocsiba vagy az autóbuszba előbb lép fel (...) Mindenkit csupa ellenség vesz körül. A szociális köztudat, hogy az emberek kivétel nélkül mind becstelenek. Az egyetlen gyönyör mások szenvedését látni. (...) Mintha titkosan megegyeztek volna abban a versenyben, ki tud a másiknak előbb és nagyobb fájdalmat szerezni. Aki csak egy ujjnyival a többinél magasabban áll, mindenkit, aki alatta van, püföl, még csak nem is stréberségből vagy feletteseinek tetszésére, hanem elemi kielégülésre, mert nem hatalmaskodás ez, hanem gyűlölködés”. [1]

a szöveg aktualitása

A hétköznapi élet morbid aprólékossággal megfestett tablója. Nem tudom, hogy a világ másik sarkában ugyanez a szöveg másik nyelven melyik ország képzetét keltené föl az olvasóban, de az a gyanúm, hogy magyar nyelven, Magyarországon olvasva aligha marad szemernyi kétsége bárkinek is Gyűlöletföldje kiléte felől. Íme, a *morbus Hungaricus*: a hétköznapi élet perspektívájából szemlélve. A diagnózist Hamvas Béla adta, az időpont a kádári konszolidáció előideje, a nekünk jutó, oly sokszor nosztalgiával emlegetett, második kiadású boldog békeévek kezdete; egészen pontosan 1959, amikor Hamvas újraírja a háború alatt elveszett nemzetkarakterológiai könyvét, beleszöve egy gyűlölködő atomokra hullott, mélyen patológikus társadalom képét. A legriasztóbb a mai olvasó számára persze a szöveg aktualitása. Ha egyáltalán van valamiféle állandóság a mögöttünk hagyott, kataklizmákkal, tragédiákkal, állandó, újra meg újra zsákutcába futó, újrakezdésekkel, csalódásokkal és menetrendszerűen kútba eső reményekkel teli százegynéhány évben, akkor az a folyton visszatérő társadalmi-politikai-kulturális konstelláció, amelynek kézzelfogható megjelenési formája a Hamvas által oly érzékletesen megfestett e világi purgatórium. Aligha kétséges, hogy – néhány kegyelmi pillanatot leszámítva – az előttünk járó négy-öt generáció mindegyike a saját korára ismert volna a leírásban. Akár morbid elégtételt is érezhetünk: hát mégis csak van folytonosság a magyar történelemben. Olyan, amilyen, de – mint a filmbeli magyar narancs – a miénk. Büszkék aligha lehetünk rá: Bástya elvtárshoz hasonlóan mi is elfintorodunk, amikor megízleljük a saját életünket. De hát miért termi az egymást követő nemzedékek által nevelgetett fa mindig ugyanazt a keserű gyümölcsöt, amibe belevásik fogunk?

Kovács Gábor Balázs fotója

pesszimista nép

Hamvas talán rossz pillanatában írta le hétköznapi infernóként a világot, melyben élnie adatott? Ha külfölditől halljuk a Hamvaséra emlékeztető látéleletet, elbizonytalanodunk. Néhány évvel ezelőtt egy vilniusi konferencia témája volt, hogy milyen szimbolikával jelenik meg a nemzet a mai globális világban. A magyar nemzettudatról tartottam előadást. A fogadáson egy fiatal litván lány – aki a litván nemzeti szimbolika kortárs formáiról beszélt érdekesen – hozzám fordult: „mi van nálatok?” Visszakérdeztem: „mire gondolsz?” „Hát, tudod, az utóbbi időben jártam párszor Magyarországon, meg a veletek szomszédos országokban, de azt a fajta búval béleeltséget, általános rosszkedvet sehol sem érzem, ami Budapest utcáit járva mellbe vágott”. Hirtelen nemigen jutott más eszembe a közhelynél, mint hogy pesszimista nép vagyunk. Ami persze nem magyarázat: nem ok, legfeljebb okozat.

Szóval: „valahol utat veszítettünk”. Próbaképpen beütöttem a Google keresőjébe a mondatot: találatok tucatjait dobta ki a gép: Ady Endre és Szekfű Gyula mellett a közelmúltban vagy éppen a napokban született számos írásnak adták ezt a címet szerzőik. Először az 1913 novemberében írt *Fáradtan biztatjuk egymást* című Ady-vers utolsó előtti versszakában bukkan föl, előkészítve a rezignált befejezést:

*Valahol utat veszítettünk,
Várat, tüzet, bizodalmat,
Valamiben késlegettünk
S most harcolunk kedvet vallva kedvetlenül.*

*Zászlónk lehanyatlik után,
Fáradtan biztatjuk egymást,
Bízunk még, de nem magunkban,
Be gazdátlan, be keserves bizodalom.*

hideg polgárháború

Az útvesztés metaforája tehát az első világháború előestéjén, a közelgő korszakváltás küszöbén születik. Néhány évvel korábbi az ugyancsak mindig időszerű *kompország*-motívum. Ez az 1905-ös, az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című történetfilozófiai esszé központi eleme, amelyben Ady szuggesztív képekben ábrázolja a konfliktust, ami a két háború között majd népies–urbánus viszállyként jelenik meg, s napjainkig kísért, állandósítva – a számunkra oly ismerős – hideg polgárháború légkörét. Ady még azt gondolta, a két egymásnak feszülő, egymás iránt mélységesen gyanakvó „tábor” között megteremtődhet az értelmes szintézis[2], s nem kell örökösen választani – Németh László találó kifejezését használva –, hogy sznobok legyünk vagy parasztok. Ma, a lövészárkokból fásult rutinnal egymásra lövöldözők közül nemigen hisz ebben senki.

különutas történelmi fejlődés

A metafora segítségével lehetségessé válik a hídverés a fogalmi elvontság és az empirikus valóság között. Ugyanakkor a metafora töretlen népszerűsége, aktualitása a francia Annales-kör történetírói által a *longue durée*-nek, hosszú időtartamnak nevezett nagyobb időtávok fontosságára figyelmeztet. Mert az időtálló, tartós struktúrák körvonalai ezekben rajzolódnak ki. A Hamvas által diagnosztizált, s makacs módon visszatérő életvilág-szituációk mögött ilyesféle tartós struktúrákat kell sejtenünk: ezek egyaránt lehetnek anyagi vagy mentális, a kollektív pszichében gyökerező szerkezetek. A magyar történelem sajátosságainak magyarázata a társadalmi képletekből tisztos múlttra tekint vissza: a kettős társadalom teóriája mint a magyar fejlődés – Nyugathoz viszonyított – torzulásainak értelmezése közvetlenül az első világháború után jelent meg. Más-más szövegkörnyezetben és eltérő ideológiai-világnézeti alapállásból, de Szekfű Gyula és Szabó Dezső is ezt a sémát használja a *Három nemzedékben*, illetve *Az elsodort faluban*. Mindkét könyv bestseller lett, jelentősen befolyásolva a két világháború közötti évtizedek közgondolkodását. A teóriát a Szabó Dezsőt – Ady mellett – alapító atyjának tekintő népi mozgalom teoretikusának számító Erdei Ferenc látja el tudományos hangszereléssel, szociológiai elméletet formálva belőle. A hetvenes évek végén aztán a történész Szűcs Jenő gondolja tovább, aki – Hajnal Istvánra, Bibóra és az akkoriban kurrens centrum-periféria relációra összpontosító Wallerstein-féle világrendszer elméletre támaszkodva – Európa három történelmi régiójáról beszél, s amellet érvel, hogy itt nem pusztán tájféldrajzi, hanem olyan társadalm szerkezeti különbségekről van szó, amelyekben a régió összes országa osztozik.[3] A sajátosan magyar különutas történelmi fejlődés, amelynek gyökerei a 16. századra nyúlnak vissza, a 19–20. században teljeseedik ki. A magyarázat tudományos igényű választ kíván adni a kompország-helyzet okaira, de nem képes megmagyarázni azt a speciális magyar társadalmi-kulturális-politikai szituációt, amely sok tekintetben magán viseli a kelet-közép-európai régió sajátosságait, mégis különbözik a többi országétól. A kérdés éppen ez: mi az, ami a 20–21. századi Magyarország történelmét félreismerhetetlenül magyar történelemmé teszi?

Daskar fotója

a csonkítás utáni ország

Manapság szinte közmegegyezés, hogy a történeti Magyarország, vagy – a meglehetősen elterjedt, archaizáló, neotradicionalista beszédmódot használva – a Szent István-i Birodalom szétesése, illetve a trianoni békeszerződés, avagy békediktátum volt az a nullpont, amely alapvetően befolyásolta a társadalmat; ez a kérdést eleve politikai-pszichológiai síkra tereli. Trianont leginkább sokként vagy traumaként szokás emlegetni. S valóban, az ország szétdarabolása nemcsak a politikai elit számára jelentett traumát: milliók élete változott meg, családok százezrei szakadtak szét, egzisztenciájukat veszített menekülők tízezrei jelentek meg az összezsugorodott ország fővárosában. Mindez a kialakulóban levő tömegtársadalom viszonyai között, a nemzetépítésnek abban a szakaszában történt, amikor a hadsereg, az iskolarendszer, a napisajtó révén a társadalom nagy tömegei részeseivé váltak a kollektív közösségi-nemzeti tudatnak. A modern közösségi képzelet számára szemléletesen, szuggesztíven lehetett térképekkel megjeleníteni a történeteket:[4] a düh és a frusztráció érzésének felkeltéséhez elég volt egymásra tenni a hajdani és a csonkítás utáni ország térképét, vastag vonallal körberajzolva a megmaradt országot. A trauma interiorizálásában és generációs továbbadásában nagy szerepet játszottak a modern tömegmanipulációknak és tömegpropagandának a Gustave le Bon által már a háború előtt leírt technikái. Nagy hatású könyve, *A tömegek lélektana* 1913-ban magyar fordításban is megjelent. De vaskos tévedés Trianon traumatizáló hatását a kollektív pszichére csak a manipulációval vagy a propagandával magyarázni.[5] György Péter a korabeli magyar irodalmi elit reagálását elemelve rámutat, hogy valójában az a kulturális tér bomlott fel, amely egy közösség számára a múlt és jelen eseményeinek mindenkori értelmezési keretét adja, s amely a modern közösségi tudat koordináta-rendszereként lehetővé teszi a földrajzi tér kulturális szimbólumok közé rendezését[6], egyfajta kulturális geográfiát. A világ úgyszólván értelmezhetetlenné válik a dimenziók megváltozásával, a rendelkezésre álló tér beszűkülésével. Az addig csak furcsának, különbözőnek tetsző dolgok riasztóak lesznek: a sokszínű ország szétesésével átalakul – hogy csak

az egyik, de a következményeket tekintve legvésztérhesebb változást említsem – a zsidóság társadalmi percepciója. Ami eddig a sokszínűség eleme volt, a *Mássá*, a stigmatizáció célobjektumává válik, ideális és vitathatatlan bűnbakként jelenik meg.[7]

tartós torzulás

Trianon következményeinek első nagyszabású – és máig páratlan – értelmezési kísérlete Bibó István nevéhez fűződik. Konceptiójába – Hajnal strukturalista látásmódjával társítva – pszichológiai ihletésű metaforát épít: a *politikai hisztériát*. Bibót erősen inspirálta a korszak nagy elmélete, a pszichoanalízis, amibe így vagy úgy, de majd' mindenki belebotlott akkoriban. *Tudatalatti, elfojtás, trauma, hisztéria* – ezek a fogalmak a kor levegőjében voltak. Bár Bibó aligha ismerte a pszichoanalitikus elméleteket első kézből, fogalmi készletük elemei – a Ferrero-féle félelem-teóriával összekapcsolva[8] – nagyon is alkalmasnak tűntek számára, hogy irracionális közösségi reakciókat értelmezzék velük. Tudja, hogy ezeket az individuálpszichológiai fogalmakat közösségi reakciók vagy közösségi cselekvések leírására csak analogikus vagy metaforikus értelemben lehet használni. Úgy találja, a közösségi viselkedés és cselekvés több mint a közösséget alkotó egyének viselkedésének és cselekvésének mechanikus összegződése: a közösségi hisztéria nem azt jelenti, hogy a közösség tagjai között feltűnően nagy számban fordulnak elő individuálpszichológiai értelemben patológikus személyiségek.[9] Rejtélyes, és éppen az vár magyarázatra, hogy az illető közösség miért képtelen megoldani a közösségi cselekvést igénylő problémákat, miért nem tudja felismerni a valós szituációt sem – voltaképpen miért mond csődöt *valóságérzékelése*. Ez történt – mondja Bibó – a magyar nemzeti közösség esetében, amelynek kollektív emlékezete kórosan kötődik a trianoni trauma élményéhez: nem képes kiszakítani magát ebből a *fixációból*,[10] életét a múlt dimenziója tölti ki, a sérelmi élmény cselekedeteinek kizárólagos mozgatójává válik, a jelenbeli problémákat és feladatokat is ennek fényében ítéli meg. A múlt maga alá gyűri a jövőt. A közösségi psziché tartós torzulása azért igazán veszélyes – mondja Bibó –, mert ennek következtében a közösség képtelen a valódi és a hamis értékek, végső soron a jó és a rossz megkülönböztetésére, illetve – a valóság inadekvát percepciója miatt – elhomályosulnak a kívánatos, a lehetséges és a valóságos dolgok szférája közötti különbségek. A közösség infantilizálódik: amit kívánatosnak tart, az egyben lehetséges számára, míg a lehetőséget valóságosnak hiszi. A legnagyobb és hosszabb távon legkárosabb következmény azonban a közösségi hazugságok hálójába gabalyodás.

csak kis engedmény kellett

Bibó megközelítése rendkívül szemléletes. A hétköznapi életvilágból indul ki, mint Hamvas Béla, azzal a különbséggel, hogy őt mindenekelőtt a cselekvés hosszú távú politikai következményei érdeklik: „A kiegyezéssel, majd utóbb az ellenforradalmi magyar közéletben sem miniszter, sem községi jegyző, sem bankelnök, sem ipartestületi elnök, sem akadémiai elnök, sem tanfelügyelő nem lehetett olyan ember, aki döntő pillanatban nem volt hajlandó vagy nem volt képes egy rendeletben, egy fegyelmi határozatban vagy egy pohárköszöntőben magáévá tenni a közösségi hazugságoknak azt a rendszerét, melyen ez az egész közélet felépült. Lehet, hogy csak kis engedmény kellett hozzá, de már ez a kicsi is megindította a fordított kiválasztás folyamatát, mert a legigazabb, legszenvedélyesebb és leglényeglátóbb emberek számára már ez is lehetetlenné tette, hogy hazugsághoz adjanak igaz erőket. Hosszú lejáratra pedig ez a fordított kiválasztás az egész közösség vezető rétegét kicserélte, s logikusan vezetett egész vezető rétegünk erkölcsi és értelmi lezűléséhez.”[11]

hazugságvilág

A sokat emlegetett kétféle embertípus! A hamis realista és a feszült lényeglátó. Előbbi – a politikai immunrendszer híján levő társadalom patológikus működésének következményeként – az aktuálisan regnáló hazugságkonstrukció fenntartója, a sokszor még ellenfelei által is megcsodált, zseniális hatalomtechnikus. Tehetsége mindenekelőtt a hazugságvilág újratermelésében és olajozott mechanizmusainak biztosításában nyilvánul meg, az utóbbi pedig az elmagányosodó, igazságokat és életveszélyes torzulásokat bőségben termő próféta-ideológus, aki olykor maga is próbálkozik a politikával – kevés haszonnal.

csatlósmentalitás

A közösségi önértékelés megzavarodásának egyik feltűnő jele a napi politikában a viszony bizonytalansága a külvilághoz – ahogyan arra Bibó az egész régióra vonatkoztatva rámutatott – a „váratlan meghunyászkodás” és a „teljesítmények állandó hangoztatása,” a csatlósmentalitás[12] és a külső szemlélő számára komikus nacionalista melldőngetés[13] szélsőségei közötti ide-oda mozgás.

hazugság-buborékok

A Hamvas-féle gyűlöletvilág és a Bibó által leírt hazugság-világ összefügg: az előbbi az utóbbiból táplálkozik. A közösségi hazugságoktól behálózott térben frusztrációval jár az élet, s ez gyűlöletet és agressziót generál. Hamvas ötvenes évek végi diagnózisa olyan közösségről szól, amelynek jószereivel egyetlen kohéziós ereje a gyűlölet – s mindez, amikor a közösségi hazugságok eufémisztikusan kádári konszolidációnak nevezett rendszere éppen kiépülőfélben volt. A legijesztőbb mindkettőben, hogy a leírt helyzetek az utóbbi évszázad magyar történelmében újratermelődnek. A történelmi folyamat dinamikáját – mondhatni sajátosan magyar jellegét – *hazugság-buborékok* egymásra következése adja. A buborékok nőnek-növekednek, aztán kipukkannak – mint 1945-ben, 1956-ban, 1989-ban –, de újabbak képződnek, és egyre nagyobbra nőnek.

hazug politikai konstrukció

Bibó – lévén alapvetően optimista gondolkodó – feltehetően rosszállóan csóválná a fejét erre. Bár 1948-ban – amikor optimizmusra már nemigen volt ok, hiszen éppen egy újabb hazug politikai konstrukció épült – már nála is inkább a kétségek kerekedtek felül: „Nem bizonyos azonban, hogy egy olyan mértékben rossz beidegzésű közösség, amilyen a miénk, a valósággal való összeütközés nagy megrázkódtatásaiból feltétlenül jó és termékeny tanulságokat formuláz meg magának. Érdemes tehát megkérdeznünk, hogy a közelmúlt megrázkódtatásaiból nem fenyegetnek-e a fejlődésnek újabb görcsei és zsákutcái.”^[14]

Nagykanizsa, 2008

elfojtott trauma

De vajon lehet-e ezeket a rossz közösségi beidegződéseket a trianoni traumából eredeztetni, hiszen közel egy

évszázad telt el azóta, a trauma elsődleges tapasztalatát átélő nemzedék réges-régen eltávozott, s kérdés az is, hogy a nemzedékeket összekötő kapocs nem enyészik-e el ennyi idő alatt?[15] A létező szocializmus évtizedeiben – mintegy a két háború közötti időszak csúcson járatott propagandagépezetét ellenpontozva – a téma a legerősebb politikai tabuk egyikének számított, és kötelező volt a társadalmi amnézia. Az intenzitás, amellyel a Trianon-tematika aztán berobbant a köztudatba és a közbeszédbe, mégiscsak elgondolkodtató: a társadalmi tudatalattiba erőszakkal visszaszorított, elfojtott trauma emléke hangosan követelt magának helyet a kollektív emlékezetben: „Minden csonka-magyarországi lakos lelkében, közelebből politikai-kulturális alkatában ott fészkel a régi, nagy Magyarország kísértete (és itt nem az aprócska irredenta kisebbségről beszélek, hanem mindenkiről). Azokéban is, akik erre (mint explicit témára) sohasem gondolnak. A tízmillió ország kollektív tudattalanja harmincötmillió birodalomé. A belőle felpárálló magyar képzeletnek vannak havasai és van tengerpartja. Csonka-Magyarország lapos és barokk. A képzeletbeli Nagy-Magyarország szubalpin és csúcsíves. A kicsi ország nem sokat számít. A nagy: európai tényező.”[16] (Idézi György Péter, 13.)

a zabunkat nem!

A kulturális antropológia válasza, hogy itt valójában nem is a trauma emlékeről van szó, mert a kollektív képzeletnek mindig rendelkezésére áll a szimbolikus szerszámkészlet, a kulturális szerszámos láda. Az éppen aktuális és friss traumák megjelenítéséhez ebből lehet elővenni a kulturális szimbólumot, amely az adott szituációban legalkalmasabbnak látszik a célra. Trianon a kollektív képzeletben elválaszthatatlan Nagy-Magyarország képzetétől. Ennek tipikus vizuális megjelenési formája a napjainkban elterjedt autós matrica, amely a hajdani Nagy-Magyarországba rajzolt Csonka-Magyarországot ábrázolja[17]. A tulajdonos hazafiúi érzületét megjeleníteni hivatott logó alkalmanként abszurd helyzeteket eredményez. Egy családi ház előtt napra nap furgont látok, hátsó ablakában a szokásos matricával. Erre nem is igen figyelne föl az ember. Az viszont mulatságos, hogy az autó rendszámablaja szlovák. Az autó tulajdonosa így deklarálja, hogy nem létezőnek tekinti az országot, amelynek rendszámabláját egyébként használja, hiszen így jóval olcsóbb a jármű fenntartása, mintha Csonka-Magyarországon jegyeztetné be. Életünket és vérünket a királynőért, de a zabunkat nem! Persze a Trianon és Nagy-Magyarország szimbólumát ama bizonyos kulturális szerszámosládából előhúzó posztmodern magyar nemzeti tudattól – ahogyan bármiféle nemzeti tudattól – dőre dolog logikai koherenciát számon kérni, hiszen érzelmi konstrukcióról, s nem racionális alakzatról van szó.

szerencsétlen zulu-kafferek

A hajdani trauma emléke mítosszá transzformálódott. Aligha lehetséges nemzeti tudat mítosz nélkül. Csakhogy a Trianon-mítosz megosztó, és nem egységesítő: szerves része a bűnbakképzési mechanizmus, azt erősíti, hogy a nemzet etnikai jellegű. Nemzetegyesítő, alapító, republikánus – a nemzetet politikai közösségként megjelenítő – mítosszá válhatott volna az 1956-os forradalom, de nem vált azzá. Az etnicista retorika átszővi a közbeszédet, időnként abszurd megnyilvánulásokat eredményezve. Meghökkenve hallgattam a 2013. március közepi váratlan hideg és hóvihár idején a minisztériumi illetékes megnyugtatónak szánt nyilatkozatát, hogy „egyetlen magyar embert sem hagyunk ott a megbénult autópályán, a hó fogságában”. Eltűnődtem: mi lesz azokkal a szerencsétlen zulu-kafferekkel, akik egyébként kifizették az autópályadíjat?

nemzeti önkép

A Trianon emlékét megjelenítő kulturális szimbólumok az identitásképződésben játszanak fontos szerepet, nagyság és kicsiség, büszkeség és megalázottság áll szemben egymással: „(...)Trianon és Nagy-Magyarország jelképei párban működnek, kölcsönösen feltételezik egymást. Együtt fejezik ki azt, hogy a válságosnak, frusztrálónak érzett jelennel szemben alternatívát jelenthet a Magyarországról és a magyar nemzetről alkotott felemelő, elismerő, önbizalmat és erőt sugárzó múltbeli kép. (...) egy újabb társadalmi válság váltja ki a korábbi trauma jelképeire, emlékére való igényt. A Trianon-kultusz hihetetlenül gyors terjedése a jelkép jelentésének összetettségéből származik, s nemcsak a mai veszteségekre rímelő, kilencven évvel ezelőtti gyásszal kapcsolatos társadalmi érzelmeket tudja felidézni, hanem annak a dicsőségnek a tudatát és a vele együtt járó büszkeséget és önérzetet is, amely (...) a magyar nacionalizmus által létrehozott etnikai és történeti alapokon álló nemzeti önkép része volt.”[18]

kollektív mítoszok

A jelenkori krízis kiváltotta frusztráció gyógyításaként egy múltbeli, mítosszá stilizált állapothoz visszahajolni, *álomvilág-szindrómára* emlékeztet, amelyet Wolfgang Schivelbusch a *vereség kultúrájának* nevezett konstelláció

jellegzetes elemének tart. Igaz, nála ez az állapot közvetlenül a vereség utáni időszakban jelentkezik, s nem évtizedekkel később. Schivelbusch 1990-es években kifejtett teóriája számos ponton rokon Bibóéval. Őt is a kollektív traumák hatása foglalkoztatja. Az általa vizsgált megrázkódtatás a háborúban elszenvedett vereség, illetve a vesztes társadalmak reakciója a modern tömegtársadalmak korában. Emlékezzünk csak! Bibó kiindulópontja szerint az újkori magyar történelem zsákutcáit az 1849-es vereség okozta, pontosabban az 1867-es rossz válasz, ahonnan egyenes út vezetett Nagy-Magyarország széteséséhez. (A koncepció vitatható, vitatják is,^[19] ám bennünket itt most nem a kiegészítés történeti értelmezése érdekel, hanem az a mentalitástörténeti megközelítés, amely alkalmat teremt Bibónak a kollektív psziché torzulásainak feltérképezésére.) Vannak persze lényeges különbségek is a két koncepció között. Az első világháborús vereség német traumája, illetve annak társadalompszichológiai következményei mindkettőjüknél jelentős – Bibónál a nácizmusba futó német hisztéria a politikai hisztéria tipikus esete –, ám míg a magyar gondolkodó ezt a közép- és kelet-európai régióba illesztve vizsgálja, Schivelbusch az első világháború utáni német helyzetet az 1861-65-ös amerikai polgárháborút követő déli szituációval és az 1871-es, a poroszoktól elszenvedett spanyol vereség kiváltotta francia traumával hasonlítja össze. A német történész tehát három nagyhatalomról ír párhuzamos esettanulmányokat: ezek közül kettő a francia–német viszonyt vizsgálja, a harmadik egy polgárháborút követő poszt-traumatikus szituációt. Schivelbusch teóriája magyar szemmel akkor a legizgalmasabb, amikor a traumát követő kollektív tudatállapotokat elemzi. Az álmvilágba meneküléstől a bűnbakkeresési mechanizmusig, és a tényleges vereség morális győzelemmé stilizálásáig, illetve ezeket az elemeket egyesítő kollektív mítoszok kialakulásáig. Utóbbiak Schivelbusch szerint az egyéni neurózis kollektív megfelelői (Bibó viszont a közösségi hisztériákat patológikus jelenségnek látja), nem csupán a társadalmi psziché kóros állapotának szimptomái, hanem időleges védőpajzsként funkcionálnak, amíg a traumát szenvedett társadalom képes a valósággal szembenézni.^[20] (Schivelbusch, 24.)

Daskar fotója

túl kell élni ezeket

A modernitás kihívásaira adott nem patológikus válasz jelentheti a gyógyulást. De mi történik, ha számos külső és belső ok miatt ez elmarad? Annyi megkockáztatható, hogy most nálunk ilyesmiről van szó. A vereség tartós kulturális mintázatokba merevedik: ezek újra és újra összeállnak a magyar történelemben, újra és újra időszerűvé téve Hamvas, illetve Bibó diagnózisát a gyűlöletre és hazugságra alapozott élethelyzetről, arról a mindennapi életvilágról, amelyben a legfőbb maxima a túlélés: túl kell élni ezeket. Kibekkeljük őket. Már csak a következő választásokig kell kibírni. Mint Tacitusnál: „Túléltük Tiberiust, Caligulát, Nérót, de közben eltelt az egész életünk.”

A szerző az MTA BTK Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa.

[1] Hamvas Béla: *Az öt génusz. A bor filozófiája*. Életünk könyvek, Budapest, 1988. 74–75–76.

[2] Erről szól az arbori metaforája. Az akkoriban alakot öltő, addig csupán alárendelt politikai narratívaként, diffúz

társadalmi antiszemitizmusként létező, a két világháború között azonban domináns beszédmóddá váló disszimilációs politikai stratégia ellenszereként vizionál asszimilációs utópiát. A *Korrobori* című írás 1917-es, de majd csak 1924-ben jelenik meg a Nyugatban. A koncepció még a 19. század naiv fajelméleti légkörét tükrözi, amely például Bismarcknak azt a porosz katonamódban fogalmazott bonmot-ját is inspirálta, hogy a zsidó kancákat német csődörökkel kellene pároztatni. Ady ezt apokaliptikus vízióban jeleníti meg:

„De az igaz ugye, hogy közénk, senkik, még egyformákban is százfélék közé, elvegyült egymillió zsidó? Hogy e zsidók megcsinálták nekünk Budapestet s mindazt, ami talán – talán? biztosan – nincs is, de európaias és távolról mutatós? Segítségünkre jöttek nekünk, akik már nem vagyunk, azok, akik mint nép, szintén nincsenek.

Ausztráliában van egy nagy néptörzs, mely a világ első poétanépe, mert kitalálta a Korroborit. A Korrobori, nagy szerelmes táncorgia, amelyhez – a nők muzsikálnak.

Ezek az ausztráliaiak íme, intézményesen megjelképezték a nagy emberi rejtélyt. Azt, amit a francia finomkodók a nemek halálos gyűlöletének kereszteltek el. A Korroboriba bele is lehet halni, erotikus szerelem-gyűlöletben, ott, ott a muzsikáló nők lábai előtt. A zene szól, a nők kacagnak és várnak, s mi kitáncoljuk magunkból az utolsó csöppnyi szerelmet, életet.

Micsoda gyávaság még meg nem mondani, hogy a Korroborit üzzük, járjuk pár évtized óta a Duna-Tisza táján? Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a Korrobori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölvágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. Az az erdélyi prédikátor nem ezt érezte-e, amikor együgyűen, de lelkesen, a zsidó-magyar atyafiságról írt könyvet?

Ők, a zsidók, mint az ausztráliai asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfimédiomok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal – rogyásig. Kár, hogy kevesen vagyunk, sőt néhányan se vagyunk, mi, táncolók: magyarok nincsenek Magyarországon. Az már nagyon is politika volna kíméletlenül megmagyarázni, mi okból nincsenek, de nincsenek. Erejüket kiélt uralkodó osztályok, fölszabadulásra későn hozott nyomorult parasztság, senyvedő, mert haszontalan fajtákkal és fajtákból összevéresedett polgárok. Mi a fenéből, nyavalyából – hogy csúnyábbat ne mondjak – lehetnének itt kultúra-potenciás magyarok? Nemsokára ott tartunk, hogy még a Korroborit se táncolhatjuk, mulathatjuk tovább. Sváb, szepes, rutén s isten tudja, miféle korcs magyarok rárohannak a magyarság nevében a muzsikálókra, s összetapossák a hangszereket.” /Ady Endre: 'Korrobori', *Ady Endre publicisztikai írásai*, III. kötet, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00350/10556.htm>

[3] Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Budapest: Magvető Kiadó, 1983.

[4] Benedict Anderson klasszikussá vált művében kiemelte a tékép fontosságát: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Fordította Sonkoly Gábor. Budapest: L'Harmattan – Atelier, 2006.

[5] Ennek működési mechanizmusára vonatkozóan lásd: Bíró-Balogh Tamás: *Egyszerű, rövid, populáris. "Csonka Magyarország nem ország": a revíziós propagandagépezet működése*. Forrás, 2007/7–8, 86–105, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0707/index.html>

[6] Athena S. Leoussi and Steven Grosby (eds.): *Nationalism and Ethnosymbolism: History Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press, 2007.

[7] György Péter: *Állatkert Kolozsváron – képzelt Erdély*. Budapest: Magvető, 2013, 164.

[8] Lásd: Kovács Gábor: *Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig*. Bibó István, a politikai gondolkodó. Budapest: Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely 1984, 154–192.

[9] „A közösségi hisztéria ugyanis az egész közösség állapota, s hiába választjuk el a hisztéria látható hordozóit, ha közben a hisztéria feltételei és alaphelyzetei megmaradnak: a hisztéria kezdetén álló megrázkódtatások nem oldódnak fel, a hisztéria lényegét kitevő hamis helyzet nem oldódik meg. Hiába pusztítunk el minden „gonosz” embert, a hisztéria téveszméi és hamis reakciói békés családfőkben, hatgyermekes családayokban, a légynek sem vétő szolid embereken és nemes, magasztos, emelkedett szellemű egyénekben fognak tovább élni, s a közösség egy nemzedék alatt újból kitermeli a hisztéria örültjeit, haszonélvezőit és hóhérlégeit.” Bibó István: *Az európai egyensúlyról és békéről*. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/60.html#70/>

[10] "Kézenfekvő itt az analógia bizonyos freudi fogalmakkal, így például az *ismétlési kényszer* fogalmával. Az ismétlési kényszer élményfeldolgozás nélkül rögzíti a tüneteket, és újra előidézheti, reprodukálhatja a traumát. (...) Az *európai egyensúlyról és békéről* szóló Bibó-tanulmányban szereplő leírás a történelmi traumák következményeiről (...) nagyon hasonlít arra, amit a későbbi, Freud utáni pszichoanalitikusok *tárgykapcsolati zavarnak* neveznek: a sérült egyén – és a sérült közösség – képtelenné válik arra, hogy adekvát kapcsolatokat, viszonyrendszereket alakítson ki környezetével." Erős Ferenc: 'Bibó társadalomlélektani előfeltevéseiről'. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Pécs: Tanulmány Kiadó, 1993, 252–253.

[11] Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html#357/>

[12] Ennek alapos elemzését adja: Farkas Attila Márton: *Arbori: a honi politikai közbeszéd természetrajza*. [Budapest]: Liget, 2006.

[13] „Ha megkérdezték őket, hogy miért akarnak uralmat gyakorolni olyan népeken, melyek ezt nem kívánják, s miért akarnak többek lenni azoknál, akiknél nem többek, akkor *régészeti leletekre, népdalokra, népművészeti motívumokra, szókölcsönzésekre, szárnyas oltárokra, könyveik és intézményeik hatására* mutattak rá, melyek mind azt bizonyítják, hogy az illető nép önmaguk még ma is a legsötétebb barbárságban sínylődnek. Ha számot kellett adni belső rendetlenségekről, diktatúrákról és elnyomásról, akkor sebeiket mutatták, melyeket Attilával szemben, a törökkel szemben vagy az európai szabadság vagy demokrácia védelmében kaptak. Ha esztelen és hiú külpolitikájukat hányta valaki szemükre, akkor történelmüknek évszázadokra visszanyúló vagy pláne időtlen metafizikai 'értelmé'-re mutattak rá, mely nekik ezt vagy amazt a politikát fatálisan megszabja." /Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/218.html/>

[14] / Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html#357/>

[15] Feischmidt Margit: 'Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai'. In: Feischmidt Margit et al (szerk.): *Nemzet a mindennapokban : az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest : L'Harmattan – MTA Társadalomtud. Kutatóközp. 2014, 54.

[16] Tamás Gáspár Miklós, *Népszabadság*, 1998, szeptember 12. Idézi: György Péter: i. m. 11.

[17] Gábor Kovács: *How to Create a Nation? Visualisations of Community and National Consciousness from the Premodern Times to the Age of Globalization*, *Creativity Studies*, 2014, 7: (1) pp. 46–54.

[18] Feischmidt Margit: i. m. 58.

[19] Gerő András: *A fogalmak foglya. Bibó István a XIX. század második felének magyar történelméről*. Beszélő, 2001. október, 94–104. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-fogalmak-foglya>

[20] Wolfgang Schivelbusch: *The Culture of Defeat. On National Trauma, Mourning, and Recovery*. Transl. by Jefferson Chase. New York: Henry Holt and Company, 2003, 24.